

- ◆ DELI GERGELY: A bizonytalansági hipotézis – Avagy mit tanulhatunk (még mindig) a rómaiaktól
- ◆ PÁLFI EDINA: Comparison of the Right of Initiative in the Old and the New Rules of Procedure in the Hungarian National Assembly
- ◆ HORVÁTH ISTVÁN: A tagállamok szerepvállalása az Európai Unió kultúrpolitikájában
- ◆ NÉMETH GABRIELLA: A normahatás és a közérthetőség összefüggései a sablonizált elektronikus szerződésekből
- ◆ GELLÉN KLÁRA: A szerződési jognyilatkozatok érthetősége és értelmezése, különösen a fogyasztói szerződések körében
- ◆ HETTINGER SÁNDOR: A közérthetőség követelményének érvényesítése az általános szerződési feltétellel létrejövő szerződések magyarrá fordításakor
- ◆ SZOTÁK SZILVIA: Társadalmi különbségek, közérthetőségi dilemmák – a közérthetőségről szociolingvisztikai megközelítésben
- ◆ HORVÁTH PÉTER: Mitől közérthető és tömör egy jogi szöveg?
- ◆ MALUSTYIK BRIGITTA: Az öregségi nyugdíj és a rokkantsági ellátás megállapítása az Európai Unió koordinációs rendelete alapján
- ◆ SCHULTZ BALÁZS: Recenzió Deli Gergely: Just Living – Towards an Ethics-based Legal Theory című könyvéről

GYŐR

JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- 3 DELI GERGELY: A bizonytalansági hipotézis – Avagy mit tanulhatunk (még mindig) a rómaiaktól
- 17 PÁLFI EDINA: Comparison of the Right of Initiative in the Old and the New Rules of Procedure in the Hungarian National Assembly
- 29 HORVÁTH ISTVÁN: A tagállamok szerepvállalása az Európai Unió kultúrpolitikájában

MŰHELY

- 43 ELŐSZÓ – A közérthető fogalmazás jelentősége a digitális szerződések esetében
- 47 NÉMETH GABRIELLA: A normahatás és a közérthetőség összefüggései a sablonizált elektronikus szerződésekben
- 61 GELLÉN KLÁRA: A szerződési jognyilatkozatok érthetősége és értelmezése, különösen a fogyasztói szerződések körében
- 77 HETTINGER SÁNDOR: A közérthetőség követelményének érvényesítése az általános szerződési feltétellel létrejövő szerződések magyarrá fordításakor
- 89 SZOTÁK SZILVIA: Társadalmi különbségek, közérthetőségi dilemmák – a közérthetőségről szociolingvisztikai megközelítésben
- 103 HORVÁTH PÉTER: Mitől közérthető és tömör egy jogi szöveg?

FÓRUM

- 115 MALUSTYIK BRIGITTA: Az öregségi nyugdíj és a rokkantsági ellátás megállapítása az Európai Unió koordinációs rendelete alapján

RECENZIO

- 137 SCHULTZ BALÁZS: Recenzió Deli Gergely: Just Living – Towards an Ethics-based Legal Theory című könyvéről

E számunk illusztrációival a könyvnyomtatás születésére emlékezünk. Fotók: Már Mira.

- *A Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos kiadványa | Győr*
- Szerkesztőbizottság elnöke és főszerkesztő | BIHARI MIHÁLY
- Szerkesztőbizottság elnökhelyettese | RÉVÉSZ T. MIHÁLY
- Szerkesztőbizottság | CS. KISS LAJOS | DARÁK PÉTER
FEHÉR LENKE | JOSEF KOTÁSEK | KISS LÁSZLÓ
LÁMM VANDA | LENKOVICS BARNABÁS | LÉVAY MIKLÓS
KOVÁCS GÁBOR | MARIA PATAKYOVÁ | PATYI ANDRÁS
SMUK PÉTER | SÜLYÖK GÁBOR | SZALAY GYULA
SZIGETI PÉTER | TAKÁCS PÉTER | TORMA ANDRÁS
VARGA ZS. ANDRÁS | VEREBÉLYI IMRE
- Szerkesztő | DELI GERGELY | SZOBOSZLAI-KISS KATALIN
- E számunk Műhely rovatának meghívott szerkesztője
NÉMETH GABRIELLA
- Olvasószerkesztő | NÉMETH RICHÁRD
Az alapító képviselője | FAZEKAS JUDIT dékán

Megjelenik | 3 havonta
Felelős kiadó | Universitas-Győr Nonprofit Kft. ügyvezetője
Terjesztő | Universitas-Győr Nonprofit Kft.
Levélcím | 9026 Győr, Egyetem tér 1.
Online szerkesztő | Nagy Zoltán
Nyomdai munkálatok | Palatia Nyomda
ISSN | 2060-4580

<https://dfk-online.sze.hu>

A bizonytalansági hipotézis – Avagy mit tanulhatunk (még mindig) a rómaiaktól

I. BEVEZETÉS

Az alábbi tanulmányban egy, a nemzetközi szakirodalomban is újszerű hipotézist fogalmazok meg a jog kikényszerítésére vonatkozóan. A feltevés értelmében akkor a leghatékonyabb a jog által előírt szankció, ha egyrészt a (bűn)elkövető vagy károkozó percepcióját a szankció bekövetkezésének valószínűsége vonatkozásában művileg megnöveljük, másrészt a szankció nagyságának minimumértékét ismertté tesszük ugyan számára, de maximumát részéről ismeretlen körülményektől tesszük függővé.

A hipotézis elméleti alátámasztására először a szankciókra vonatkozó racionális döntéseméleti modellt ismertetem, majd áttérek annak viselkedési közgazdaságtani eredményekkel módosított változatára. A harmadik lépésben ezen előzmények fényében elemzem a szerződésen kívüli károkozásért való felelősség római jogi előzményét, a *lex Aquiliát*. Ezen vizsgálódás eredményeit a konklúzában foglalom össze.

II. A RACIONÁLIS DÖNTÉSELMÉLETI MODELL

Mikor követünk el egy bűncselekményt? Mikor szállnak fel az emberek a buszra jegy vagy bérlet nélkül? A racionalitásnak abban a kognitív angyal fázisában, ahol minden információval rendelkezünk, akkor racionális elkövetnünk egy bűncselekményt, ha az abból várható hasznunk nagyobb a várható költségnél.^[1] Ha tág értelemben vesszük a költséget, az adott bűncselekmény végrehajtásának az eszköz-, dologi és humánerőforrás-költségén túl a bűncselekményért kapható büntetéssel is kalkulálnunk kell.

A bűncselekmény elkövetésének a motivációját a következő példával tudjuk lefordítani a határhaszon-elmélet nyelvére: valaki betör egy múzeumba, ahol sok értékes műkincs található. Értelemszerűen nem tud minden értékes tárgyat elvinni; ezt kiegészítendő, minél több értékes tárgyat visz el, annál hosszabb ideig tart a bűncselekmény végrehajtása.

[1] Polinsky - Shavell, 2000, 47.

Minél hosszabb ideig tart, annál költségesebb, mert annál több ember és technikai felszerelés kell, több riasztót kell feltörni, és annál nagyobb annak az esélye, hogy elfogják. Ebben a szituációban egy racionális bűnelkövető addig fog újabb és újabb műtárgyakat ellopni a múzeumból, amíg az új ellopott műtárgy által elért haszon fedezi az eggyel több műtárgy által okozott pluszköltséget. Ha a kettő egyensúlyban van, nem érdemes tovább lopnia a múzeumból.

A racionális bűnelkövető a várható hasznot a műkincs feketepiaci árának ismeretével tudja kalkulálni. A várható költséget, jogi szempontból kiváltképp a várható büntetőjogi költséget két szempont alapján tudja kiszámítani. Az egyik a szankcióhoz kapcsolódik: például hány év szabadságvesztés-büntetés vagy hány dollár pénzbüntetés járhat érte, a másik szempont, hogy mekkora annak a valószínűsége, hogy azt a szankciót valóban meg kell fizetnie. Tehát a bűnelkövető várható költsége: szankció szorozva a szankció valószínűségével.

Egy másik példa: egy fiktív racionális világban, ahol a helyi közlekedést bonyolító vállalat, a Metropolitan Transportation Authority (MTA) nyíltan kommunikálná, hogy soha, sehol nem végeznek jegy- és bérletellenőrzéseket, a vállalat azonban hirdetményében kommunikálná, hogy aki jegy nélkül utazik, 100 dollárt fizet. Racionálisan az emberek nem vennének jegyet vagy bérletet, mert a képletünk alapján a szorzó 0 lenne, tehát a várható költség is 0. Ugyan a hirdetmény szerint 100 dollár a büntetés, de soha, sehol, senkit nem ellenőriznek, ezért annak a valószínűsége, hogy a 100 dollárt meg kell fizetni, 0, így a várható költségünk is 0. A nulla kifizetésnél csak az lenne előnyösebb számunkra, ha az MTA még fizetne is nekünk azért, hogy jegy nélkül utazunk. Ami viszont az ő részéről nem racionális. Abban az esetben viszont, ha az MTA kommunikálná, hogy állandó jegy- és bérletellenőrzéseket végez, és ez lenne az általános tapasztalat is, akkor a várható költség 100 lenne, hiszen annak a valószínűsége, hogy a 100 dollárt ki kell fizetni, 100% lenne. Ha a bérlet 50 dollárba kerül, megéri bérletet venni, mert az kevesebb, mint a biztos 100 dolláros szankciót megfizetni.

A fenti két példán keresztül könnyen megérthető, hogy ha racionális a bűnelkövetőnk, akkor a szankció nagyságát és annak a valószínűségét mérlegeli, hogy ezt a szankciót meg kell fizetnie. Ebből számolható ki a várható költség, és ha az ő várható haszna nagyobb, mint a várható költsége, elköveti a bűncselekményt. Ha kisebb a várható haszon, mint a várható költség, nem követi el a bűncselekményt. Ez a racionális bűnelkövető magatartás, és ezt nevezzük Hand-formulának.

A fentiek ismeretében az államnak – egy teljesen racionális világban – az az érdeke, hogy a várható költség minél nagyobb legyen. Minél nagyobb a várható költség, annál kevesebb bűncselekmény fog történni, hiszen annál kevesebb bűnelkövető lesz, akinek a várható haszna nagyobb, mint a várható költség. Az állam két tényezőt tud befolyásolni: a szankció mértékét, vagy a szankció bekövetkeztének valószínűségét tudja emelni.

A racionális államnak alapesetben a szankció mértékét érdemes növelni, hiszen ennek a tényezőnek a változtatása nagyon olcsó. Aközött, hogy a hir-

detményben az MTA 100, 1000 vagy 10 000 dollárt ír ki büntetésként, lényegében nincs különbség, ezáltal ez nem is jelent többletköltséget. A tettenérés valószínűségének növelése ehhez képest sokkal költségesebb; több ellenőrre van szükség, több helyszínre, hosszabb időtartamra – ez rendkívül költséges.

Olcsóbb tehát a szankció mértékét növelni, mint az elkapás valószínűségét. Kiindulásunk az, hogy 100 dollárt kell fizetni, ha lógunk a buszon, és 50% a valószínűsége, hogy ellenőrrel találkozunk. 50 dollár a költség, amivel kalkulálunk, ami még vállalható, mert a bérlet is pontosan ennyibe kerül. Ha a szankció mértékét felemeljük 1000 dollárra, és a várható költséget nem akarjuk befolyásolni, az ellenőrrel való találkozás és a büntetés 50%-os valószínűségét kell csökkenteni. Mivel a szankció mértéke a tízszeresére nőtt, a valószínűséget a tizedére csökkenthetjük, ehhez egy tökéletes racionális világban 5%-os valószínűség elegendő, hogy ugyanaz a várható költség jöjjön ki. Az, hogy a hirdetményben 1000 helyett 10 000-et írtunk, nem kerül semmibe, viszont megspóroltunk 10 embert, 10 kamerát, 10 jegyellenőrző bejáratot, azaz sokkal költséghatékonyabban ugyanazt az elrettentő hatást érjük el.^[2]

Így gondolkodik a neoklasszikus közgazdaságtan *homo oeconomicus*, a kognitív angyal, a racionális döntésű ember. *Ad absurdum* meddig mehet el mindez egy teljesen racionális világban? Az első gondolatunk az lehet, hogy egészen 0,0001-ig lehet csökkenteni, mivel semmibe nem kerül addig emelni. Ugyanaz az elrettentés, és ugyanannyian fognak bliccelni a költséges megoldásnál, mint a szinte ingyenesnél. Azonban mindez csak első látásra igaz, mivel nem lehet szinte a végtelenségig emelni a szankció mértékét, és nullára csökkenteni a lebukás valószínűségét. Még egy kognitív angyalok lakta csodavilágban is határt szab ennek például a leggazdagabb vagyona, a leggazdagabb kognitív angyal vagyonánál többet nem érdemes kérni. A kognitív angyalokról feltételezzük, hogy stabilak a preferenciáik, racionálisan döntenek, minden információval rendelkeznek, de azt nem feltételezzük róluk, hogy korlátlan vagyonnal rendelkeznek.

A leggazdagabb ember vagyona csak egy elméleti korlát, a valóságban ennél alacsonyabb az optimalizált büntetés, különben a leggazdagabb emberen kívül mindenki mással szemben nem lesz hatékony a szankció. A többi embert ez nem rettent el annyira, mivel mindenki maximum a saját vagyonát tudja elveszíteni. Ha a leggazdagabb vagyonához igazodik annak a valószínűsége, hogy elfogják, akkor egy kisebb vagyonhoz ugyanaz az elkapási valószínűség kevésbé elrettentő, ez pedig azt jelenti, hogy többen fogják elkövetni.

Ezzel kapcsolatban a felmerülő kérdések a következők: hogyan érdemes egy racionális államnak beállítania a várható költséget? Egy racionális államban törekedjenek-e arra, hogy soha, senki ne lógjon a buszon? Minél nagyobb a várható költség, annál kevesebben lógnak, minél alacsonyabb, annál többen. Hol legyen az a szint, ahová beállítjuk? Kik lóghassanak a buszon, és kik ne?

[2] Hasonlóan Jolls, 2004, 9.

Mi a racionális állam érdeke, mi történjen az állampolgárainak a vagyonával? Melyik a jobb állam, ahol nő az állampolgárok vagyona, vagy ahol csökken? Természetesen, ahol nő, a legjobb állam pedig az, ahol úgy nő egyes állampolgárok vagyona, hogy közben más állampolgárok vagyona emiatt nem csökken. Ezt hívjuk Pareto-hatékonyságnak.

Pareto-hatékony a javak olyan elosztása, amin nem tudunk úgy változtatni, hogy valaki emiatt ne járna rosszul. Csak akkor nőhet valakinek a vagyona, ha a többieké emiatt nem csökken. Sok szempontból lenne ideális, ha e szigorú feltételnek megfelelően tudna működni egy állam, mert az azt jelentené, hogy egyes tagjai gazdagodnak, más tagjai viszont abszolút értelemben nem szegényednek el. Ennél sokkal engedékenyebb, dinamikus vagyonelosztási modell a Káldor-Hicks-féle, ami alapján olyan vagyoni elmozdulás is megengedett, ahol egyesek vagyona nő, mások vagyona csökken ugyan, de ezt a csökkenést meghaladja a másokra eső vagyonnövekedés. Ennek értelmében tehát hipotetikusán kárpótolni tudnák azokat, akiknek csökken a vagyona abból a növekményből, amennyivel nőtt azoknak, akik gazdagodtak.

Ha a Pareto-hatékonysággal dolgozunk, egy jobb, feszesebb modellt kapunk. A Káldor-féle modell megengedi, hogy egy cselekmény miatt a társadalom egyes tagjai szegényebbek legyenek, azonban a gazdagok jóval gazdagabbak lesznek, mint amennyivel szegényebbek lettek a szegények, a társadalom összvagyonra tehát nőtt. Mindkét megközelítésben nő a társadalom összvagyon, ami az állam szempontjából egy jó eredmény, a különbség annyi, hogy ha Pareto-hatékonyság alapján dolgozunk, akkor senki nem lett szegényebb, ha viszont a Káldor-Hicks-féle hatékonyság alapján dolgozunk, akkor az összvagyon nő, de valaki szegényebb lett. Hipotetikusán lehetne őket kárpótolni a gazdagok növekményéből, de a valóságban erre nem kerül sor.

A fentiek tükrében megvizsgálható, hogy miként érdemes beállítani az elretentés mértékét, kiknek legyen „megengedett”, hogy bérlet nélkül felszálljanak a buszra. Olyan szintet érdemes meghatározni, hogy azok az emberek szálljanak fel a buszra, akiknek, ha kifizetik a büntetést, még mindig nő a vagyonuk. Azokat engedjük bérlet nélkül felszállni a buszra, akik többet nyernek azzal, hogy felszálltak a buszra és kifizették a büntetést.

Példánkban sietünk egy munkára, ahol egy óra alatt 1000 dollárt tudunk keresni. Mindenképpen oda kell érnünk tíz órára, vagy elveszítjük a lehetőséget. Szaladunk a buszmegálló irányába, ám közben észrevesszük, hogy nincsen nálunk a bérlet. Továbbmegyünk, vagy visszafordulunk a bérletért? Ha visszamegyünk, nem érünk oda tíz órára. A tanult elméletek alapján azért szaladunk tovább, mert még ha meg is büntetnek bennünket, akkor is megéri időben érkezünk. Racionálisan kalkulálva ugyanis, ha mondjuk 100 dolláros büntetést kell fizetnünk 50%-os valószínűséggel, akkor, ha „feketén” utazunk, a várható költségünk 50 dollár lesz. Viszont 1000 dollárt nyerünk azzal, ha időben odaérünk. Ezért hatékonyabb felszállni a buszra és bérlet nélkül utazni, hatékony „bűnözni”, mert gazdagabbak leszünk, és így a társadalom vagyona is összességében növekszik, hiszen vagyonunk 1000-50, azaz 950 dollárral gyarapszik.

A kognitív angyalok világában a leghatékonyabb az lenne, ha a végtelenségig emelnénk a szankciót, és végtelenségig csökkentenénk az elkapás valószínűségét, ugyanakkora lenne az elrettentés. Az elrettentést úgy érdemes beállítani, hogy csak azokra legyen hatással, akiknek a várható hasznuk kisebb, mint a várható költségük. Például akik szaladnak a buszhoz bérlet nélkül a 1000 dolláros munka reményében – a 100 dolláros büntetéssel szemben –, ha visszafordulnának, akkor a társadalom elesne attól a 950 dolláros növekménytől, amiben várhatóan részesülni fognak.

Még egy kognitív világban is vannak korlátai annak, hogy a végtelenségig emeljük a szankciót, hiszen a leggazdagabb kognitív angyal vagyona a felső korlát, azonban ez sem tekinthető hatékonynak, hiszen a szegényebbeket nem rettentí el a szabályszegéstől. Egy teljesen racionális világban sem tudunk mindenre nézve optimális határt beállítani, mert ha a legszegényebb kognitív angyalhoz állítanánk be, akkor nagyon alacsony lenne a szankció összege, és mindenki más bérlet nélkül utazna.^[3]

Ezekre a problémákra egy tökéletesen racionális világban sincsen tökéletes megoldás. Bárhol nehézséget okozhat az, hogy a szankció bekövetkezésének a valószínűsége minden bűncselekmény esetében eltérő. Különböző anyagi és emberi erőforrásokat kell mozgósítani egy hivatallal való visszaélésre, mint egy közterületi rongálásra, más típusú technikai eszközök, más képzettségű rendőrök kellene.

Természetesen nem lehet minden egyes bűncselekményre külön speciális rendőrséget létrehozni. Bizonyos kiemelt bűncselekménycsoportokra vannak szakosodott rendőrségi egységek, de annak a járőrnek, aki a városban szolgálatot teljesít, egyszerre kell ismernie a rongálást, a testi sértést, a nem békés gyülekezést; mindent, ami előfordulhat az utcán.

Annak a valószínűségnek a szintjét, hogy a bűnelkövetőt elfogják, tetten érik, nem lehet az összes létező és potenciálisan előforduló bűncselekmény elrettentési szintjéhez igazítani. Egy általános elrettentési szintet lehet csak létrehozni, mert a rendőrség homogénnek tekinthető ebből a szempontból. Mivel csak generálisan tud a szabályozás elrettentő hatást kifejteni, bizonyos bűncselekményeket azok sem hajtanak végre, akiknek „megérné”, akik meggazdagodnának belőle, bizonyos bűncselekményeket pedig olyan emberek is végrehajtanak, akiknek a bűncselekményhez kapcsolódó társadalmi költsége nagyobb, mint a haszna. Még a Káldor-féle gyengébb kritérium sem teljesül, egy tökéletesen racionális világban is problémák merülnek fel ezzel az egyébként racionális Hand-formulával kapcsolatban.

[3] Ld. Jolls, 2004, 15.

III. A VISELKEDÉSI KÖZGAZDASÁGTANI MODELL

Nagyon sok közgazdaságtani, azon belül is viselkedési közgazdaságtani tudományos műben felmerülnek vallási témák, az egyik alaptanulmányt, ami a büntetőjoggal kapcsolatos viselkedés-közgazdaságtani problémákat tárgyalja, az izraeli Harel és Segal szerzőpáros jegyzi. A tanulmányukban felvetik, hogy a középkorban a nagy hitszónokok milyen képletesen, élményszerűen és valószínűleg részletezték azt, hogy mi vár a bűnösökre a pokolban.^[4] Miért jó az egyházaknak, ha azt hirdeti a híveknek, hogy arra, aki bűnt követ el, irgalmatlan büntetés vár a pokolban? Racionálisan megfigyelhetjük, hogy ezzel csak a szankciót növeli. Ha a hívek a templomban rettegnek attól, hogy mi vár rájuk a pokolban, az lényegében nem más, mint a szankció növelése. Annak a valószínűsége, hogy tetten érik őket, egy hívő ember szerint valószínűleg 100%, egy ateista ember véleménye azonban feltehetően a 0%-hoz áll majd közelebb.^[5]

Mi történne, ha nem úgy működne a büntetőjog, hogy egy adott bűncselekmény elkövetéséért öt év szabadságvesztés büntetés jár, hanem úgy, hogy ha az ember elkövet egy bűncselekményt, kihúzzuk egy kalapból, hogy hány évre ítéljük el? Egy ilyen rendszerrel az a probléma, hogy a *nulla poena sine lege* elvének ellentmondana^[6], hiszen a bűnelkövető nem tudná, hogy az adott bűncselekmény elkövetése hány év szabadságvesztés büntetéssel jár. A büntetőjogi dogmatika az előre meghatározható, fix büntetést támogatja minden szinten.

Ilyen büntetések vannak például a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben, a bűnelkövető tisztában lehet a szankció mértékével. Az állam szempontjából az éri meg, ha egy adott költség szint mellett minél hatékonyabb az elrettentés. Akkor lesz nagyobb az elrettentés, ha olyan az előírás, ami az elkövetőnek hátrányt okoz. Akkor hatékony a fixen előírt büntetés, ha a bűnelkövető véletlenszerű büntetést szeretne, ha jobban fél a büntetési lottótól – azaz véletlenszerűen mondják meg a büntetésének a nagyságát –, mint az előre meghatározható büntetéstől. A költség mindkét esetben ugyanakkora, nincsen különbség azok között, hogy a szankció mindenképpen öt év, vagy egy kalapból húzunk számot.

Az államnak akkor hasznos a fix büntetés, ha a bűnelkövető a büntetési lottót részesíti előnyben, ez a módszer bír nagyobb elrettentő erővel. Amennyiben pedig a bűnelkövető a fix büntetést részesíti előnyben, akkor a véletlenszerűen kiválasztható büntetés módszerét kell alkalmazni, mert annak van nagyobb elrettentő hatása. Ezeket empirikusan kell felmérni. A Hand-formula szerint úgy kalkulál a bűnelkövető, hogy mérlegeli a szankció nagyságát és jellegét, valamint annak a valószínűségét, hogy elfogják.

[4] Egy szemléletes irodalmi példáért lásd Joyce, 1982.

[5] Harel – Segal, 1999, 276-277.

[6] A büntetőjogi normák meghatározottsága a jogállamiság egyik kiemelt jelentőségű alkotóeleme, lásd például Fuller, 1969, 79-81.

Az állam határozza meg a szankciót. Ezt az információt nemcsak megismerhetővé teszi a bűnelkövető számára, hanem alkotmányosan védi is a szankció nyilvánosságát a *nulla poena sine lege* elvnek megfelelően. Viszont a büntetőjog és az alkotmányjog nem tiltja meg, hogy az állam az elfogás valószínűségét eltitkolja, nem is kötelezi arra sem a jogalkotót, hogy mindezt nyilvánosságra hozza.

A jog és az erkölcs rendszerében is tiltott, hogy ne tájékoztassák a bűnelkövetőt arról, hogy milyen jellegű és mértékű büntetésre számíthat, ha elköveti az adott bűncselekményt. Ezzel szemben azzal semmi probléma nincsen, ha nem nyilvános annak a valószínűsége, hogy elfogják. Ez a különbségtétel önkényesnek tűnhet. Például az nem megengedett, hogy a szankció tekintetében fokozási kampányokat vezessen be az állam, például, hogy február 1-jétől a bírók szigorúbban ítélnének április közepéig. Annak azonban nincsen akadálya, hogy arról tájékoztassák az állampolgárokat, hogy február 1-jétől több rendőr járőrözik az utcákon március végéig.^[7] A két kampány kimenetele között valószínűleg számottevő a hasonlóság. Ha nem lenne elítélési kampány, csak végrehajtási, akkor több embert ítélnének el. Ha megengednénk az elítélési kampányt, akkor pedig szigorúbban ítélnének el néhány embert. A második tilos, az első engedélyezett.

Nagyon valószínű, hogy az állami végrehajtás – beleértve a bűnüldözést is – a társadalom kezdeti fokán decentralizált volt. Ez azt jelenti, hogy nem volt központi bűnüldözési szerv, nem volt rendőrség. Ha valaki megszegett egy normát egy adott közösségben, a közösség többi tagja büntette meg. A rendőrség hiánya miatt tipikus büntetési forma lehetett a kiközösítés. Decentralizált bűnüldözés esetén a közösség összes tagja részt vesz a bűnüldözésben. Azonban ahogy megerősödött az állam, kialakultak intézményi szinten a bűnüldöző szervek: a rendőrség, specializált ügyészek, bűncselekményekkel foglalkozó bíróságok, a büntetés-végrehajtás; centralizálttá vált a törvények végrehajtása (*law enforcement*). A decentralizált végrehajtásnál, ha valaki büntetendő magatartást észlelt, arra adekvát választ kellett adnia. Pontosan kellett mindenkinek tudnia, hogy melyik magatartást hogyan lehet a közösség elvárásainak, szabályainak megfelelő módon büntetni. A római jogban fellelhető „túlreagálásnak”, túl szigorú szankciónak nem engedtek teret, például mint abban az esetben, amikor a nappali tolvajt nem lehetett megölni, az éjszaka érkezőt azonban igen, ha felfegyverkezve érkezik. Mindenkinek tisztában kellett lennie az alkalmazandó szankciókkal, hiszen mindenki végrehajtóként érvényesíthette őket. Azonban senkinek nem kellett előre tudnia annak a valószínűségét, hogy mikor kerül abba helyzetbe, hogy a decentralizált végrehajtásban részt kell vennie.

Lehetséges, hogy ezt az erkölcsi iránytűnket egyszerűen történeti okokra vezethetjük vissza a decentralizált végrehajtás korába, amikor a közösség minden egyes tagjának tudnia kellett a szankció nagyságát, mert legitim módon csak az adekvát mértékű szankciót érvényesíthette a normaszegővel szemben. Ha „túlreagált”, ő is normaszegővé vált.

[7] Harel – Segal, 1999, 277-278.

Összességében a tapasztalat az, hogy az ítélkezési kampányt tiltjuk: a bírók nem ítélkezhetnek szigorúbban tavasszal, azonban az időnként elrendelt végrehajtási kampányt, például, hogy több rendőr teljesítsen szolgálatot szilveszterkor az utcákon, nem tiltjuk. A rendőrség önszabályozására is van példa: amikor kevesebb volt a gyorsajtás, a sebesség mérése jelzéssel ellátott rendőrautókból történt, amikor pedig elkezdett növekedni a szabálysértések száma, a méréseket civil autókból is végezték.

A rendőrség optimalizál, ugyanazt az eredményt (kevesebb a gyorsajtás) kívánja minél kisebb költséggel elérni.^[8] Mindezt a gyakorlatban – nem pedig egy racionális valóságban, nem a kognitív angyalok világában – az észlelt valószínűség alapján tudjuk kiszámítani, azaz, hogy az emberek szerint mennyi az esélye annak, hogy kiderül a szabálysértésük. Szubjektív percepciójuk alapján számolnak, amely a valósághoz képest mindkét irányba eltérhet.

Ez azt jelenti, hogy egyes szereplők úgy vélik, nagyobb eséllyel érik őket tetten, mások pedig a valósághoz képest kisebb valószínűséggel számolnak (például a rengeteg sofőr, aki telefonál vezetés közben). Ezek azonban a saját empirikus tapasztalataik, azonban ha ez lenne a valódi szám, az azt jelentené, hogy a rendszer nem működik hatékonyan – feltételezhetjük tehát, hogy ez így nem állja meg a helyét.

Lényeges tehát a percepció,^[9] és ezt sokkal olcsóbb növelni, mint a tettenérés reális valószínűségét. Az állam szerepe emiatt jelentős, mivel viszonylag olcsón nagyon erőteljesen tudja befolyásolni az emberek percepcióit bizonyos dolgokról.

Rudy Giuliani, egyesült államokbeli ügyész, később New York polgármestere bevezette, hogy bizonyos napokon – amelyekről nem tudtak a bűnelkövetők – rengeteg rendőrt szabadított rá a drogdílerekre, az adott napokon szinte az összeset elfogták. Többnyire ugyanis egy városban kerületenként lehet tudni, hogy hol található meg az illegális szerek terjesztői, a rendőrök sokszor azt is tudják, hogy pontosak kik azok a személyek. Giuliani célja az volt a rajtaütésekkel, hogy egyfajta orosz rulettet hozzon létre: úgy növelte annak a valószínűségét, hogy elfogják az elkövetőt, hogy az nem tudhatta, éppen az ő környékén történik-e a razzia.

A viselkedési közgazdaságtan három fontos tényező alapján vizsgálja, hogy az emberek hogyan viselkednek általában. Ezek a szankció mértéke, annak a valószínűsége, hogy elfogják, illetve hogy az emberek mindezekre hogyan reagálnak.^[10] A szankcióra két modell adódik: fix büntetés és az ún. büntetési lottó. Az első felel meg a *nulla poena sine lege* alkotmányosan védett büntetőjogi elvnek. Az egyértelmű büntetési lottó azt jelenti, hogy az elkövető ismeri a lottó szabályait.

[8] Harel – Segal, 1999, 289.

[9] Ehhez lásd Andenaes, 1966, 949–983., illetve Dan-Cohen, 1984, 625–677.

[10] A *bounded rationality* fogalmával leírt jelenség áttekintéséhez lásd Jolls – Sunstein – Thaler, 1998, 1593, 1594.

Például 50% esélye van valakinek arra, hogy két év szabadságvesztés büntetést szabnak ki rá, és 50% esélye van arra, hogy nyolc évet kap. A fix büntetés és az egyértelmű büntetésű lottó között az a közgazdaságtanilag releváns kapcsolat, hogy a várható költség ugyanannyi. A fix büntetésnél a várható költség öt év, a büntetési lottónál is öt év, mert $2 \times 0,5 + 8 \times 0,5 = 5$. Racionális szempontból tehát ugyanaz az elrettentés és a költség szintje. Ha az elkövető a fix büntetést részesítené előnyben, akkor a büntetési lottót érdemes alkalmazni, mert ebben az esetben magasabb az elrettentés mértéke. Ha az elkövető a büntetési lottót szereti, akkor e logika szerint a fix büntetés lesz hatékonyabb.

A modern büntetőjogi dogmatika a tudomány jelenlegi állása szerint akkor hatékony, ha az elkövető a büntetési lottót szereti. Az elkövető, ha választhat, hogy öt évre büntetik, vagy 50 %-os eséllyel nyolc évre, a büntetési lottót fogja előnyben részesíteni. Azért kell tehát a fix büntetés rendszerét alkalmazni, mert nagyobb lesz a visszatartó ereje.

Feltételezzük, hogy van egy urnánk, amelyben van 100 labda: 50 piros és 50 kék. Egyszerűen úgy számítom ki a büntetést, hogy belenyúlok az urnába, és kihúzok 1 labdát. Ha piros labdát húzok ki, akkor két évre büntetem, ha kék labdát húzok ki, a szankció mértéke nyolc év. Kérdéses, hogy mi a teendő abban az esetben, ha eltérünk a társadalmi átlagtól, és ha ennek egyszerűen az az oka, hogy a társadalom kockázatkerülő?

A *big data* segítségével áthidalhatóak lesznek a korlátok abban az értelemben, hogy mindenkiről annyi adattal rendelkezhet az állam, hogy akár személyre szólóan meg lehessen mondani, hogy ki melyik büntetéstől fél jobban. Elméletileg így lehet majd meghatározni a megfelelő büntetést, ez azonban felvet adatvédelmi aggályokat.

A viselkedési közgazdaságtan alapján a nagyon széleskörűen vonatkozó általános törvényszerűségek léteznek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egy adott személy konkrétan így is gondolkodik, pusztán azt, hogy általában az emberek nagy számára igaz az adott megállapítás.

A példánkhoz kapcsolódó paradoxon az ún. Ellsberg-paradoxon. Eszerint adott egy urna 90 golyóval: 30 sárga, és 60 kék vagy piros golyó. A kiindulópont, hogy nem tudjuk, hogy hány kék, hány piros, de mindegyikből legalább 1 megtalálható az urnában.

Az első körben kétféle játékban vehetünk részt. Az elsőben 100 dollár a nyemremény, ha sárga golyót húzunk ki az urnából, és 0 dollár, ha kéket vagy pirosat. A másodikban 100 dollárt kapunk, ha kéket húzunk ki, és nem kapunk semmit, ha sárgát vagy pirosat. Melyikben vennénk szívesebben részt?

A második körben az első lottóban 100 dollárt kapunk, ha sárgát vagy pirosat húzunk, 0 dollárt ér a kék. A másodikban 100 dollár a nyereség, ha kék vagy piros, és újfent 0, ha sárga a kezünkbe akadt golyó.

Az első körben az emberek általában az első lottót választják. Ennek az az oka - mindezt empirikus kísérletek támasztják alá -, hogy az emberek bizonyos helyzetekben kockázatkerülőek. A második lottópár közül viszont az emberek általában a másodikat választják.

A híres fizikus, Daniel Ellsberg jegyezte meg, hogy a két választás valójában racionálisan ellentmond egymásnak, ez az Ellsberg-paradoxon. Ha az első lottópárnál az első lehetőséget választjuk, feltételezzük, hogy a kékből 30-nál kevesebb van, mert a sárgából biztosan tudjuk, hogy 30 található az urnában. Akkor éri meg az elsőt választani, ha azt gondoljuk, hogy számuk kevesebb, mint 30. De ha a második lottópárból a másodikat választjuk, akkor azt is feltételeznünk kellett az első választásnál, hogy kevesebb, mint 30 golyónk van, és ebben az esetben azt tudjuk a pirosról, hogy az több, mint 30.^[11]

Mindezt úgy lehetne összefoglalni Kahneman és Tversky szerzők később közgazdaságtani Nobel-díjat is érő számításai alapján, hogy az emberek rizikókerülők, ha jutalomról van szó, azaz ha a várt eredmény előnyösebb számukra, mint a *status quo*. A kockázatkerülés pedig csökken akkor, ha a büntetésről van szó, azaz, ha a várt eredmény hátrányosabb a *status quo*nál.^[12]

A büntetőjog nyelvezetére lefordítva: nem kifizetésről van szó, hanem büntetésről, a várt eredmény rosszabb a kiindulási helyzetnél. Az emberek kockázatkedvelők, és a büntetési lottót részesítik előnyben.

Ha választani kell, hogy biztosan veszítünk 750 dollárt, vagy 75%-os valószínűséggel veszítünk 1000 dollárt, az emberek többsége az utóbbit választja. Ez azért irracionális, mert a várható költség ugyanakkora. Mégis ezt választják, mert ha a veszteségről van szó, rizikókedvelők vagyunk, ennek valószínűleg evolúciós magyarázata van. Így, ha az állam elrettentő szabályozást kíván alkotni, fix büntetést kell meghatározni. Ennek az ellentéte a nyereség: az emberek a biztos 250 dollár vagy a 30% százalékos eséllyel kapott 1000 dollár közül a biztos 250 dollár lehetőségét fogják inkább választani. Tehát ha nyereségről van szó, az emberek rizikókerülők, akár irracionálisan is – racionálisan a rizikós lottót kelene választani, hiszen itt a kifizetés nagyobb lenne – a fix jutalmat választják.

Ha a várható eredmény jobb, mint a *status quo*, jutalomról van szó, az emberek rizikókerülők, biztosra mennek. Ha büntetésről van szó, az eredmény rosszabb, mint a *status quo*, az emberek rizikókedvelők. A büntetés és a büntetőjog rendszerében az emberek *status quo*ja negatív irányú, az emberek rizikókedvelők, ezért az állam optimálisan ugyanakkora költség mellett nagyobb elrettentő hatást ér el, ha fix büntetést ír elő.

Kevésbé fáj-e a büntetés a BMW-snek, mint a Trabant tulajdonosának? Az egyes vagyoni csoportok között megfigyelhető különbség a pénz határhasznával van összefüggésben. Ha pénzt veszítünk, akkor csökken a hasznosságunk is, de ez utóbbi markánsabban, mint amennyi a konkrét összeg, azaz minél több pénzt veszítünk, annál negatívabb hatással lehet számolni, annál jobban „fáj”. Ezek alapján a BMW autó tulajdonosát feltételezhetően kevésbé érinti negatívan a gyorsajtás miatt kiszabott szankció, mint a Trabant tulajdonosát, így ő inkább hajlamos a sebességhatárok átlépésére.

[11] Az Ellsberg-urna tanulságainak és a *law enforcement* kapcsolatának részletes áttekintéséhez lásd Harel – Segal, 1999, 291-306.

[12] Kahneman – Tversky, 1979, 263-291.

IV. A LEX AQUILIA MEGOLDÁSA

A római jog egyik legnagyobb hatású intézménye volt a modern szerződésen kívüli kártérítési felelősség egyik előzményeként felfogott^[13] *lex Aquilia*.^[14] Számunkra most e törvény első és harmadik fejezete érdekes, amelyeket Iustinianus császár kodifikációjából ismerünk. Az első fejezete alapján, ha valaki idegen rabszolgát vagy barmot bizonyos módon^[15] megölt,^[16] a rabszolga egy évre visszamenőleg^[17] legmagasabb értékét kellett megfizetnie.^[18] A harmadik fejezet szerint pedig annak, aki egy idegen rabszolgát vagy barmot megsebesített,^[19] annak az elmúlt harminc napban^[20] elért legmagasabb értéke megtérítésére kényszerült.^[21]

A kártérítés összegének ezen meghatározásai első látásra kezdetlegesnek, sőt primitívnek^[22] tűnhetnek, de mélyebb vizsgálatuk az előbbiekben ismertetett viselkedési közgazdaságtani eredmények fényében a szabályozás számos előnyét napvilágra hozza. A potenciális elkövető ugyanis feltételezhetően tudta,^[23] hogy a jogsértés pillanatában mennyit ér a rabszolga, amelyet megsebesített. Ráadásul, a rabszolga értékének jobban a tudatában lehetett, mint az általa okozott kár (*damnum*) nagyságának. Ezért nem feltétlenül kell a szabály látszólagos észszerűtlenségét Daube nyomán^[24] úgy feloldanunk, hogy az egyértelmű szöveget, amely a dolog értékére utal, akként értelmezzük át, hogy az valójában a dologban esett kárt jelentse. Daube nézetét Sampson két olyan forráshellyel kívánja alátámasztani,^[25] amelynek a tényleges problémához nincs sok köze. Az első forrás esetében a rabszolga a kasztrálással éppen hogy értékesebb lett, így sem a *damnum*-ról, azaz a vagyonban tényleges csökkenést okozó kárról nem beszélhetünk, de annak sincs értelme, hogy e cselekményt az érintett rabszolga múltbeli értékéhez viszonyítva szankcionáljuk.^[26] A Sampson által felhozott másik fragmentum sem a dolog értéke és a dologban esett kár közötti különbséget tematizálja.^[27] Azt az ettől különböző kérdést veti fel, hogy vajon a *lex Aquilia* alapján felel-e az, aki fizikailag megsemmisít egy végrendeletet. Ulpianus vá-

[13] Földi - Hamza, 2020, 568.

[14] Datáláshoz lásd Ibbetson, 2013.

[15] Nem minden halált okozó aktus esett a *lex Aquilia* hatókörébe. Lásd Barton, 1974.

[16] A forrásban található *occidere* kifejezéshez lásd Nörr, 1986, 203.; Andrews, 1987, 315-329.

[17] A visszaszámitás kezdő időpontja vitatott a szakirodalomban. Lásd Sirks, 2011, 313.

[18] Gai. D.9.2.2.

[19] Később e fejezet minden, az első fejezet alá nem tartozó vagyoni kárt felölelt. Lásd Daube, 1936, 253.; Jolowicz, 1922, 220.

[20] G.3.218.

[21] Gai. D.9.2.2.

[22] Cardascia, 1974, 5.

[23] Ezt erősíti, hogy az elkövetőtől szándékosságot (*dolus*) vagy gondatlanságot (*culpa*) követeltek meg a klasszikus korszakban. Lásd MacCormack, 1972, 123. és Sarkady, 2003, 205-214.

[24] Daube, 1948.

[25] Sampson, 2008.

[26] Ulp. D.9.2.27.28.

[27] Ulp. D.9.2.41.

laszában finom distinkciót alkalmaz. Úgy véli, az örökható szempontjából a válasz nem, mert az ő szempontjából a vagyoni érdeksérelmet nem lehet megbecsülni. Az aktus számára inkább egy, a személyét érintő sérelemként fogható fel, ezért inkább egy, a tényállásra szabott keresettel (ún. *in factum actió*val) vagy a személyisértéseknél releváns *actio iniuriarum*mal lehet az igényt érvényesíteni. Az örökösök, illetve hagyományosok szempontjából azonban a megítélés más, hiszen számukra a végrendelet olyan, mint egy adósságlevél. Egy adósságlevél megsemmisítése pedig konkrét vagyoni kárt okozhat egyes érintettek számára, ezért a *lex Aquilia* alkalmazandó. Mint látjuk, a forráshely nem szolgáltat érvet amellett, hogy a tárgyban bekövetkezett kárt, és nem a tárgy értékét kell megtéríteni, éppen ellenkezőleg. Egy esetlegesen papirusz alapú adósságlevél (*chirographum*) megsemmisítése esetén nem az egyébként értékes anyagban a rongálással, mondjuk kaparással bekövetkezett értékcsökkenést, hanem magát az okirat értéket kellett megfizetni, ami pedig nem más, mint az az összeg, amiről az rendelkezést tartalmaz. Másrészt a *lex Aquilia*n alapuló kereset azért nem indítható egy bizonyos alanyi kör (itt a végrendelező) által, mert az őket ért kár eszmei, nem vagyoni (fizikai) jellegű.

V. ÖSSZEGZÉS

Visszatérve kiinduló dilemmánkhoz, a viselkedési közgazdaságtani belátások hozzásegíthetnek bennünket ahhoz, hogy meglássuk a dolog értékét alapul vevő római jogi szabályozásban az értelmet, és elkerüljük azt a csábító lehetőséget, hogy az egyértelmű szövegnek egy másik, szerintünk észszerűbb jelentést tulajdonítsunk.

Természetesen e furcsa szabályozásban a második pun háború okozta gazdasági instabilitás,^[28] és az ezzel járó hirtelen árváltozások játszhatták a fő szerepet, nincs okunk azonban arra, hogy kizárjuk más, viselkedési közgazdaságtani tényezők szerepét. A mezőgazdasági áruk fluktuációja sem magyarázza önmagában a *lex Aquilia* egyes fejezeteiben rögzített időtartamokat, amelyek mindkét esetben a dolog értékéhez igazodnak. Ezek az indokok nem adnak ugyanis választ arra a kérdésre, hogy milyen összefüggés van a rövidebb időtartam és a bűncselekmény kisebb tárgyi súlya között. Meglátásom szerint a szabályozás nagyszerűsége abban rejlik, hogy kombinálja a fix büntetést a bizonytalan szankcióval. A római szabályozás eléri, hogy bűnelkövető ismeri büntetésének minimumát, azonban nem tudja, hogy konkrétan mennyibe fog kerülni neki a bűncselekmény.^[29] Csak annyit tud, hogy egy bizonyos összegnél biztosan magasabb lesz, sőt, akár sokkal többbe fog neki kerülni, mint amennyit az általa megrongált dolog ér a bűncselekmény elkövetésekor.

[28] Honoré, 1972, 138.

[29] Lényegében ebből a bizonytalanságból származó feszültséget tárgyalja Valditara, 1995.

Vegyünk például egy festőművész rabszolgát, aki művészi képességének köszönhetően komoly értékkel bírt, de elveszítette hüvelykujját, így lényegében elértéktelenedett, mert nem tudott többé szépen festeni. Amennyiben valaki később, de egy éven belül megölte ezt a rabszolgát, az értékes, festeni még tudó rabszolga értékét kellett megfizetnie büntetésként.^[30]

Mint láttuk, az elkövetők általában nem preferálják a fix büntetést, ezért a jogalkotónak fix büntetést érdemes meghatároznia. A rómaiak ennél még tovább mentek, mert a *lex Aquilia* esetében lényegében csak a büntetés minimumát határozták meg, a maximumát pedig bizonytalanná tették, ezzel tovább erősítve az elretentő hatást. A többi esethez hasonlítva, itt nem az a helyzet, hogy fixen 750 dollárt kell fizetnünk, vagy 75%-os valószínűséggel 1000-et, hanem arról, hogy legalább 750-et fizetünk, de valamilyen ismeretlen valószínűséggel egy ettől még nagyobb összeget. A római jog ezen megoldását nevezem bizonytalansági hipotézisnek.

A rómaiak az időtartam szabályozásával fejezik ki, hogy a rabszolga megölése sokkal súlyosabb cselekmény, mint megsebesítése. Az időbeli hatály moderálásával befolyásolták az elretentés mértékét: súlyosabb cselekménynél növelték az időtartamot (egy évre), ezzel növelve az elretentést is, hiszen a hosszabb idő alatt nagyobb a valószínűsége az értékváltozásnak. Egy kevésbé súlyos cselekménynél pedig rövidebb a figyelembe veendő időtartam (30 nap), így kisebb volt az esélye, hogy időközben valami olyasmi történt, ami jelentősen befolyásolta a megrongált dolog értékét. Ezzel a tulajdonképpen ingyenes jogalkotói megoldással (semmibe nem került különböző időtartamokat felvenni a normába) az elretentő szankció mértékét a bűncselekmény súlyához igazították.

Természetesen a bizonytalansági hipotézis igazolása empirikus mérések útján történhet meg. A római jogi szabályok vizsgálatával azonban olyan elméleti hipotézisre jutottunk, amely meghaladja a tudomány jelenlegi állását, és amely intuitíve igaznak is tűnik számunkra. Még mindig van mit tanulnunk tehát a rómaiaktól.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Andenaes, Johannes (1966): The General Preventive Effects of Punishment. In: *University of Pennsylvania Law Review*. 114: 949-983.
- Andrews, Neil H. (1987): „Occidere” and the Lex Aquilia. In: *The Cambridge Law Journal*. Vol. 46, No. 2: 315-329.
- Barton, John L. (1974): The lex Aquilia and Decretal Actions. In: Alan Watson (ed.): *Daube Noster: Essays in Legal History for David Daube*. Scottish Academic Press, Edinburgh.

[30] Ulp. D.9.2.23.3.

- Cardascia, Guillaume (1974): La Portée Primitive de la Loi Aquilia. In: Alan Watson (ed.): *Daube Noster: Essays in Legal History for David Daube*. Scottish Academic Press, Edinburgh.
- Dan-Cohen, Meir (1984): Decision Rules and Conduct Rules: On Acoustic Separation in Criminal Law. In: *Harvard Law Review*. 97: 625-677.
- Daube, David (1936): On the Third Chapter of the lex Aquilia. In: *Law Quarterly Review*. 52: 253-268.
- Daube, David (1948): On the Use Of The Term Damnum. In: Vincenzo Arangio (ed.): *Ruiz Studi in Onore di Siro Solazzi nel Cinquantesimo Anniversario del Suo Insegnamento Universitario, 1899-1948*. Naples, Jovene, 93-156.
- Földi András – Hamza Gábor (2020): *A római jog története és institúciói*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest.
- Fuller, L. Lon (1969): *The Morality of Law* (2nd ed.). Yale University Press, New Haven.
- Harel, Alon – Segal, Uzi (1999): Criminal Law and Behavioral Law and Economics: Observations on the Neglected Role of Uncertainty in Detering Crime. In: *American Law and Economics Review*. 1: 276-312.
- Honoré, Tony (1972): Linguistic and Social Context of the lex Aquilia. In: *Irish Jurist*. 7: 138-150.
- Ibbetson, David (2013): The Dating of the lex Aquilia. In: Burrows, Andrew – Johnston, David – Zimmermann, Reinhard (ed.): *Judge and Jurist: Essays in Memory of Lord Rodger of Earlsferry*. Oxford University Press, Oxford, 167-178.
- Jolls, Christine (2004): *Harvard John M. Olin Center for Law, Economics, and Business on Law Enforcement with Boundedly Rational Actors. Discussion Paper No. 494, 09/2004*. Harvard Law School, Cambridge.
- Jolls, Christine – Sunstein, Cass R. – Thaler, Richard H. (1998): A Behavioral Approach to Law and Economics. In: *Stanford Law Review*. Vol. 50: 1471-1489.
- Jolowicz, Herbert (1922): The Original Scope of the lex Aquilia and the Question of Damages. In: *Law Quarterly Review*. 38: 220-230.
- Joyce, James (1982): *Ifjúkori önarckép*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Kahneman, Daniel – Tversky, Amos (1979): Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk. In: *Econometrica*. Vol. 47, No. 2: 263-291.
- MacCormack, Neil (1972): Culpa. In: *Studia et Documenta Historiae et Juris*. 38: 123.
- Nörr, Dieter (1986): „Causam mortis praebere.” In: MacCormick, Neil – Birks, Peter (eds.): *The Legal Mind*. Clarendon Press, Oxford, 203-217.
- Polinsky, Mitchell A. – Shavell, Steven (2000): The Economic Theory of Public Enforcement of Law. In: *Journal of Economic Literature*. 38: 45-76.
- Sampson, Joe (2008): Lex Aquilia on wrongful damage to property. In: *Oxford Classical Dictionary*.
- Sarkady Zsolt (2003): The Lex Aquilia and the standards of care. In: *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica: Publicationes Doctorandorum Juridicorum*. (2) 1-10: 205-214.
- Sirks, Boudewijn (2011): The Slave Who Was Slain Twice: Causality and the lex Aquilia. In: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*. 79: 313-351.
- Valditara, Giuseppe (1995): *Dall'aestimatio rei all'id quod interest: Evoluzione del criterio di stima del danno aquiliano*. G. Iuculano, Pavia.

Comparison of the Right of Initiative in the Old and the New Rules of Procedure in the Hungarian National Assembly

I. INTRODUCTION

In the last years, there was a significant change in the Hungarian public law system. The Fundamental Law defines the most important tasks of the Parliament, the basis of its organization and operation. When the Fundamental Law came into force, several important areas of law have been re-regulated; these changes also affected the area of parliamentary law. Through these changes, the Rules of Procedure and other legislations of the Parliament were also renewed. On 16 April 2012, the Hungarian Parliament adopted Act XXXVI of 2012 on the National Assembly (hereinafter: Ogytv.). This act determines the legal status, organization and order of the sittings of the National Assembly, the legal status and the remuneration of the Members of the National Assembly (hereinafter: Members) and nationality advocates, furthermore the co-operation of the National Assembly and the Government in European Union affairs. At the same time, the Rules of Procedure were also amended. This was followed by a new wave in 2014, when the Ogytv. was amended, and the Resolution 10/2014. (II. 24.) OGY on certain provisions of the Rules of Procedure (hereinafter: HHSz.) was adopted. So the provisions of the Rules of Procedure can be found in two legal acts, the Ogytv. and the HHSz. The Act regulates the organization of the National Assembly and the Resolution regulates its procedure. From 2014, the National Assembly works on the basis of the new Rules of Procedure. In my present study, I compare how the right of initiative - which is often called a tool of obstruction - is regulated in the old Resolution 46/1994 (IX.30.) OGY (on the standing orders of the Parliament of the Republic of Hungary) (hereinafter: HSz.) and in the new HHSz.

II. ABOUT THE OBSTRUCTION

“A parliamentary hearing is a formalized assembly hearing. In thought parliament, it is true, represents the whole nation. Certainly, the most perfect form of representation is, which best represents the

entire population of the country in terms of its thinking, will and numerical composition.”^[1] Parliament is the highest-level forum for discussing public affairs, so-called “political arena”. During the operation, Parliament faces several tasks: the legislation of laws, adoption of resolutions and acts, express the public will. “The purpose of the plenary sessions of the parliaments is to discuss, to negotiate the current case throughout the whole sitting and make the necessary decision.”^[2] The participants of the session, of the debate are the members of the parliament, whose individual and group goals are different from each other, furthermore “a significant number of the members, usually the minority are admittedly trying to obstruct the activities if the other side, the government majority. It seems they do anything just to make things difficult for those, who – through their majority – can make the final decisions of the parliament.”^[3] As the goals and intentions of the opposing debaters are different, the parliamentary legislative process is not a forward-looking, straightforward process. The task of the National Assembly – as the highest level forum for discussing public affairs – is “to present the suggested alternatives, the different and opposing proposals of each parties”^[4], that the Members be able to freely express their opinions, so it must lay down such negotiating rules, that are suitable to fulfil also public law and political functions, while ensuring the democracy of the sitting. Therefore, one of the main guidelines of parliamentary sittings is the democracy of the deliberation. In contrast, the other operating principle is the majority rule, “the right of Members and political groups, to express their views on any subject on the agenda, should not prevent the adoption of actual majority decisions, as this would make impossible for Parliament to function properly”.^[5]

“The ultimate goal of the work of the National Assembly is to decide on each proposal, to which the »path« begins with a debate in the plenary session, and finally ends with a decision-making in the same forum. The »path« must include guarantees such as aligning majority decision-making with the principle of the protection of the parliamentary minority and balancing the rules ensuring the effectiveness of the session’s order with the right to speak in parliament.”^[6]

“The parliamentary debate, the freedom of speech is one of the most important mediums of the opposition’s existence, as this is the only way it can fulfil its role. However, the rules of procedure must also serve the efficient functioning of parliament by blocking the opposition’s technique of postponing or preventing decisions: the obstruction, the phenomenon that has provoked the most controversy in the history of parliamentarism.”^[7]

[1] Szászy-Schwarz, 2017, 173.

[2] Szente, 2010, 253.

[3] Szente, 2010, 253.

[4] Szente, 2010, 254.

[5] Szente, 2010, 254.

[6] Dukán - Vajda, 2018, 192.

[7] Smuk, 2018, 141.

Obstruction is a tool to intentionally postpone a debate or a decision-making, to prevent reaching a decision, to extend the length of a debate, first and foremost based on the right to speak and the right to petition. Obstruction is not an independent parliamentary legal institution, yet it is present in most parliaments.

Obstruction can be applied by a single Member, or even by a group of members. In case the opposition sees no other opportunity to influence the work of the National Assembly, they will use the tools of obstruction to make its operation more difficult or postpone the decision-making. "It is likely impossible to arrive at a definition of obstruction that exhaustively describes every type of parliamentary maneuver that could be used by members of parliaments to prevent forward progress on pending business. Delays may occur as well for reasons that do not involve specifically dilatory behavior. Rutherford (1914), for example, distinguished between conscious and unconscious forms of obstruction – the latter, he argued, was a by-product of political conditions in which normal parliamentary behavior inadvertently resulted in the delayed prosecution of the legislative agenda."^[8]

"Modern parliamentary rights see obstruction as an improper use of the rights of Members, which must be regulated partly by 'normal' debate leading rights and partly by application of disciplinary law measures."^[9] The disciplinary law of the parliament primarily covers the behavior of the members of the parliament acting as representatives, however, in order to ensure the independence of the ruling party measures may necessarily expand to members' private sphere as well.^[10] „Due to the parliamentary autonomy and the legal immunity of Members the sanctioning of various unlawful actions (and actions violating the provisions of the Rules of Procedure) is only allowed to other authorities (police, courts) in very limited cases. Since there is no possibility to normal judicial remedy either, practicing the disciplinary law can be regarded as the privilege^[11] of the parliament."^[12] The responsibility to comply with the negotiation rules belongs to the Speaker of the National Assembly. Parliaments seek to shape the rules of negotiation in the Rules of Procedure in such a way that they are inherently against obstruction, as their aim is to prevent the right to speak and make suggestions from being used indiscriminately.

The results of obstruction, too, have already become manifest in parliamentary law. In many legislatures, radical changes have been made in the rules of procedure; in others, such changes have been proposed and seriously debated. From the present, however, our gaze is turned with anxiety to the future. It

[8] Bell, 2017, 5.

[9] Szente, 2010, 256.

[10] Szente, 2010, 277.

[11] Parliamentary privileges ensure the independency for the plenum; therefore, members of the National Assembly have such immunities as being excluded from regulations being under judicial power.

[12] Szente, 2010, 277.

cannot be ignored, although the obstructionists often fail to perceive it, that obstruction militates not only against the right of the parliamentary majority to decide but against the parliaments themselves as institutions.”

The sittings of the National Assembly have been scandalous many times in Hungary, especially the cycle between 2010 and 2014 can be highlighted. Ogytv. was modified at that time and many new elements were introduced (such as the decrease of Members’ remuneration) in order to discipline problematic Members of the National Assembly. However, it did not deliver the expected results, it seemed that the existing sanctions were not strict enough for members to stop them from disturbing the sittings, using banners, shouting or using obscene words and expressions.

Therefore, it had to be even stricter, so on 12 November 2019 government party members handed in the proposal for the modification of Ogytv. The proposal was entitled as Act CVIII of 2019 on the amendment of certain acts related to the operation of the National Assembly and the legal status of its members.

The amendment of the law caused great uproar, the media was full of the strengthening of the disciplinary power. The act was adopted on 10 December 2019 and entered into effect on 1 February 2020.

Within obstruction, in practice, the so-called “technical obstruction” is often categorized separately, which means a Member or a group of Members submits an unmanageable amount of motions at the same time.

The most common tools of preventing obstruction in parliamentary law are the set of rules on the right to speak, the setting of a time frame, the rules for closing the debate and the regulation of the right to make a motion.

In the further part of the study, I compare the regulation of the right to initiative in the old and the new Rules of Procedure.

III. TYPES OF MOTIONS, INCLUDING ON THE AGENDA

As I wrote earlier, a commonly referred type of obstruction is the so-called “technical obstruction”, which is implemented by Members through submitting an unmanageable amount of bill or amendment proposal. The root of the regulations against the “technical obstruction” is the introduction of the type system of the motions, so this is also the origin of my investigation.

There are two different types of motions: substantive and subsidiary motions. Substantive motion can be a separate agenda item at the sitting of the National Assembly (for example a bill, a motion for a resolution), while everything that is related to the substantive motion or its discussion shall be considered a subsidiary motion.

Both HSz. and HHSz. contains a list of the substantive and subsidiary motions. In HSz., it could be found under title “motions”. However, the listing, which covers the types of substantive and subsidiary motions, is placed in HHSz. into

Chapter V, called “parliamentary papers”. According to the interpretative provision of HHSz., “parliamentary paper” is a broader concept: it includes the substantive and subsidiary motions, as well as petitions received by the Parliament or the Speaker, of which the registration has been ordered by the Speaker.^[13]

Not all types of substantive motions listed in the HSz. have been transferred to the HHSz. It no longer contains the proposal and report for the adoption or amendment of the Fundamental Law. In addition, taxation was expanded with the report, the initiation of a political debate, the motion initiating a personal decision of the National Assembly, the initiation of a referendum, and the request for the presentation of a general resolution regulated by the Ogytv. Both Rules of Procedure state that documents must be suitable for trial and decision-making, documents must be submitted to the Speaker of the National Assembly. “However, the details of this general requirement hasn’t been specified by any other rule. In addition, there was a formal requirement, the justification obligation (in the case of a bill and a proposal for amendment), which was considered to be fulfilled in the case of a textual justification of almost any content and scope.”^[14] The HHSz. regulates the refusal more detailed, the range of cases giving reason to refusal has been expanded, and it also allows appeal against the refusal.

“According to the HHSz., in addition to being suitable for debate and decision-making, the documents must also fulfill the task and the obligation already prescribed in the Rules of Procedure. Previously the documents only had to meet the first two requirements (being suitable for debate and decision-making), therefore if the document did not fulfill its task or the prescribed obligation, then the task or obligation was not completed, so such a situation could arise as if no document had been submitted at all.”^[15] Furthermore, according to the new HHSz., the Speaker of the National Assembly may also reject the document that violates the authority of the Parliament. The aim of the legislator with this measure is to preserve the authority of the Parliament. Another innovation is that while HSz. contained that in the above cases the Speaker “may reject” the document, the HHSz. prescribes as the duty of the Speaker of the National Assembly, since it states that the Speaker “rejects” the document in conflict with the regulations. The decision to reject shall be communicated to the concerned parties by letter from the Speaker. The HHSz. contains the possibility of appealing against a decision to reject as a new element, such possibility was not provided in the previous Rules of Procedure. The HHSz. places the possibility of appealing against the rejection “within its own organization”: The submitter of the rejected document - if his request is supported by at least five members - may request the ad hoc resolution of the committee responsible for interpreting the Rules of Procedure or the decision of the National Assembly within five working days. Until the resolution or the decision of the Parliament

[13] Interpretative provisions of HHSz., Point 10.

[14] Pintér - Szabó, 2014, 38.

[15] Pintér - Szabó, 2014, 39.

is made, the rejected document cannot be negotiated.^[16] Therefore, the decision of the Speaker of the National Assembly may be reviewed by the Parliament or the committee responsible for the interpretation of the provisions of the Rules of Procedure. It is a question though whether this implements the “real” remedy in practice, given that neither the HSz. nor the HHSz. “does not specify in more detail when a document is not suitable for negotiation and decision-making, or when it violates the authority of the National Assembly”.^[17] Therefore, the decision is based on the subjective decision of the “second forum”, furthermore it is questionable that the “parliamentary bodies acting on the basis of political logic and party principles can ensure the effectiveness - in particularly the expected guarantee system and impartiality” of parliamentary internal control mechanisms.^[18] The two regulations are the same in that regard, that the bill submitted by the Member will only be on the agenda of the Parliament if it is approved by the designated committee^[19], and the bill submitted by the Member is passed by the Speaker to the designated committee, which decides within thirty days if the motion should be placed on the agenda.^[20] The purpose of these regulations is to filter bills from Members. “In the absence of a filter, Members’ bills could also be used for obstruction purposes, making parliamentary work impossible. Therefore, in order for a bill initiated by one or more deputies to be dealt with on the merits by the National Assembly, it is necessary to make a decision on its inclusion in the series of subjects. The decision to include the subject in the series means that the appointed parliamentary committee considers the bill to be suitable for the Parliament to put the discussion of the issue on the agenda or not. (...) In Hungary, after the 2010 elections, it was repeatedly the case that the authors of important bills were individual representatives. It is undeniable that by avoiding government consultations, a bill that is in line with political will can be drafted more quickly. However, parliamentary governance can be dysfunctional: first of all, the administration may become insecure if has been left out of the drafting mechanism, and second, the passed laws may sometimes suffer from professional shortcomings.”^[21]

“In most European countries it is possible that Members submit a parliamentary initiative, despite the fact that these individually submitted initiatives give only a small portion of the parliamentary initiatives, and the number of initiatives discussed and the laws derived from them is even smaller. Most European countries have individual representatives among those, who are entitled to initiate legislation. The exceptions are Latvia, where five or more Members together may exercise their right of initiative, and, in some respects, Luxembourg, where

[16] HHSz. 29 Section 4-5.

[17] Pintér - Szabó, 2014, 40.

[18] Erdős, 2014, 5.

[19] HSz. 98 Section 3; HHSz. Section 58 Para 1.

[20] HSz. 98 Section 4; HHSz. Section 58 Para 2.

[21] Trócsányi - Schanda, 2014, 129.

Members' initiatives are only proposals to the Grand Duke, and only the Grand Duke himself can submit the initiatives. The adoption of a Member's motion may be subject to certain restrictions, such as the fact that in France it may not create additional costs in the annual budget or reduce revenue. However, the most severe restriction can be found in the formal requirements of the legislative initiative. (...) Where there are two chambers, in most cases the representatives of both chambers may exercise the right of initiative."^[22] However, the initiative by individual representatives is not known in the Austrian legislative process either, but is familiar with the people's legislative initiative, as the "government as a board, at least five representatives or a committee of the Nationalrat, as well as the Bundesrat itself as a board or at least one third of the members of Bundesrat, and finally the people themselves, with the initiation of at least 100,000 voters" have the right of initiative.^[23]

According to the HSz., an independent Member could request the decision of the Parliament on admission to the agenda if its request was supported by at least ten members. The HHSz. significantly reduced this number, the support of only four Members of Parliament required for the decision.^[24]

In previous years, there have been example of Members submitting a bill to Parliament with ironic title. "However, in the case of a bill, the serious question arises as to whether the petitioner really intends to pass a bill with a manifestly provocative purpose. If the member really doesn't want the bill to pass, just want to provoke a parliamentary debate about it, then the possibility of rejection may rightfully arise. According to the HHSz., the bill or initiative is »a proposal to legislate a law«, and the intention of an ironic proposal is clearly not to legislate."^[25]

The speaking time has not changed for the subject of adding to agenda, the proposer of the initiative may speak for a maximum of five minutes, after which one Member from each political group and the first independent Member shall speak for two minutes.^[26]

"Amendments, especially if they are taken seriously, are excellent for obstruction, so the opposition is confronted with various constraints set up to protect the parliamentary majority and efficiency."^[27] To avoid this, the submission of amendments is limited in most countries. "By regulating the right to amend - the possibility of changing the submitted bills - the Hungarian Rules of Procedure bring the Parliament closer to »real law factory-type« organization. The role of the opposition in the law factory also goes beyond the provisions of standing alternatives and controlling in public debate."^[28]

[22] Nagy - Papp - Sepsi, 2003, 202.

[23] Chronowski - Drinóczi, 2007, 146.

[24] HSz. 98 Section 6; HHSz. 58 Section 8.

[25] Pintér - Szabó, 2014, 40.

[26] HSz. 98 Section 5; HHSz. Section 58 Para 6.

[27] Smuk, 2018, 159.

[28] Smuk, 2018, 159.

On the one hand, the old HSz. limited the submission of amendments in time, and on the other hand, the submission of amendments during an exceptional procedure or in the case of the negotiation of the Budget Act was included in a separate section. The time limit for amendments is set out in HSz. Section 102, according to which an amendment proposal could be submitted until the closure of the general debate, further amendments related to the amendment proposal could be submitted until the end of the detailed debate, and in case of the procedure of the designated committee and the Constitutional Committee at the end of the detailed debate. At the end of the detailed debate, only the amendments had to be voted for which had the support of one third of the members being present of the nominated committee or which had been tabled by the nominated committee, or which had been requested in writing by the leader of the group, who may exercise this right up to five times.^[29]

“This meant a major disadvantage, especially when negotiating larger, more serious laws and codes. The alternative standing function of the opposition was the rule that, as an exception to the general rule of simultaneous amendment on related amendments supported by the submitter, allowed the leader of any political group to highlight up to three amendments and request a separate vote.”^[30]

In the case of an exceptional procedure, a proposal for amendment could be submitted within twenty-one days from the decision ordering the exceptional procedure. In the case of an urgent negotiation, the deadline for submitting amendments is eight days from the adoption of the parliamentary decision on urgency.

The Hsz. also set requirements in the content of amendments to be submitted during the negotiation of the Budget Act. In accordance with HSz. 94 Section 5, if the proposed amendment may result in an increase in the expenditure of the central budget or a decrease in its revenue, it must also indicate the solution proposed in order to maintain the budget balance.

There were a few more restrictions in various topics included in different sections of the HSz. for the content of the right of amendment. No amendment could be tabled in the following cases: report on the results of the verification of credentials, proposal for a resolution to set up a temporary committee, proposal for the election of the President, Vice-President and the Registrars by Parliament.

The HHSz. re-regulated the possibilities for tabling amendments. Under the new rules, a proposal to amend a bill can be submitted by the Member, the Negotiating Committee and the committee on legislation. The deadline for submitting an amendment proposal has changed compared to the HSz. After the detailed debate, a new element of a new organization comes into the process, the procedure of the committee on legislation. The deadline for tabling the Members amendment’s changed from the closing of the general debate to an objective date. The amendment may be tabled by 4 pm on the third working day follow-

[29] HSz. 106. Para 1-3.

[30] Smuk, 2018, 159.

ing the adoption of the agenda of the sitting at which the general debate on the draft law is to be concluded.^[31] It is therefore possible to be acquainted with the bills, and after the inspection to prepare amendments in accordance with further guarantee provisions, which ensure sufficient preparation time. According to the HHSz., the general debate can be started after the sixth day after the submission of the bill, and together with the deadline for submitting an amendment proposal, there is therefore a minimum of 10 days for the submission of amendment proposals.

The special rule in the HHSz. Section 67 provides an opportunity to speed up the procedure in the event of the submitter of the bill initiates in writing that the Parliament, in the absence of an amendment proposal, decides on the adoption of the bill at the same sitting at which the general debate is closed.

In the amendment proposal, the Member shall indicate the negotiating committee to which he/she requests the amendment to be discussed, the debate of the amendment may be requested only by one standing committee. In a proposal for amendment, a Member may only nominate the designated committee or the committee involved in the debate, which has indicated that it intends to hold a detailed debate related to the provision affected by the amendment proposal. "In the absence of an amendment proposal, it is possible to take a decision without further stages of negotiations. The requirements for the content of the proposed amendments can be examined separately according to whether there is a case of external or internal over-expansion, because while in the case of the committee indicates external over-expansion at least one separate decision of the National Assembly is required, but if necessary, another, separate procedure is required, however to the submission of the internal over-expansion amendment proposal belongs no legal consequence specified in the HHSz."^[32] "In general terms, an over-extended amendment proposes to change a part of the law that is to be amended, which was not affected by the original proposal (»internal over-extension«) or to amend a law that the original amendment did not want to re-regulate at all (»external over-expansion«). According to the definition of the HHSz. only the latter one is an over-extension amendment proposal, and in this case the duration of the procedure can be significantly extended, but in case of »internal over-extension«, if the negotiating committee or the committee on legislation deems it proper and necessary, the submission has no negative procedural consequences."^[33]

There are also formal requirements for proposed amendments, which can be considered as conditions for the validity of the respective motions. According to the HHSz. Section 40 Para 2, the proposed amendments must be justified, as it was already stated in the relevant provisions of HSz.^[34], "on the other hand, only

[31] HHSz. 41 Section 1.

[32] Dukán - Vajda, 2018, 266.

[33] Dukán - Vajda, 2018, 274.

[34] HSz. 94 Section 4.

experiences from the past and a resolution from a Rules of Procedure Committee^[35] adopted based on these past experiences were the basis for the further requirement, which states that an amendment to delete the bill as a whole (including if it only keeps the title, the preamble and the provisions to enter into force) shall not be negotiated or put to the vote.”^[36]

With regard to the amendments, the committee on legislation has a special role, as its basic task is to evaluate and take a commitment on the amendments formulated and supported by the standing committees in the detailed debate (the Commission’s amendment concluding the detailed debate). The committee on legislation may – in addition to evaluating the Commission’s amendments concluding the detailed debate – intend to make further amendments. It is the task of the committee on legislation to reconcile all the intended amendments they support, and to make the clarifications that are essential for the coherence of the amendment proposals.

IV. SUMMARY

“The functioning of the Hungarian Parliament is also characterized by lively, often heated debates between government party and opposition compatriots. Depending on this, it is therefore very important that the regulations governing the parliamentary deliberations be able to ensure the efficiency of parliamentary work by giving Members the opportunity to express their views, to not even indirectly violate the freedom of expression.”^{[37], [38]}

With regard to the right to petition, the Rules of Procedure continue to distinguish either between substantive and subsidiary motions, no significant change can be observed either in the procedure for submitting motions or in the duration of speeches. However, a change is, that according to HHSz., an independent representative may request the decision of the National Assembly to include the subject in the agenda if his/her request was supported by at least four representatives, compared to the support of 10 Members in the HSz. previously.

[35] Amendments which seek to omit the entire proposal (including the case where the amendment retains only the title, preamble or enacting terms from the proposal) do not comply with the requirements of the Rules of Procedure relating to the proposed amendment. Such a proposal shall not be put to the vote and no related amendment may be tabled (1/1998-2002. ÜB.).

[36] Dukán – Vajda, 2018, 264.

[37] Dukán – Vajda, 2018, 192.

[38] It is debatable whether we can talk about freedom of speech at all, as “Members of Parliament come into contact with the state not as citizens or individuals, but as holders of public offices. Their constitutional status does not consist of fundamental rights, but consists of rights and obligations of public law type. Members of parliament hold public office from which they do not have individual rights against the state, nor do they enjoy the protection of fundamental rights. Freedom of expression for Members may not be inferred from Article 5 on the right to freedom of expression, but from Article 38, which lays down a free mandate.” (See: Ijoten.hu: Member of the National Assembly, 2019).

The HHSz provides more time for the submission of amendment proposals by Members, which means that, in normal procedure a longer time may be available for parliamentary scrutiny and discussion of the bill.

BIBLIOGRAPHY

- Bell, Lauren C. (2017): *Obstruction in Parliaments: A Cross-National Perspective*. Paper prepared for presentation at the Thirteenth Workshop of Parliamentary Scholars and Parliamentarians. Wroxton College, Oxfordshire, UK. July 29-30, 2017.
- Chronowski, Nóra - Drinóczi, Tímea (2007): *Európai kormányformák rendszertana*. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Erdős, Csaba (2019): Parlamenti képviselő. In: Jakab, András - Köncöl, Miklós - Menyhárd, Attila - Sulyok, Gábor (eds.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András)*. (Available at: <http://ijoten.hu/szo-cikk/parlamenti-kepviselo>. Downloaded on: 14.01.2011.).
- Dukán, Ildikó - Vajda, Aida (2018): *Parlamenti jog*. Országgyűlés Hivatala, Budapest.
- Erdős, Csaba (2014): Parlamenti jog strasbourgi kontroll alatt? In: *Kodifikáció*. 2014/1. sz. Kodifikátor Alapítvány, Pécs.
- Ijoten.hu: Member of the National Assembly, 2019.
- Nagy, Csongor István - Papp, Imre - Sepsi, Tibor (2003): *Parlamentek Európában*. Parlamenti Módszertani Iroda, Budapest.
- Pintér, Péter - Szabó, Zsolt (2014): Visszautasított képviselői indítványok az Országgyűlésben - avagy sérti-e az Országgyűlés tekintélyét a humor? In: *Közjogi Szemle*. 2014/4. sz. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Smuk, Péter (2018): *Ellenzéki jogok a parlamenti jogban*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Szász-Schwarz, Gusztáv (2017): Az obstrukció jogtana. Visszatekintés. In: *Parlamenti Szemle*. 2017/1. sz. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Szente, Zoltán (2010): *Bevezetés a parlamenti jogba*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Trócsányi, László - Schanda, Balázs (2014): *Bevezetés az alkotmányjogba; Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.

LEGISLATIONS

- Decision 46/1994. (IX. 30.) of National Assembly.
- Decision 10/2014. (II. 24.) of Nation Assembly.
- Act XXXVI of 2012 on the National Assembly.

Melancthon Fülöp arcképe - Dürer metszete

A tagállamok szerepvállalása az Európai Unió kultúrpolitikájában

I. BEVEZETÉS

Kutatásom arra irányul, hogy a modern államok milyen szerepet vállalhatnak az egyes gazdasági/társadalmi folyamatokban, így a közszolgáltatás-szervezés során a kulturális igazgatás területén. Az állam által tanúsított magatartás tekintetében a „szélsőértékeket” tekintve egyrészt a színtalpak mögé húzódó, csak a legszükségesebb mértékben eljáró apparátus, másrészt pedig egy intervencionista, aktív szerepet vállaló kormányzat képe körvonalazódik ki az egyes tanulmányok alapján. Felmerül a kérdés, hogy vajon a levéltári igazgatás területén milyen attitűd szükséges a kormányzatok részéről? Elegendő, ha a kormányzat megteremti a vonatkozó jogszabályi környezetet, intézményi hátteret, illetve a közszolgáltatás-szervezés esetleg piaci alapon is megoldható? Jelen tanulmányban rövid kitekintést teszek az Európai Unió kulturális politikája (ki)alakulásának folyamataira, vizsgálom, hogy milyen események bírtak meghatározó jelentőséggel ennek az alapvetően gazdasági integrációs céllal létrehozott szervezetnek a kultúra területén folytatott tevékenységére és annak eredményeire. Már az Európai Unióba történő belépés szándéka is jelentős kihatással volt Magyarországra életére, hiszen a csatlakozás elősegítése érdekében megtett intézkedések is számtalan területen komoly befolyást gyakoroltak Magyarország működésére. Felvételünkhöz szükség volt ugyanis egy – a csatlakozási (koppenhágai) kritériumoknak^[1] – megfelelő jogi, intézményi, politikai, illetve gazdasági háttér kialakítására. A 2004. május 1. napjával történő csatlakozásunkat^[2] követően az Európai Unió teljes jogú tagjaként további jogosítványaink és kötelezettségeink keletkeztek, melyek azóta is folyamatosan jelentős mértékben determinálják országunk és állampolgárainak mindennapjait. Indokolt tehát górcső alá venni, hogy az Európai Unióhoz történő csatlakozás miként hatott, azaz hat napjainkban is az állam kulturális területen kifejtett tevékenységére. Vizsgálódásom során – figyelemmel arra, hogy a területet nem minden részletében átfogó elemzésre vállalkozom, – csupán egyetlen aspektusból, a kulturális területet érintő főbb szabályozás (a másodlagos jogforrásokra, bírói

[1] Az Európai Tanács részéről az 1993-as koppenhágai ülésen megállapításra, majd Madridban is megerősítésre kerültek.

[2] A csatlakozási szerződés aláírására Athénban került sor 2003. április 16. napján.

gyakorlatra tekintet nélkül) vonatkozásában kívánom röviden áttekinteni az Európai Unió kultúrpolitikáját érintő fejlődéstörténetet.

II. AZ EURÓPAI UNIÓ KULTÚRPOLITIKÁJÁNAK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

1. Közszolgáltatás-szervezés a kulturális igazgatás területén

Miként azt a bevezetőben is jeleztem, kutatásaim során elsősorban arra fókuszálok, hogy az államnak milyen szerepe van a közszolgáltatás-szervezés során a kulturális igazgatás szakterületén. Az Európai Unió – ágazatonként eltérő mértékben ugyan, de – alapvető befolyást gyakorol a tagállamok működésére, jelen tanulmányban pedig azt vizsgálom, hogy Magyarországon az államnak mely tevékenységi köreit érint(het)i az Európai Unió kultúrpolitikája.

Elsőként az állam kulturális igazgatás területén folytatott tevékenységének Magyarország legmagasabb szintű jogszabályi megalapozására kell kitérni, mely szerint „minden magyar állampolgárnak joga van a művelődéshez”.^[3] Ezen deklaráció legitimálja a kormányzat ez irányú tevékenységeit, felhatalmazza a szakterületen felmerülő jogalkotási, szervezési, ellenőrzési feladatok elvégzésére, melynek révén az állam (jogi) keretet ad a kulturális igazgatás^[4] működ(tet)ésének, egyúttal a szakmai szabályok érvényesítésének. A felhatalmazás egyben természetesen alkotmányos kötelezettséget is hordoz magában, mely a második generációs jogok közé tartozó kultúrához való jog biztosításának intézményesített keretek között történő megvalósításaként jelenik meg. Milyen értékeket véd az apparátus, melyek a kultúra fogalma^[5] alá tartozó szegmensek? Erre a kérdésre az angol antropológus, Tylor kiváló megfogalmazását hívom segítségül: „a kultúra vagy civilizáció, tágabban vett antropológiai értelemben, az a komplex egész, amely magában foglalja a tudást, a hitet, művészetet, az erkölcsöt, a törvényt, a szokást és minden más képességet és sajátosságot, amelyre az ember a társadalom tagjaként szert tesz”.^[6] Ezen megfogalmazásában megjelenik egy kiemelt ismérv: a komplexitás, mely kiemelt a vonatkozó igazgatási szakterületek rendkívüli sokszínűségében is, figyelemmel arra, hogy ebbe a körbe tartozik – a teljesség igénye nélkül – a sajtó (média), a tudományok, a közművelődés, illetve a közgyűjtemények igazgatásával foglalkozó szakterület.

[3] Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) XI. cikk (1) bekezdés.

[4] Lásd bővebben: Takács, 2000.

[5] Lásd bővebben: Tóth, 2013.

[6] Edvard Burnett Tylor (1832. október 2. – 1917. január 2.) angol antropológus „Primitive Culture” című művéből (1871).

2. Az Európai Unió kultúrpolitikájának kialakulása

Az Európai Unió kultúrpolitikája fejlődéstörténetének rövid ismertetése kiindulópontjaként érdemes kitérni azon okokra, melyek alapos indokot szolgáltatnak az államok részére, hogy szuverenitásuk egy részének feladása mellett létrehozzanak egy, Európa számos országát szerves egységbe tömörítő közösséget. Egyrészt elsősorban a gazdasági szférában történő együttműködésben rejlő potenciál kiaknázásával járó pozitív előnyök jelentettek kellő motivációt, melynek révén az érintett államok együtt komoly szereplőként jelenhetnek meg a piac törvényei által uralt terepen, így versenyre kelhetnek más kontinensek nagyhatalmaival. Ezen törekvéseket természetesen nem kizárólag Európa újjáépítésének megkönnyítését szolgáló rövid távú célok generálták, hanem hosszú távon kívántak érdemi versenytársként megjelenni a más kontinensek nagyhatalmi szerepet betöltő országaival szemben. Másrészt, amennyiben a szervezet szárnybontogatásának eseményeit elhelyezzük a történelemben, egyértelműen megjelenik a mögöttes politikai cél is: a II. világháborút követően az európai nagyhatalmak vezető politikusainak integrációs törekvései eredményeként létrejövő szervezet adta keretek jó alapot jelentettek a viharos évtizedeket követő békeidőszak megteremtéséhez. A Római Szerződés Preambulumában is megfogalmazásra került az Európa jövőjét jelentő, politikai alapon nyugvó együttműködés víziója, hiszen az államok „azzal az eltökélt szándékkal, hogy megteremtik az Európa népei közötti mind szorosabb egység alapjait,^[7] belefogtak egy kompromisszumokkal fűszerezett, de hosszú távon kölcsönös előnnyel kecsegtető együttműködésbe.^[8] A fentiek alapján felmerül a kérdés, vajon milyen szerepet szántak a kultúrának, egyáltalán milyen kontextusban lehet egy lapon említeni a szakterületet a gazdasági és politikai természetű együttműködés iránti igény ilyen magas szintű kinyilatkoztatása mellett, hiszen súlyát tekintve, amennyiben mérlegre tesszük egy ország politikai/gazdasági stabilitását, valamint a kultúra körében tartozó intézményeket, nyilván az előbbi élvez prioritást.^[9] A Római Szerződés tehát elsősorban a gazdasági kooperációt tűzte ki célul, a kultúra egészét pedig nemzeti ügynek tekintette, viszont húsz év elteltével megdőlni látszott azon vélekedés, miszerint az együttműködés nincs befolyással a kultúra különböző szegmenseire, illetve vice versa, a kultúra nem játszik meghatározó szerepet a gazdasági törekvések előmozdítása során. A tagállamok felismerték, a kultúra egyes területei nemhogy nem érintik, hanem szerves részét képezik a gazdasági folyamatoknak, így nincs mód (szükség) ezen területek ilyen steril módon történő szétvá-

[7] 1957. március 25. napján írja alá Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország és Olaszország az Európai Gazdasági Közösség (EGK) és az Európai Atomenergia-közösség (EURATOM) alapító szerződéseit, melyek 1958. január 1. napján léptek hatályba (utóbbi nem érinti jelen értekezésben foglaltakat, így „Római Szerződés” alatt a továbbiakban az EGK-t létrehozó szerződés rendelkezéseit értjük).

[8] Lásd bővebben: Dick, 2002.

[9] Lásd bővebben: Király, 2007a.

lasztására. Amennyiben hosszú távon az államok valóban szorosabb kapcsolatot kívánnak kialakítani egymással, úgy legyen szó akár politikai, akár gazdasági tárgykörben történő érdekérvényesítésről, a kultúra megkerülhetetlen tényezőként jelentkezik. Európa térképének sokszínűsége megköveteli az egyes államokat egységbe tömöríteni kívánó szervezetektől, hogy legyenek tekintettel az egyes országok kultúrájára, mint a nemzetek egyik legmarkánsabb kohéziójára. A kultúra egyes szegmensei alapjaiban határozzák meg a tagállamok karakterét, arculatát, gyökerei pedig akár évezredekkel is távolabbra nyúl(hat)nak vissza, mint a nemzeteken átívelő kezdeményezések első gondolatának megszületése. „Hisz a fának sem elég a föld nedveiből szívott erő: szüksége van esőre is, amelyet az ég szelei hoznak. Ezek az esők végigvonulnak Európán, mindenütt üdítve és termékenyítve. Viszont a nemzeti irodalmak is táplálják a világirodalmat. Egy-egy sejtjükkkel újra és újra bekapcsolódnak a nagy vérkeringésbe. ... S aztán a világirodalom a nemzeti irodalmak közegén át nyilatkozik. Bennük válik láthatóvá, mint a szél a hullámozó erdőben. Erdő nem egy van: de egy a szél.”^[10] A kultúra értékei ráadásul egyrészt determinálják a nemzetek és polgárai életének jellemvonásait, másrészt emocionális oldalról is alapvető tényező a nemzeti identitás tekintetében, melynek figyelembe vétele megkerülhetetlen. Egy, a tervezett horderejű gazdasági integráció jelentős befolyást gyakorolhat az állampolgárok mindennapjaira, így különösen a nyelvhasználatra, a közoktatásra/felsőoktatásra, a kulturális értékek államok közötti forgalmára, a kulturális programokra. Természetesen nagyon komoly kihívást jelent ezen változatosságának az egyes ágazati politikák szintjén történő kezelése, azonban a feladattal járó nehézségek egyben óriási lehetőséget is rejtnek magukban: amennyiben a tagállamok vezetői a döntéseik során kellő figyelmet fordítanak erre a területre, az jelentős mértékben segítheti azoknak a társadalom részéről történő minél szélesebb körű elfogadását, támogatását. Legyen szó ugyanis bármilyen gazdasági/politikai intézkedésről, annak a tagállami szinten történő érvényesítése során az ott uralkodó értékrend keretei között sokkal magasabb fokú hatékonyságot lehet elérni, egyúttal az állampolgárok is jobban magukénak érzik, ha sajátosságaik visszatükröződnek az egyes döntések hátterében.

3. Az első lépések a kultúrpolitika területén

Az Európai Közösség a hetvenes években a kultúra számos területén megkezdte tevékenységét.^[11] Az első^[12] ilyen lépések közé sorolható, hogy az Európai Parlament 1974-ben fogadta el határozatát az európai kulturális örökség^[13]

[10] Babits, 1991, 5-6.

[11] Lásd bővebben: Király, 2007b.

[12] Lásd bővebben: Zongor, 2005a.

[13] European cultural heritage.

védelméről, majd a következő esztendőkből több alkalommal is hozott a kulturális szférát érintő határozatot, így például az Európai Ifjúsági Zenekar^[14] létrehozásáról. Folytatható a sor a tagállamok kulturális minisztereinek – a nyolcvanas évek óta rendszeres találkozások útján is alátámasztott – munkája révén (Miniszterek Tanácsa), amely olyan kezdeményezéseknek, témaköröknek adott színteret, mint például az Európa Kulturális Fővárosa, az építészeti örökség védelme, vagy a műfordítás, a könyvkiadás és olvasáskultúra támogatása. Bár a fentiekben megjelölt mozzanatok még csak óvatos kezdeményezéseknek mondhatóak, jelentőségük kétségtelen: egyrészt mindezek alapul szolgáltak a későbbi időszaknak a kultúrpolitika alakítása tekintetében tett markánsabb lépéseknek, másrészt az Európai Közösség kommunikációjában már egyértelműen megmutatkozott a kultúra elhanyagolható szerepéről vallott korábbi felfogásának átgondolása. 1983-ban újfent tanúbizonyságot tettek arról, hogy kitartanak a kultúrpolitika megerősítése mellett: az Európai Tanács Stuttgarteri Ünnepi Deklarációjában külön pontban került megfogalmazásra a kulturális együttműködés megerősítése. Végül 1992-ben megjelent egy – a tagállamok kulturális miniszterei által is megerősítésre került – közlemény a Bizottság részéről a „Közösség új kulturális törekvéseiről”, továbbá egyre közeledett a Római Szerződés módosítása, mellyel összefüggésben már bizonyos volt, hogy magasabb szintre emeli, pontosabban megeremti az Európai Közösség kultúrpolitikáját. Az állam kulturális igazgatás területén folytatott tevékenységének alapvető jellemzőire tekintettel jól látszik, hogy felelőssége rendkívül széleskörű. Az Európai Közösség működésének eddig tárgyalt időszakában a kulturális területhez való viszonyulásának elemzése során látható, hogy ezen szféra kiemelt szerepe nem kizárólag tagállami szinten jelenik meg, hanem a közösségi politikák szintjén is.

III. A MAASTRICHTI SZERZŐDÉS JELENTŐSÉGE

Az alapszerződés Preambulumának 6. bekezdése („azzal az óhajjal, hogy elmélyítsék a népek közötti szolidaritást, miközben történelmüket, kultúrájukat és hagyományait tiszteletben tartják”) kifejezi, hogy a szerződő felek az Európai Unió létrehozása során a nemzetek kultúrájára tekintettel jártak el. Az Európai Uniót létrehozó maastrichti szerződés^[15] foglalkozik alapokmányi szinten először a kultúra tárgykörével,^[16] melynek köszönhetően a kulturális szempontok több helyen is megjelennek; jelen értekezésben az új, „Kultúra” (IX.) cím

[14] European Youth Orchestra.

[15] Az Európai Unióról szóló Szerződést 1992. február 7-én írták alá Maastrichtban, mely 1993. november 1. napján lépett hatályba.

[16] Lásd bővebben: Horváth, 2011.

128-as cikkében foglaltak kerülnek górcső alá (az Amszterdami Szerződés^[17] révén változik meg a száma 151-re,^[18] míg a szöveg változatlan marad, a továbbiakban 151. cikk megjelöléssel kerül hivatkozásra), mely a következők szerint rendelkezik:

„(1) A Közösség hozzájárul a tagállamok kultúrájának virágzásához, tiszteletben tartva nemzeti és regionális sokszínűségüket, ugyanakkor előtérbe helyezve a közös kulturális örökséget.

(2) A Közösség fellépésének célja a tagállamok közötti együttműködés előmozdítása és szükség esetén tevékenységük támogatása és kiegészítése a következő területeken:

- az európai népek kultúrája és történelme ismeretének és terjesztésének javítása;
- az európai jelentőségű kulturális örökség megőrzése és védelme;
- nem kereskedelmi jellegű kulturális cserék;
- művészeti és irodalmi alkotás, beleértve az audiovizuális szektort is.

(3) A Közösség és a tagállamok erősítik az együttműködést harmadik országokkal és a kultúra területén hatáskörrel rendelkező nemzetközi szervezetekkel, különösen az Európa Tanáccsal.

(4) A Közösség és a szerződés egyéb rendelkezései alá tartozó tevékenysége során, különösen kulturári sokszínűségének tiszteletben tartása és támogatása érdekében, figyelembe veszi a kulturális szempontokat.

(5) Annak érdekében, hogy hozzájáruljon az e cikkben említett célkitűzések eléréséhez, a Tanács:

- a 251. cikkben megállapított eljárásnak megfelelően, a Régiók Bizottságával folytatott konzultációt követően ösztönző intézkedéseket fogad el, kizárva azonban a tagállamok törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek bármilyen összehangolását. A Tanács a 251. cikkben megállapított eljárás során mindvégig egyhangúlag határoz;
- a Bizottság javaslata alapján, egyhangúlag ajánlásokat fogad el.”

A 151. cikk rendelkezéseinek átolvasását követően jelen elemzés előző gondolataiban foglaltak alapján szükséges megjegyezni, hogy bár a címben a „kultúra” fogalma szerepel, így a jogalkotó továbbra is adós maradt az egyes tartalmi elemek megjelölésével (igaz, ezáltal nem is szab merev kereteket egy olyan definíció meghatározásával, mely – figyelemmel a korábbiakban kifejtettekre is – esetlegesen rövid időn belül aktualizálásra szorulna). Árnyalja viszont a képet az a tény, hogy a Római Szerződés egyéb rendelkezései, valamint a másodlagos közösségi jogforrások adnak támpontot arra vonatkozóan, hogy milyen tárgykör értendő a kultúra fogalma alatt.

Az 151. cikk (1) bekezdésében egyrészt kiemeli, hogy tiszteletben kell tartani a tagállamok különböző, sokszínű kulturális értékeit, viszont nem elégszik meg

[17] Az Amszterdami Szerződés 1997. október 2-án került aláírásra, mely 1999. május 1. napján lépett hatályba.

[18] Lásd bővebben: Zongor, 2005b.

ezzel, hiszen hangsúlyozza a közösségi értékek fontosságát is, egyúttal deklarálja, hogy a Közösség hozzájárul azok védelméhez, fejlődéséhez. E bekezdésben foglaltakkal összefüggésben nyer értelmet az „egység a sokféleségben”^[19] megfogalmazás, mely jól tükrözi az Európai Unió célkitűzését ezen a területen; a nemzeti, valamint közösségi kulturális értékek tisztelete egyaránt kiemelkedő jelentőséggel bír (különös értéket képvisel ez a kinyilatkoztatás annak fényében, hogy negyed évszázaddal korábban még teljesen elhatárolódott a Közösség attól, hogy foglalkozzon a kulturális terület szegmenseivel). Említést érdemel a rendelkezés abból a szempontból is, hogy tagállami szinten nem kizárólag a nemzeti (országos) kulturális értékeket méltatja, hanem „regionális sokszínűség” is külön említésre kerül. Ezzel megnyilvánulhatnak egyrészt a helyi jellemző sajátosságok formájában, mely egyébként összhangban van az Európa Kulturális Fővárosa program célkitűzéseivel is, továbbá elősegíti a nyelvi, etnikai kisebbségek, illetve akár a kizárólag egy adott tájegységre jellemző kulturális értékek megjelenését a közösségi porondon.

A 151. cikk (2) bekezdésében kifejtésre kerül, hogy a Közösség mely területeken kívánja a tagállamok közötti együttműködést elősegíteni, szükség esetén támogatni, kiegészíteni, mely rendelkezés a megfogalmazásból adódóan eleve feltételez egy tagállamok közötti kooperációt. Bár nem teszi kötelezővé, de egyértelmű elvárás a nemzetek irányában, hogy a cikkben megjelölt tevékenységek (melyek továbbra sem jelentik a kultúra tárgykörének lehatárolását) tekintetében összehangolt cselekvést vár, mely együttműködés a Közösség részéről történő támogatásáról biztosítja a tagállamokat, egyúttal továbbra is a tagállamok feladata marad a kulturális szegmens igazgatása.

A 151. cikk (3) bekezdése az előzőekben foglaltakkal ellentétben egy, a Közösségen kívülre irányuló együttműködésre sarkall, mely nyitás a kultúra területén realizálódhat önállóan, egy tagállam részéről, vagy a Közösség irányából harmadik állam, illetve a kulturális területhez kapcsolódó más nemzetközi szervezet is lehet partner az együttműködésben (így például az Európa Tanács, mely jelentős szerepet tölt be az európai kulturális területen).^[20] Közös viszont a (2) és (3) bekezdés gondolatmenete a tekintetben, hogy nem önálló tevékenységre ösztönöznek, hanem az együttműködésre helyezik a hangsúlyt. Eltér viszont a rendelkezésben foglaltak címzettje, hiszen a (2) bekezdésben a tagállamok kerültek megszólításra, melyek összefogása esetén számíthatnak a Közösség támogatására, viszont a (3) bekezdés a Közösség önálló cselekvését is sürgeti.

A 151. cikk (4) bekezdése kihangsúlyozza, hogy a Közösség a szerződés egyéb rendelkezéseinek hatálya alá tartozó tevékenységének gyakorlása során figyelemmel kell lenni a kulturális szempontokra. E tekintetben pedig úgy kell eljárni, hogy feladatként kerül megjelölésre a Közösség kulturális sokszínűségének tiszteletben tartása, illetve támogatása. Ezen rendelkezés a Közösség

[19] Unity in diversity.

[20] Kormányközi együttműködés fóruma, tagállamai számos kultúrát érintő egyezményt fogadtak el, égisze alatt jött létre a Kulturális Együttműködés Tanácsa.

lépéseinek ad irányt, továbbá fontos, hogy valamennyi nemzeti kulturális érték védelmét szorgalmazza, melyek egyúttal a Közösség számára is értékesek. A rendelkezés rávilágít arra, hogy a Közösségben más politikák is léteznek, melyek területén az adott ágazatra vonatkozó szakmai előírások alkalmazása során nem szabad megfélemlíteni a kulturális aspektusokról sem. A kulturális területtől eltérő tevékenységek gyakorlásával kapcsolatos rendelkezés is jelzi a kultúra szerepéről 1957-ben uralkodó szemlélet megváltozását, tekintettel arra, hogy míg akkor nem tulajdonítottak akkora jelentőséget a szakterületnek a Közösségen belül, addig most annak értékeit kiemelve, azokra tekintettel kell eljárni más ágazatokban, azaz a megfogalmazás tükrözi azon felismerést, hogy a gazdaság a kulturális terület értékeire tekintet nélkül nem értelmezhető.

A 151. cikk (5) bekezdése alapvetően eljárási kérdéseket rendez, így például felhív a Régiók Bizottságával folytatott konzultációt követően az egyes ösztönző intézkedések elfogadása érdekében. A szubszidiaritás elvének^[21] érvényesülése viszont jelentős nehézséget jelent a 151. cikkben foglaltak hatékony gyakorlati alkalmazása során, mivel a jogi kényszerítő ereje rendkívül gyenge lábakon áll. Amennyiben a közös szabályozás lehetősége szempontjából áttekintjük a fenti rendelkezéseket, azzal szembesülünk, hogy a Közösségnek a „kezdeményező” szerepkör jutott. Ezen a szakterületen ösztönzi, előmozdítja, támogatja, illetve erősíti az együttműködést, viszont a közös szabályozást, illetve a tagállamok törvényeinek és más, alacsonyabb jogszabályi rendelkezéseinek harmonizálását kizárja, melynek eredményeként a kultúrpolitika területén nem határoz meg kötelező erejű irányvonalat (ráadásul a Tanács eljárása során végig egyhangú többséggel határoz, mely lehetőséget ad bármelyik tagállam vétőjára). A helyzet szintén nem egyszerűsíti, hogy a Bizottság ezen a területen hozott döntéseit szintén egyhangúlag, és nem minősített többséggel hozza meg.

A 151. cikk egyes bekezdéseinek tanulmányozását követően ehelyütt indokolt értékelni ezen rendelkezések jelentőségét, illetve „erejét” a gyakorlati alkalmazásuk szemszögéből. Természetesen az a tény, hogy a 151. cikk a kulturális területet a közösségi politikák szintjére emeli, egyértelmű tanúbizonysága annak, hogy a Közösség komolyan veszi a szakterületen folytatott tevékenységek jelentőségét. A Közösség egyes lépései kihatással vannak a tagállamok és állampolgáraik életére abban az esetben is, ha nem közvetlenül kultúrpolitikai kérdés tekintetében születik döntés, hanem például valamely gazdasági folyamat során foganatosított intézkedés érinti közvetetten a kultúra valamely szegmensét, míg a nemzeti szinten „előállított” kulturális értékek egyúttal gazdagítják a Közösséget is. Szükséges megjegyezni, hogy a szabályozással összefüggésben megfogalmazott kritikák alapjául szolgáló rendelkezések megfogalmazását vélhetően a tagállamok részéről tanúsított „negatív” hozzáállás is elősegítette: kategoriku-

[21] Azon területeken, amelyek nem tartoznak az Európai Unió kizárólagos hatáskörébe, csak akkor és annyiban jár el, amikor és amennyiben a megtenni szándékozott intézkedés céljait a tagállamok sem központi, sem regionális vagy helyi szinten nem tudják kielégítően megvalósítani, így azok a tervezett intézkedés terjedelme vagy hatása miatt az Európai Unió szintjén jobban megvalósíthatók.

san ellenálltak a közösségi szabályozás jelenlétének a kultúra területén, mivel attól tartottak, hogy a nemzeti kulturális sokszínűség sérülne, amennyiben egy-egy szabályok szabnának kereteket ennek a szakterületnek.

IV. MILYEN VÁLTOZÁST EREDMÉNYEZNE AZ ALKOTMÁNYOS SZERZŐDÉS?

Tekintettel arra, hogy – miként az már korábban említésre került – az Amszterdami Szerződés érdemi változást nem hozott a „Kultúra cím” rendelkezéseiben, csak annak száma változott, így a következő mérőföldkő, amelyre ki kell térni a Szerződés ezen passzusainak elemzése során, az Alkotmányos Szerződés tervezetében^[22] foglaltak. A Kultúra címet viselő alfejezet (3. szakasz) az Alkotmányos Szerződés III. rész (Az Unió politikái és működése, III. cím: Belső politikák és tevékenységek) V. fejezetében kapott helyet, melynek az elemzés szempontjából releváns megfogalmazásban írt címe – ez szolgál indokul, hogy pontosan megjelölöm a helyét az értekezés tárgyának – így szól: „Azok a területek, ahol az Unió támogató, összehangoló vagy kiegészítő intézkedéseket tehet”. Ez már a vonatkozó rendelkezések áttekintése nélkül is arra utal, hogy az Európai Unió a kulturális területen továbbra is „ösztönző, támogató szerepben” jelenik meg, azaz a tagállamok fenntartják a közösségi szabályozással összefüggésben korábban kifejtett álláspontjukat, miszerint félnek a szakterületen alkalmazásra kerülő egységes szabályoktól, mert annak eredményeként vélhetően sérülnek a nemzeti kulturális értékek. Amennyiben górcső alá vesszük az érintett szövegrészt, megbizonyosodunk arról, hogy az Alkotmányos Szerződés nem lép túl a korábban már megfogalmazásra került, kultúrpolitikával foglalkozó rendelkezéseken, azaz a kulturális területet érintő döntések alapvetően tagállami hatáskörben maradnak, lényegében változatlanul hagyja az a 151. cikk (1)-(4) bekezdésében foglaltakat. A jogharmonizáció továbbra is kizárt ezen a területen, az Európai Unió pedig támogatja, elősegíti és tiszteletben tartja a kulturális sokszínűséget.

A III-280. cikk (5) bekezdését azonban szükséges kiemelni, mely túlmutat a korábbi szabályozáson:

„(5) Az e cikkben említett célkitűzések eléréséhez való hozzájárulás érdekében:

- a. európai törvény vagy kerettörvény ösztönző intézkedéseket állapít meg, kizárva azonban a tagállamok törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek bármilyen harmonizációját. Az ilyen európai törvényt vagy kerettörvényt a Régiók Bizottságával folytatott konzultációt követően kell elfogadni.

[22] Az Európai Alkotmány létrehozásáról szóló Szerződést 2004. június 18-án fogadta el az Európai Tanács; az Európai Parlament jóváhagyását követően azonban Franciaország és Hollandia népszavazás keretében elutasította (2005. május 29-én, illetve 2005. június 1-jén), így az nem került ratifikálásra.

b. a Tanács a Bizottság javaslata alapján ajánlásokat fogad el.”

Az Európai Unió szerepköre az ösztönző intézkedések meghozataláig terjed, ezzel pedig a kulturális területen felmerülő kérdések tekintetében a döntés tagállami hatáskörben marad. Megjelenik egy ezzel ellentétes előjelű változás is, hiszen a korábbi szabályozás szerint a Tanács a Bizottság javaslata alapján egyhangúlag fogad el ajánlásokat, így az új megfogalmazás szerint a tagállamok vétőjoga ezzel megszűnne. Ez az Európai Unió szupranacionális hatáskörét erősítené a területen, mely nincs összhangban a tagállamok részéről tanúsított, közösségi szabályozástól óvakodó hozzáállással.

V. A LISSZABONI SZERZŐDÉS KULTÚRPOLITIKÁRA GYAKOROLT HATÁSA

A jelen vizsgálódást végigkísérő, a 151. cikk rendelkezéseinek, valamint annak későbbi módosításainak elemzésére irányuló gondolatmenet folytatásaként a Lisszaboni Szerződés^[23] vonatkozó passzusait kell előhívni. A módosítás eredményeként a Kultúra témakörét a XIII. cím alatt találjuk, a 151. cikk pedig 167-es cikkekre módosul. Ezen 167-es cikk nem egészült ki további rendelkezésekkel, a korábbi szabályozáshoz hasonlóan 5 bekezdésből áll, melyek közül kizárólag az (5) bekezdés tartalmaz módosításokat, mely így szól:

„(5) Annak érdekében, hogy hozzájáruljon az e cikkben említett célkitűzések eléréséhez:

- az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében, a Régiók Bizottságával folytatott konzultációt követően ösztönző intézkedéseket fogad el, kizárva azonban a tagállamok törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek bármilyen összehangolását.
- a Tanács, a Bizottság javaslata alapján ajánlásokat fogad el.”

Amennyiben tehát a 167. cikk rendelkezéseit megvizsgáljuk, annak eredményeként némileg hasonló konzekvenciákat vonhatunk le, mint az Alkotmányos Szerződéssel összefüggésben. A korábbi gyakorlatnak megfelelően a tagállamok döntenek a kulturális szakterületet érintő kérdésekben, mely arra enged következtetni, hogy azok továbbra is ellenzik, hogy a közösségi szabályozás kapjon markánsabb szerepet. Egyedül az (5) bekezdésben tapasztalunk változást az előző, korábbi regulákhoz képest. Elsőként érdemes megjegyezni, hogy a kulturális terület sokszínűségének megőrzését szolgáló, ösztönző intézkedések elfogadásával összefüggésben már nem csak a Tanács jelenik meg, hanem az Európai Parlament is, rendes jogalkotási eljárásuk keretében (itt is megjelenik a Régiók Bizottságával folytatott konzultáció szükségessége, jogharmonizációra azonban továbbra sincs lehetőség). További módosításként jelentkezik, hogy már nem egyhangúlag fogad el ajánlásokat a Tanács a Bizottság javaslata alap-

[23] A Lisszaboni Szerződést 2007. december 13-án, az Európai Tanács Lisszabonban tartott ülésén írták alá, melyet azóta valamennyi tagállam ratifikált.

ján, így – miként az előző fejezetben is említésre került – a tagállamok vétőjogának eltörlésével megjelenik az Európai Unió szupranacionális jellegének erősödése. Ez jelentős horderejű változás lehet, különösen olyan esetekben, amikor egy adott, kulturális területet érintő kérdésben esetleg csak egy, vagy csekély számú tagállam érintett, vagy több nemzetet is érint, azonban bizonyos kérdésekben az egyes döntési lehetőségek, alternatívák mellett kevesen sorakoznak fel a tagállamok közül, kisebbségben maradnak véleményükkel. Természetesen csak a gyakorlat, a kulturális területet érintő kérdések felmerülése esetén alapítható meg, hogy a vonatkozó rendelkezések ez irányú módosítása milyen következményekkel járhat.

VI. ÖSSZEGZÉS

Jelen elemzésben az Európai Unió kultúrpolitikájának vizsgálata során a Szerződésben a „Kultúra” cím alatti rendelkezésekben, illetve azok változásaiban foglaltak alapján igyekeztem megtalálni azon jellemvonásokat, amelyek mára az Európa államainak nagy hányadát tömörítő szervezet működése tekintetében iránytűként szolgálnak annak megállapítása érdekében, hogy a kulturális területen történő szabályozás, illetve döntéshozatal vonatkozásában milyen irányt vett, illetve milyen irányba tart az Európai Unió és a tagállamok egymáshoz való viszonya. Megállapítható, hogy a kulturális szakterületben rejlő értékteremtő lehetőségeket az Európai Közösség a kezdeti időszakban helytelenül ítélte meg, azaz, hogy a kulturális terület mekkora jelentőséggel bír a Közösség jövője szempontjából. Álláspontom szerint ez nem róható fel oly mértékben a Közösség létrehozásakor regnáló vezető politikusoknak, mintha ez napjainkban történt volna, ugyanis az álláspontjuk értékelését megelőzően meg kell vizsgálni azt a történelmi kort, melyben a szervezet elkezdte bontogatni szárnyait, illetve azon szempontrendszert, mely alapul szolgált létrehozásának indokaként. Egyrészt a második világháborút követően olyan magasztos célok lebegtek a vezetők szeme előtt, mint a béke megteremtése, a gazdasági/pénzügyi stabilitás megteremtése, illetve el kellett takarítani azokat a romokat (városok, országok újjáépítése, demográfiai katasztrófa következményei stb.), melyeket a közelmúlt eseményei hagytak maguk után. Másrészt a kultúra jelentősége a fenti területek, megoldásra váró problémák mellett csekélynek bizonyult, talán rövid távon valóban nem töltött be komoly szerepet a gazdasági integráció kezdeti lépéseinek megtétele során. Hosszú távlatokban gondolkodva azonban felismerték, hogy a kultúra területe megkerülhetetlen tényezőként jelenik meg, amennyiben a közösségi szinten zajló működési mechanizmusok tekintetében, a gazdaság területén bekövetkező pozitív változások reményében (mintegy alku részeként) nem „csak” elfogadást várnak a tagállamok állampolgárai részéről. Ahhoz ugyanis, hogy ne kizárólag egy gazdasági paktum képében merüljön ki az együttműködés, arra egy, az állampolgárok mindennapjainak szerves része-

ként megjelenő közegként kizárólag a kultúra közvetítő erejével van lehetőség a társadalom szintjén, kilépve a szigorúan vett gazdasági területről. Mint az látható volt a 151. cikk, illetve későbbi módosítása során, az Európai Unió fokozatosan eljutott arra az álláspontra, hogy a kultúra területén jelentkező kérdések ne problémaként, vagy jelentéktelen tényezőként jelenjenek meg, hanem eszközül szolgáljanak, különösen akkor, ha az integráció megvalósítása minél szélesebb spektrumban, minél több ágazatban kívánatosá válik.

Természetesen a tagállamok hozzáállása sem gördítette rohamos sebességgel a közös kultúra kialakításának irányába tartó szekeret, de ez talán soha nem is jelentkezett kifejezett célként. Az elemzés során világos kép bontakozott ki előttünk arról, hogy a tagállami vezetők féltik a nemzeti értékeiket, hagyományait, kultúrájukat, mely identitásuk egyik meghatározó eleme. Meggyőződésük alapján a közösségi szabályozás nem képes kellő védelmet biztosítani a kulturális értékeknek, pedig sokszor éppen az ilyen együttműködés jelenthet hosszú távon biztos jövőt, figyelemmel akár a pénzügyi területen felmerülő lehetőségekre (például különböző támogatások révén), vagy éppen az adott kulturális érték európai szintű „menedzselése” is inkább annak megőrzését, semmint elenyészését szolgálhatja. Azáltal, hogy Európa közel valamennyi országa előtt ismertté válik valamely kulturális érték, az növeli a társadalmakban az új megismerés iránti vágyat, mely akár gazdasági, akár társadalmi szempontból is fokozottabb védelmet jelent, illetve erősíti az állampolgárok identitástudatát. Álláspontom szerint minél több kultúra találkozik egymással, azok mindinkább törekednek megőrizni egyediségüket, így nem vesznek el a „tömegben”, inkább kitűnnek belőle. Igaz azonban, hogy a korábbi fejezetekben részletezett szabályozás nagyon diplomatikusan fogalmaz a kultúra területén védeni szükséges értékek védelmének fontosságáról abból a szempontból, hogy mit tart fontosabbnak, a kulturális értékek megőrzését a tagállamok érdekeinek szem előtt tartásával, miszerint azok meghatározó jelentőséggel bírnak a nemzet életében, vagy a közösség számára megjelenő értéként jelentkezik, annak gazdasági aspektusból történő megítélése révén. A gondolatmenet folytatásához a Kultúra Program létrehozásáról szóló 1855/2006/EK határozatból emelek ki egy gondolatot: „A közösségi fellépés a kulturális együttműködések területén folytatott nemzeti vagy regionális tevékenységet egészíti ki.”^[24] Az Európai Unió azáltal, hogy szükség esetén csak kiegészíti a tagállami tevékenységet, így a tagállami hatáskör, cselekvés dominanciája jelenik meg, viszont a közösségi szint bármilyen területen megjelenhet – akár markáns szerepet is betöltő – „kísérőként”, elősegítve a hatékony működést.

Záróként a közszolgáltatás-szervezés területén megjelenő állami felelősségvállalás oldaláról is megközelítve a helyzetet, megállapítható, hogy a tagállamok nagyon óvatosan, inkább elutasítóan közelítenek a közösségi úton történő szabályozás kérdéséhez. A kulturális területen ugyanis olyan nemzeti

[24] Az Európai Parlament és a Tanács 1855/2006 / EK határozata (2006. december 12.) a Kultúra program (2007–2013) létrehozásáról, 372:3.

értékek tekintetében kell gazdasági, szakmai, nemzetpolitikai szempontból is optimális döntéseket hozni, melyek súlya miatt rendkívül kényes kérdéseknek számítanak. Figyelemmel arra, hogy a kulturális területen főként olyan közszolgáltatások biztosítása szükséges, melyek piaci alapon történő megszervezésének lehetősége elenyésző, így kizárólag az államot terheli nem csak a feladat ellátásának a felelőssége, de annak közvetlen megszervezése, biztosítása is, így óriási a felelőssége a tekintetben, hogy milyen jogszabályi környezet útján gondoskodik erről a területről. Nem elhanyagolható azon szempontrendszer sem, hogy tagállami (nemzeti) szinten milyen értéket képvisel egy adott kulturális terület, illetve közösségi szinten ebből mi jelenik meg, vajon azonosak-e a prioritások? Végül szükséges megjegyezni, hogy sokszor ezen a szakterületen biztosítani szükséges közszolgáltatások nyújtása során alkotmányos szintű elvárásnak kell megfelelnie a kormányzatoknak, és egyáltalán nem mindegy, hogy egy kulturális érték védelme miként valósul meg, emellett pedig a tagállam vezetése szempontjából jelentős értéket képviselhet az a politikai haszon is, amely egy jól időzített „kulturális értékteremtésből” származik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dick, Leonard (2002): *Európai Unió, történet, szervezet, működés*. Geomédia Szakkönyvek, Budapest.
- Horváth Zoltán (2012): *Kézikönyv az Európai Unióról*. Nyolcadik, átdolgozott, bővített kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Király Miklós (2007a): Európai Unió és kultúra. In: Granasztói György – Kodolányi Gyula: *Esszék országunkról és a táguló világról*. Magyar Szemle Könyvek, Budapest.
- Király Miklós (2007b): *Egység és sokféleség, Az Európai Unió jogának hatása a kultúrára*. Új Emer Kiadó, Budapest.
- Takács Albert (2000): *Szociális-kulturális igazgatás. A kultúra igazgatása*. Jegyzet. Budapesti Corvinus Egyetem, Államigazgatási Kar, Budapest.
- Tóth Ákos (2013): *Kultúrafinanszírozás az Európai Unió tagállamaiban és Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Zongor Attila (2005a): *Kultúra és az Európai Unió Tanulmánykötet*. Hungarofest Kht. Kultúrközpont Iroda.
- Zongor Attila (2005b): *Az Európai Unió kulturális tevékenysége, tájékoztató kiadvány*. Kultúrpont Iroda.

Nyomda 1568-ből - Jost Amman fametszet

A közérthető fogalmazás jelentősége a digitális szerződések esetében

Sárközy Tamás egy 2016-os tanulmányában úgy jellemezte az érthető jogalkotás és a pontos jogi fogalmazás kérdéskörét, hogy az viszonylag elhanyagolt terület a jogtudományokban.^[1] Néhány elszigetelt egyetemi kutatástól eltekintve akkoriban e téma vizsgálata nem volt népszerű a jogászok körében. A helyzet azóta szerencsére már változott, és e kiadvány korábbi lapszámaiban is olvashattunk a jog közérthetőségi és etikai követelményéről elemző írást. A Jog–Állam–Politika Műhely rovatának tanulmányai a közérthetőség problémáját és szaknyelvi kihívásait értelmezik. E kötet tanulmányainak szerzői jogászok, lektorok, nyelvészek, jogi fordítók. Eltérő nézőpontjukban mégis közös a közérthetőség igénye és elvárt minimuma, amely nemcsak a jogi tartalom célhoz kötött érvényesülését segíti elő és a nyelvi közvetítést könnyíti, hanem a végfelhasználó – legyen szó fogyasztóról vagy a közigazgatási ügy ügyfelelőrl – elégedettségét is okozza.

Jogi tartalmak létrehozása és azok használhatósága (érvényesülése) esetében a közérthetőség kulcskérdés. De milyen a közérthető szöveg? Milyen az érthető szerződés és az elérhető és követhető fogyasztói tájékoztató? Ha a vállalkozások alapvető – kötelmi jogi és fogyasztóvédelmi jogi – kötelezettsége, hogy a fogyasztó számára átlátható, világos és érthető megfogalmazással éljen, milyen mércével mérhető vajon e kötelezettség teljesülése? A hipotetikus szerződési akarat és a ténylegesen létrejött szerződésben a szerződő felek akarata a jogtudomány által vizsgált összefüggés. A devizaalapú sablonizált hitelszerződések jogi hátteréről és a tisztességtelen általános szerződési feltételek érvénytelenségi kontrolljáról számos tanulmány, elemzés született a gazdasági és társadalmi válságok hatására az elmúlt években. E körben nemcsak a szerződések elfogadása, hanem azok szövegének érthetősége is a bírósági joggyakorlat fókuszába került, nem véletlenül. Napjainkban a közérthetőség etikájának jelentőségéről beszélhetünk a jogalkotásban és az online is elérhető sablonizált szerződési feltételekben, melyek a digitalizációval átszótt hétköznapok még hibrid világát jellemzik. Olyannyira, hogy ha valamely szerződéses tartalom értelmezése során vita merül fel a felek között annak tényleges tartalmát illetően, akkor a fogyasztóra kedvezőbb értelmezést kell alapul venni minden esetben.

[1] Sárközy Tamás (2016): Civiljogi kodifikáció és a nyelv. In: *A pontos fogalmazás művésze*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest.

A fogyasztói szerződések érthetőségével foglalkozik Gellén Klára alapos elemzése, amely kitér az általános szerződési feltételek kialakításának joghatást kiváltó vagy akadályozó következményeire is. Horváth Péter lektor szerint ugyanakkor a közérthető, azaz mindenki számára világos szakszöveg valószínűleg nem is létezhet. A jog érvényesülése is gyakran hivatali tájékoztatókból, utasításokból, útmutatókból, nyilatkozatokból, közleményekből és szabályzatokból ered, és ezért is szükséges, hogy e jogi tartalmak – melyek gyakran a digitális térben is elérhetőek a böngésző olvasók számára – érthetően, világosan, jól fogyasztható formában készüljenek el. Hiszen csak így biztosítható a jog érvényesülése, a jogi tartalom egyértelműsége, világossága.

Szoták Szilvia nyelvészeti megközelítése szükségesnek tartja annak ismeretét, hogy mely történelmi korszakban, milyen társadalmi rétegnek szánunk egy jogi tartalmat, mekkora műveltségi szintről és milyen biztonsági, egzisztenciális stabilitásból néz rá egy polgár, egy fogyasztó a megértendő jogi tartalomra. Kihez írja a törvényt a jogalkotó? Kihez szóljon egy helyi rendelet? A közérthetőséggel kapcsolatos nehézségek ugyanis nem pusztán abból adódnak, hogy a jogászok szaknyelvi regiszterét a társadalom jelentős része nem érti meg könnyen, hanem a hátrányos helyzetű embereknél a számukra érthetetlen jogi szöveg további hátrányokhoz vezet(het). Ebben az esetben vajon elvárhatjuk-e tőlük, hogy amennyiben a megértés eleve kudarca van ítélve, betartsák a rá vonatkozó szabályokat, esetleg eleget tegyenek egy felszólításnak, vagy befizessék a rájuk kirótt büntetést? A társadalmi és technikai fejlődés következtében a társadalmi különbségek nem szűntek meg, csak a különbségeket befolyásoló tényezők alakulták át. És a közérthetőségről még magyar-magyar nyelvi kontextusban is beszélhetünk.

Németh Gabriella általános szerződési feltételek normahatásait és a közérthetőség összefüggéseit bemutató írása rávilágít, hogy az e-kereskedelem és az online marketing interneten zajló térhódításával a sablonizált és automatizálható értékesítési megoldások alkalmazása egyre nő, amelynek végén az e-szerződés beklikkelése valósul meg. A kötelmi jogot ma már jellemzik az egyre sztenderdizáltabb jogi tartalmakat hordozó elektronikusan megköthető szerződések, melyek azonban nemcsak szükségszerű, hanem olykor szükségtelen mértékű normahatással is bírnak. Különös jelenség, hogy az interneten beklikkelt szerződéseket a fogyasztók gyakran el sem olvassák, mégis elfogadják. Azok a hatások, melyek akadályozzák egy ügyfél vagy egy fogyasztó tájékozódását, növelik bizonytalanságát, rontják annak jogügyletbeli pozícióját, vagy elveszik kedvét a szerződés áttanulmányozásától, nem kívánatosak. Ezek egy része magából a jogi szöveg tartalmából, egy másik része a közvetítő közegből (pl. internet), vagy a jogi szöveget hordozó szöveg stílusából is adódhat. Bármelyiket érdemes megváltoztatni, így a jog iránti elégedettség érzése nőhet a jogfogyasztói (érintetti) oldalon, akár a digitális térben. Hettinger Sándor fordító kiemeli azt is, hogy a közérthetőség követelményének érvényesülése érdekében olykor különböző lexikai és grammatikai átváltást kell választani a jogi tartalom, a szerződéses jogok és kötelezettségek megőrzése érdekében az ÁSZF-ek magyarra fordításakor.

A jog érvényesülését hátráltató normahatás kiküszöbölése etikai kötelesség a jogi tartalmakkal magyar vagy idegen nyelven tevékenykedő jogalkotók, jogalkalmazók, jogi fordítók és jogfogyasztók részére. A jogi norma megalkotójának – legyen szó jogszabályt alkotó vagy szerződéses normát készítő jogászról – 21. századi dilemmája egy rendkívüli komplexitásból fakad. A jogi norma eredendően is speciális, ezért a szakzsargonot nem értik a szakmán kívüliek. Emellett az internet, mint közvetítő közeg is olvasást és megértést torzító hatással bír. Ráadásul a társadalmi rétegződés és az elszegényedés is a magasabb szintű és erősen megszerkesztett szövegek iránti érthetlenséget erősíti, miközben a digitális eszközöket használó fogyasztók – akkor is, ha magasabb műveltségű vásárlókról beszélünk – az elektronikus szerződéskötéskor alacsony kedvvel töltenek időt a webáruház általános szerződési feltételeinek megértésével. E körülmények egyúttállása elkerülhetetlenné teszi az arra a kérdésre adható válasz mielőbbi megkeresését, hogy vajon e folyamat hová vezet a jogi normát tartalmazó szakszövegek tekintetében? Szükségtelessé válik a jogi szakzsargon? Vagy ez megmarad a jogtudománynak, és a laikusok irányába önálló magyarról magyarra történő „közérthetősítő” fordítás lesz szükséges, hogy így működhessen a jogállam? Ezt vajon ki végezze? Jogi diploma és jogi képzettség nélküli nyelvészek, vagy jogászok és jogi szakfordítók, esetleg laikusok, a jogászokkal együttműködésben? 2016 óta az ENSZ döntése következtében alapjoggá vált az internethez való hozzáférés. A jog érvényesülése szempontjából legalább ilyen alapvető szükséglet a közérthető jogi tartalmak elérhetővé tétele mindenki (és minden állam) számára, közvetítő közegetől és társadalmi státusztól, vagyoni helyzetétől függetlenül, a világ valamennyi nyelvén. Első lépésként talán ezért is érdemes a jogalkotónak és a jogi képzést nyújtóknak az új, érthetlenséget is okozó szövegértési kihívásokkal hosszú távon foglalkozniuk.

Németh Gabriella

A normahatás és a közérthetőség összefüggései a sablonizált elektronikus szerződésekben

I. BEVEZETÉS

Napjainkban az internet stabilitására és bárki számára elérhető voltára épülő digitalizált értékesítési, szolgáltatási tevékenységek széleskörűvé válásával együtt járt az elektronikus – akár az interneten (online) beklikkeléssel is kivitelezhető – szerződéskötés elterjedése. Bevált módszerre váltak a blankettásított és formanyomtatványszerű (általános szerződési feltételekkel (ÁSZF) ellátott) szerződések a webáruházak működtető magyar kisvállalkozások körében is. A fogyasztói szerződések körében az online térben is alkalmazandóak a vállalkozások és fogyasztók között megkötött szerződések speciális fogyasztói magánjogi szabályai.^[1] Érdekes jelenség a digitális világ és az e-kereskedelem térhódításával, hogy miközben az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt is feltételezni szükséges, hogy azok a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak, a laikus fogyasztó az online vásárláshoz alapvetően három különböző (olykor még a józan észnek is ellentmondó) jogfogyasztói szokást társít: i) vagy elolvassa és megérti a webshopban elérhető online ÁSZF-et, de a normahatás alapján alapvetően abból indul ki, hogy mindennek úgy kell történni, ahogyan abban írva van; ii) vagy elolvassa, de nem érti, mivel az túl bonyolult, és nem alakult ki a szakértői igénybevétel szokása a jogi szöveg megértéséhez; iii) vagy el sem olvassa, átugorja, és annak ismerete nélkül szerzi meg online az árut, a szolgáltatást.^[2] Bármelyik valósul meg, egyik sem segíti maradéktalanul a jog érvényesülését, így akár annak erkölcsös művoltának értelmezésére sem kerülhet sor valójában. Hasonló hatás elképzelhető online hatósági nyomtatványok kitöltésénél is, azzal a különbséggel, hogy ott vélhetően nem intézhető el az ügy a megértés nélkül, míg egy meg nem értett, de mégis beklikkelt (elfogadott) ÁSZF-fel megszerezhető a kívánt áru a webshopból.

Az új Ptk-ban^[3] a technológiasemlegességet még mindig szem előtt tartva, de az elektronikus megoldásokat generálisan szabályozva jelent meg nemcsak az e-szerződéskötés, hanem az automatizált szerződéskö-

[1] 45/2014 (II.26.) Korm.rend.

[2] Németh, 2018.

[3] 2013. évi V. tv. a Polgári törvénykönyvről, hatályos 2014. március 15. óta (továbbiakban: Ptk.).

tés körében a blanketták csatájának jogintézménye is.^[4] Az általános szerződési feltételek alkalmazása lehetséges a vállalkozások egymás közti viszonyaiban és a vállalkozás és fogyasztó közötti viszonyokban egyaránt. A szerző a jelen tanulmányban automatizált szerződéskötés alatt az általános szerződési feltételekkel (ÁSZF) történő és elektronikus út igénybevételével való megállapodást érti (továbbiakban: online ÁSZF). E gyakorlat rendkívül elterjedt az online kereskedelemben, a webshopok, az internetes áruházak és ezeket körülölelő digitális marketingkampányok körében, és számos egyedi tulajdonsággal bír, többek között jellemzi a normahatás, az e-beszédszerűség hiánya (egyelőre), vagy az el nem olvasás jogfogyasztói gyakorlata.^[5]

E tanulmány áttekinti, hogy az egyre sztenderdizáltabb jogi tartalmakat hordozó szövegek – mint amilyenek pl. az általános szerződési feltételek – milyen szükségyszerű és olykor szükségtelen mértékű normahatással bírnak, és ezek kiküszöbölése miért etikai kötelessége a tartalom készítőjének és alkalmazójának. Cél továbbra is az érvényes megállapodás létrejövetele és a közérdekből előnyös normakövetés megvalósítása, ezért a jogi szaknyelvi közérthetőség definíciója a célhoz kötöttség és az érintett általi elérhetőség szempontjából kerül áttekintésre. Említés történik olyan jelenségekről is – mint a joggazdaságtan vizsgálati szempontjai, a „*take it or leave it*” rutin és a szerződéses szabadság kérdésköre –, amelyekkel való összefüggésben kifejezetten szerepe lehet a közérthetőbb jogi megfogalmazásoknak. A közérthetőségre törekvésnek többfajta módszertana lehetséges, ezek közül is néhányat kiemel a tanulmány.

II. NORMAHATÁS AZ ELEKTRONIKUSAN ALKALMAZOTT SZERZŐDÉSI FELTÉTELEKBEN

Általános szerződési feltételnek minősül az a szerződési feltétel, amelyet az alkalmazója több szerződés megkötése céljából egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül előre meghatározott, és amelyet a felek egyedileg nem tárgyaltak meg (pl. nagy szolgáltatók ÁSZF-jei^[6] vagy a közösségi médiafelületek online közzétett használati feltételei^[7]). Az ÁSZF elkészítéséhez nincsen

[4] Ptk. 6:81§ - 6:85§.

[5] Erről bővebben lásd a tanulmány szerzőjének PhD értekezését: Németh, 2019a. Az értekezés azt vizsgálja, hogy a digitalizáció, a globalizáció és emellett a technológiai fejlődés nyújtotta, határokon is átvélő internetes és automatizációs előnyök vagy kihívások milyen hatással lehetnek a jövőben a klasszikus kötelmi jogi intézmények és jogelvek egyes kérdéseire.

[6] Például a BKK üzletszabályzata az utazási feltételekről, amely azokat a jogokat és kötelezettségeket foglalja össze, amelyek egyrészt a BKK-ra, másrészt a BKK ügyfeleire, az utasokra vonatkoznak. A 213/2012. (VII. 30.) Korm. rendelet és a 195/2016. (VII. 13.) Kormányrendelet értelmében a személyszállítási közszolgáltatásokról a közlekedésszervező üzletszabályzatot készít.

[7] Például a Facebook-termékekben elérhető üzenetküldési, hanghívásos és videohívásos szolgáltatásokra vonatkozó szerződések és ehhez kapcsolódó egyéb szabályzatok és feltételek (pl. adatkezelési szabályzat, cookie szabályzat).

szükség ügyvédi ellenjegyzésre, ugyanakkor egyes szolgáltatási szektorokban (pl. hírközlés, biztosítás, közlekedés) kötelező lehet ezek előzetes hatósági jóváhagyása vagy alkalmazásának utólagos ellenőrzése, amely jogsértés megállapítása esetén akár bírság kiszabásával is járhat.^[8] Emiatt általában jogász közreműködést igényel a jogi tartalom összeállítása. Az ilyen formalizált szerződési feltétel a Ptk. szerint akkor válhat a szerződés részévé, ha alkalmazója lehetővé tette, hogy a másik fél annak tartalmát a szerződéskötést megelőzően megismerje, és ha azt a másik fél elfogadta.^[9] Az elfogadáshoz azonban a szerződési feltételek megértése nem feltétlenül szükséges az online térben. Az interneten beklikkelt szerződéseket a fogyasztók gyakran el sem olvassák, mégis elfogadják. A „blanketta-gyártó” oldal számára kényelmes, célszerű és gazdaságos megoldás a sablonizált és automatizálható, akár változatlan tartalommal számos alkalommal ismételhető szerződéskötési megoldások kialakítása.

Az elektronikus szerződéskötés körében az online alkalmazott általános szerződési feltételekkel való megállapodási folyamat speciális.^[10] Az egyedi megtárgyalás hiánya, a fogyasztói alulinformáltság, az egyoldalú kikötések, az elfogadási kényszer érzete vagy az e-beszédszerűség hiányának együttes fennállása számos új kihívást hordoz.^[11] Emellett a sablonizált dokumentumok, szerződések körében létezik olyan pszichés hatás is, amely nem a jogi tartalom előretörését és érvényesülését segíti, hanem éppen ellen hat. Még a tudatos fogyasztó is abban a hitben klikkel be egy interneten elérhető és megkötni szándékozott szerződést, hogy az abban írottak a kereskedelmi szokásokon alapulnak és megkérdőjelezhetetlenek.^[12] Ez a normahatás szükségesnek minősíthető, ha az előre kialakított szerződési feltételek kizárólag jóhiszemű jogszerű és a másik félre méltányos és igazságos rendelkezéseket tartalmaz. Ez a normahatás segíti a gyors szerződéskötést, a felek közötti jogszerű ügylet mielőbbi és minél teljesebb körű létrejövetelét. Amennyiben az egyik fél által kialakított formalizált tartalomban méltánytalan, aránytalanul egyoldalú, vagy fogyasztói joglemondást tartalmazó rendelkezések is beillesztésre kerülnek – különösen akkor, ha a jogi szöveg szakzsargonral is telített, körülményesen bonyolult körmondatokba foglalt, esetleg hosszú oldalakon át tartó szigorúan szerkesztett szöveg formájában jelenik meg –, úgy ezek egyfajta elfedett kikötések formájában, a fogyasztó számára kellően nem érzékelhető tartalomként érvényesülnek. Megértésük lehetetlenné vagy nehézkesé válik, így azok elfogadása sem lesz valódi, tehát a normahatás itt szükségtelen, mert egyes rendelkezések érvényesülését úgy segíti elő, hogy az nem az igazságos és méltányos szerződés megvalósítását célozza.

[8] 2003. évi C. tv. az elektronikus hírközlésről 49.§ (4) bek.

[9] Új Ptk. 6:78§ (1) – (3) bek.

[10] Németh, 2020a, 96.

[11] Németh, 2018a, 141.

[12] Németh, 2018a, 139.

A blankettaszerződések a gyakorlatban olyan formában érvényesülnek leginkább, hogy az alapján a fogyasztókkal, egyedi jogosultakkal igen rövid, adatokat és néhány alapvető rendelkezést és a blankettára történő utalást tartalmazó, gyakran űrlap vagy nyomtatványszerű szerződést ír alá a szolgáltató, vagy a jogosultak e külön írásos szerződési kiegészítés nélkül igénybe veszik az adott szolgáltatást. Egy általános szerződési feltétel minősítésekor kizárólag annak a körülménynek volt és van relevanciája a bírói joggyakorlat szerint, hogy annak tartalmát a másik fél (az adott ügyben az alperes) alkufolyamat eredményeként, a fogyasztóval közösen határozta-e meg, vagy saját maga előre, több szerződés megkötése céljából, a fogyasztó kizárásával döntötte-e el.^[13] Ez az ítélkezési logika egyébként irányadó a nem fogyasztói szerződésekre is.^[14] Sőt: az sem irányadó e blankettafeltételeket tartalmazó szerződések minősítésekor, hogy valójában, számszerűen hány megállapodást kötött meg a blankettaszöveg alkalmazója, hanem a célhoz kötöttség számít: több szerződés megkötése érdekében került-e sor az ÁSZF kialakítására.^[15] Egy másik ügyben a Kúria kiemelte, hogy az általános szerződési feltétel tartalmának fogyasztó általi megismerése, annak fogyasztó számára történő elmagyarázása sem teszi a szerződési feltételt egyedileg megtárgyalttá. Az egyedi megtárgyalás alatt ugyanis azt kell érteni, ha a fogyasztónak ténylegesen fennáll a lehetősége annak tartalmi befolyásolására.^[16]

Minden szerződés ugyanúgy kötelez, mint a törvény. A *pacta sunt servanda* elve szerint önként vállalt kötelezettségét mindenkinek teljesítenie kell. De hogyan teljesíthetők egyes kötelezettségek, ha a szerződő fél nem érti, amit aláírt?^[17] A szerződési szabadság eredeti, klasszikus definíciója^[18] speciális értelmezést kap általános szerződési feltétellel való szerződéskötés esetén, hiszen ez esetben inkább a szerződés meg nem kötésének szabadságáról beszélhetünk („*take it or leave it*”). A fogyasztók és a laikusok többsége a 2-3 oldalasnál hosz-

[13] A Fővárosi Ítéltábla 4.Pf.21.272/2011/10. ügye, amelyben a PSZÁF, mint felperes perelte az Általános Hitel és Finanszírozási Zrt.-t. Az adott ügyszámon részítélet született.

[14] Leszkoven, 2014.

[15] 2/2011. PK vélemény a fogyasztói szerződés érvényességével kapcsolatos egyes kérdésekről.

[16] BH 2013.128.

[17] Az elektronikus szerződéskötések esetében az aláírás e-megoldások formájában valósulhat meg, melyek egyenértékűek a papíron kézzel aláírt szerződésekkel. A gyakorlatban az elektronikus aláírás gyakran egyszerűen egy kézzel írt aláírás képe (leggyakrabban az ujjunkkal, vagy az érintőpadon vagy az érintőceruzával készítjük). Az elektronikus aláírási megoldások tartalmazhatnak egy- vagy többtényezős elektronikus hitelesítési módszereket is (pl. PIN, jelszó, e-mail hitelesítés). A ún. digitális aláírás digitális tanúsítványt használ, amelyet egy hitelesítés-szolgáltató bocsátott ki, és amely azonosítót (például személyt vagy céget) köt össze egy kriptográfiai kulcspárral. Ezek bizonyítóerejét az adott dokumentumra nézve külön jogszabály szabályozhatja, pl. Az Európai Parlament és a Tanács 2014. július 23-i 910/2014/EU rendelete vagy a 2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól.

[18] Jelen van a hatályos Ptk.-ban is: 6:59. § [Szerződési szabadság] (1): A felek szabadon köthetnek szerződést, és szabadon választhatják meg a másik szerződő felet. (2) A felek szabadon állapíthatják meg a szerződés tartalmát. A szerződéseknek a felek jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályaitól egyező akarral eltérhetnek, ha e törvény az eltérést nem tiltja.

szabb szerződéseket nem olvassa el, a kisbetűvel („apróbetűs rész”) gyakran olvashatatlaná tett egybefüggő, nem eléggé tagolt vagy tördelt, sablonizált szövegblokkok riasztóan hatnak számára, a bonyolultság pedig mindenképpen akadályozza – nemcsak a fogyasztói szerződések esetében –, hogy a potenciális szerződéses vagy jogügyleti partnerek pontosan értelmezni tudják a feltételeket vagy a jogi normát. E szerződéskötésnek hatása egyfajta szuggeráló hatás is, amely azt eredményezi, hogy a gyakorlatban még a tudatos fogyasztók is csak futólagos átnézéssel és azzal a tudattal kötik meg, hogy azok sokszorosított volta bevett szokásra és gyakorlatra utal, egyedi mérlegelést nem is igényel.^[19]

A futólagos átnézés – különösen az online térben – nem jelent feltétlenül megértést is. Az említett normahatás az online térben is létezik, de az elektronikus kommunikáció miatt módosulhat, akár erősödhet. Az interneten megjelenő szövegek egyesek számára ugyanis „spontán normának” minősülnek, amiatt, hogy nem internetes szövegekkel alig találkoznak. Prószéky szerint „az informatikának a társadalmi kapcsolatokat leginkább befolyásoló eszköze ma az írott beszélt nyelv”.^[20] Bódi is kiemeli, hogy a számítógépes kommunikáció, bár írásos megjelenésű, mégis jobban hasonlít a beszédkommunikációhoz, igen gyors információcserét biztosít (pl. képekkel, rövidítésekkel), ugyanakkor nem jellemzi a hagyományos írott szövegekre jellemző normativitás és szerkesztettség.^[21] Ez az interneten elérhető jogi szövegekre egyelőre azért nem mindenben igaz, mivel azok (egyelőre) nem az online térben keletkezett tartalmak, hanem olyan hagyományos szerkesztésű jogi szövegek, melyeket egy virtuális felületen is közzétett azok alkotója. Az írásbeliségre jellemző megformálási szabályok másodlagossá válnak az online kommunikációkban (nagy kezdőbetű, írásjelek, mondatok tagolása),^[22] éppen abból a célból, hogy az információ minél gyorsabban célba juthasson. Az internetes szövegek – még a weblapokon is – szerkesztükben távolodnak a hagyományos írott szövegektől, mivel kezdenek alkalmazkodni az internetes olvasáshoz. Ez viszont azzal is jár, hogy a megformált jogi szövegek – szerződések, határozatok, jogszabályok, online ÁSZF-ek stb. – közvetítésekor akár információvesztés is felléphet, ha e szövegek készítői a jövőben is kizárólag a hagyományos írásbeli szerkesztési, tagolási elvekkel készítik el azokat. Ma már az online kommunikáción szocializálódott böngészők számára a hagyományos – az írott-beszélt nyelvhez képest bonyolultabb, strukturáltabb jogi – szövegek áttekintése időigényessé válhat (így lehet, hogy egyszerűen átugorják), vagy szerkesztettségénél fogva nem hasonlít az élő vagy írott beszélt nyelvhez sem, melyet az elektronikus eszközök használatával folytatott kommunikációik során tapasztalnak. Ezért megértésük is több időt vagy nagyobb odafigyelést igényelhet, viszont az internetes szerződéskötéskor nem tipikus a hosszú és lassú, alapos döntéshozatal. Az online térben az előbb említett e-be-

[19] Ujlaki, 1911, idézi: Leszkoven, 2014, 5-6.

[20] Prószéky, 2017.

[21] Bódi, 2004, 287.

[22] Bódi, 2004.

széd-jellemzők miatt a strukturált és gyakran még szakzsargonnal is telített jogi szövegek olvashatósága és értelmezhetősége új kihívásokkal néz szembe. Az eleve normahatással bíró jogi sablonizált tartalmak az internetes térbe kerülve tehát egy másik normahatással is erősödnek, így megértésük egyre nehezebbé válhat. Ha a tartalom előnyös a szerződő félnek, a normahatás szükséges lehet egy gyors elektronikus szerződéskötéshez vagy e-ügyintézéshez, ha azonban méltánytalan jogviszonyt eredményezne, úgy az szükségtelen hatásként minősítendő.

Napjainkban nemcsak sablonizált szerződések, hanem más jogi tartalmakkal bíró szövegek – online adatbázisból lehívható jogszabálygyűjtemények, jogi terminológiai adatbázisok, fogyasztóvédelmi tájékoztatók egy-egy hivatal honlapján, mintaszabályzatok stb. – is elérhetőek elektronikusan, így nemcsak a szerződések betartása, hanem egyéb olyan jogi normák, illetve jogi szaknyelvel írott tartalmak követése mögött is közérdek állhat, amely nem minősül jogszabálynak. Ha a jogszabályokat nem tartják be, ha a hivatalok tájékoztatóit nem követi az ügyfél, ha a feleknek vitatkozniuk kell a szerződésen, az megdrágíthatja az állami működést a szükségtelen vagy legalábbis megelőzhető végrehajtási eljárások, jogviták beindítása miatt. Ezért mindazok a normakövetésre kényszerítő hatások, melyek akadályozzák egy ügyfél vagy egy fogyasztó tájékozódását, növelik bizonytalanságát, esetleg jogellenes tartalmat hordoznak vagy csökkentik a döntéshozatali időt, ugyanakkor megakadályozzák abban, hogy „ellenálljon” egy számára nem kedvező jogi kötelemenek, nevezhetőek szükségtelen vagy nem kívánatos normahatásnak. Ezek egy része tehát magából a jogi szöveg tartalmából, egy másik része a közvetítő közegből (pl. internet), további része pedig a jogi szöveget hordozó szöveg stílusából is adódhat. Bármelyiket meg lehet változtatni a jogügyletbe vagy jogszabálykövetésbe kényszerülő érintett esetében, így a jog iránti elégedettség érzése nőhet a jogfogyasztói (érintetti) oldalon.

III. A KÖZÉRTHETŐSÉG KÍVÁNALMA: EGYSZERŰ, CÉLHOZ KÖTÖTT ÉS ELÉRHETŐ

Úgy tűnhet, hogy a normahatás és a „*take it or leave it*” kényszere miatt nincs annak jelentősége, hogy vajon az adott jogi tartalom nyelvezete, stílusa közérthető-e. Ugyanakkor a laikus olvasót általában már eleve elrettentí egy jogi szakszöveg végigböngészésének kényszere, míg egy közérthetőbb tartalmat bárki nagyobb kedvvel átolvas. Ezáltal máris megnőhet annak az esélye is, hogy a számára kedvezőtlen rendelkezéseket felfedezhesse, akár egyedileg vitathassa. Kérdés, hogy ez vajon érdekében áll-e a sablonszöveg alkalmazójának? Joggazdasági szempontból biztosan nem, hiszen minél hosszabb a szerződéskötés folyamata, minél nagyobb az alku vagy a vitatkozás esélye, annál több kerülhet

a szerződéskötéshez köthető költség a termelési folyamatban.^[23] A nyelvészek szerint „mikor közérthetőségre törekszünk, igyekszünk megspórolni a bonyolultabb szakkifejezéseket, és ez bizony sokszor a pontosság rovására megy. Ha igyekszünk tudományosan hitelesek maradni, előfordulhat, hogy feláldozzuk a közérthetőséget. Ugyanakkor, ha csak a közérthetőséget tartjuk szem előtt, lehetséges, hogy feláldozzuk a pontosságot és a hitelességet.”^[24] Közérthetőnek lenni nem könnyű, mégis, napjainkban egyre inkább teret nyer a pontosabb érthetőség fogalom használata, és Schirm szerint a közérthetőség csupán egy szempont a kommunikációs szerep betöltésére való alkalmasság vagy éppen a nyelvi hagyományok tovább élése mellett.^[25] A közérthetőség idealizált megfogalmazásban azt jelenti, hogy egy adott nyelvi forma jelentése mindenki számára egyformán érthető. A valóságban valószínűleg nem létezik olyan magyar nyelvi forma, amelyet az összes magyar nyelvet beszélő ember egyformán és maradéktalanul megért. Ettől eltekintve azonban ideiglenesen a nyelvi normával és a sztenderd nyelvhasználatlal is azonosítható a közérthetőség.^[26]

A jogi szaknyelv, a jogászai szakma által kialakított és használt nyelvi regiszter elsődleges szerepe, hogy közvetítője legyen az állam által alkotott kötelező magatartási formáknak. Hatóköre túlmutat a jogi szakmai közösségen is, hiszen az egész társadalom által használt. Amennyiben a jogi szaknyelv is lehet közérthető, úgy az előbbi definíciók alapján arra kellene törekednünk, hogy a jogi szaknyelv közvetítése közben – mialatt azt igyekszünk egyszerűvé, elérhetővé tenni laikusok számára – megmaradjunk a pontosság és hitelesség talaján, mégis elmozduljunk a tudományossági igényesség talajáról is. Hasonló a probléma itt, mint a fogyasztóvédelem fogyasztó definíciójához szükséges idealizált fogyasztó képének megfestésénél. Esetünkben sincsen idealizált laikus, akinek ismerjük profilját, és akinek szájíze szerintire tudnánk alakítani a jogi szaknyelvi szövegeket, ahogyan nincsen a jogi szabályozás számára egyetlen optimális fogyasztói profil sem. Mindez mégsem törheti meg azt a törekvést, hogy a jogi szakszargontól és szaknyelvi túlzásoktól el kell mozdulni az érthető jog és a közérthető jogi tartalmak irányába. Különösen igaz ez az online térben (weblapon vagy egy értékesítést célzó e-mail marketing-kampányban) közzétenni szánt jogi tartalom esetén (pl. ÁSZF, ajánlat, kereskedelmi közlemény, felhívás ajánlattételre).

Egy igen közérthető internetes definíció szerint akkor nevezhetünk egy szöveget közérthetőnek, ha a szöveg felépítése, megfogalmazása és kinézete olyan, hogy a célközönség nemcsak megtalálja benne, amire szüksége van, hanem

[23] A joggazdaságtan egyik tétele szerint azok a jogintézmények maradnak fenn, amelyek közzgazdaságtanilag is hatékonyak. A közzgazdaságtan szemlélete nagyban eltér a klasszikus jogi logikától. Amikor a joggazdaságtan jogintézményeket elemez, azt mindig másik alternatívához viszonyítja. Bővebben: Szalai, 2013, 15.

[24] Nyest.hu: Fő a közérthetőség!, 2013.

[25] Schirm, 2005, 22-29.

[26] Schirm, 2005, 22-29.

megérti, amit talált, és az információ segítségével el tudja érni a célját.^[27] Nem találunk egyértelmű receptet és iránymutatást a jogszabályokban vagy az etikai kódexekben arra, hogy milyen egy jó igazságügyi szakértői vélemény, mitől jó egy jogszabály, vagy milyen egy jó szaknyelvi fordítás. A jogi tartalmakra vonatkozóan feltehető kérdés – milyen a jó jogi szaknyelvi szöveg? – inkább költői.^[28] Ahogyan a szakértői vélemény vagy egy jogi szakfordítás is, úgy minden jogi szöveg célhoz kötött – valamely jogügyletnek kell, eljárásban szükséges, önkéntesen követendő megállapodás részét képezi stb. –, és a végfelhasználónak tudni kell azt hasznosítani annak kézhezvételét követően (esetünkben ez lehet a papíralapú vagy elektronikus okirat kézhezvétele után az abban foglaltak megértésének pillanata).

A közérthető mindenki számára érthető. A közérthető szinonimái a felfogható, világos, ellenkezője pedig az érthetetlen, homályos, zavaros szavak.^[29] A szakmai kommunikáció egyik, az érthetőséggel összefüggő problémájára megoldást kínálhat akár az intralingvális, vagyis a nyelven belüli fordítás. Az alkalmazott nyelvészet és fordítástudomány képviselői szerint fontos, hogy a szakemberek és a laikusok párbeszéde sikeresen valósuljon meg, mivel az érthetőség és a közérthetőség a sikeres problémamegoldás, a békés társadalmi együttélés, a hatékony cselekvés és nem utolsósorban a fejlődés, az innováció alapvető eszköze, illetve feltétele is.^[30]

IV. AZ ONLINE JOGI SZAKNYELVI TARTALMAK KÖZÉRTHETŐSÉGÉNEK KIHÍVÁSAI

Az internetet megváltoztatni nem lehetséges, az általa okozott (nyelvi, fogyasztói) szokásokat azonban vizsgálni kell. A virtuális térbe kihelyezett jogi tartalmakat hordozó szövegek stílusát, tartalmát ugyanakkor lehet módosítani a norma- és jogkövetés közérdekű célját szem előtt tartandó. Hiszen a közérthetőség, a megértés nemcsak növelhetné a hivatalokba – vagy más szervezetekbe – vetett bizalmat, amivel mindenki időt és pénzt takaríthat meg, hanem a jogszabályokban is megjelenhet akár fogyasztóvédelmi kritériumként, amely később egy-egy szerződés teljesülését is kifejezetten segítheti.^[31] Automatikus közérthetőségi javaslatokkal akár támogatható volna a határozatszerkesztési

[27] Lásd: <https://kozerthetofogalmazas.hu/>. Ugyanitt a weboldal szerzője megállapítja, hogy magyarul nincsen elérhető irodalom a közérthető fogalmazásról.

[28] A szerző jogász, oktatóként részt vesz az igazságügyi szakértők hivatáserkölcstani képzésében, és az állami fordítóiroda vezérigazgatója. Számos publikációban és oktatási anyagban foglalkozik e kérdéskörrel.

[29] Eőry, 2007.

[30] Dobos, 2017, 86-101.

[31] 1997. évi CLV.tv. a fogyasztóvédelemről.

munka is például a bíróságok jogalkalmazási tevékenysége során, hogy a laikus peres fél számára maximálisan érthető ítéletek születhessenek, minél automatizáltabb módon.^[32] Nemcsak a szerződéskötés körében beszélhetünk sablonizált feltételekről, de az ítélezés keretében is – bár való igaz, hogy minden peres ügy egyedi – elkülöníthető szunderdebb és egyedibb tartalmak a döntést tartalmazó ítélet szövegén belül is. A jogi szaknyelv számos diszciplína (nyelvészet, jogtudomány, műszaki tudományok) kutatási tárgyává vált, amely Üveges szerint érinti nemcsak annak a válasznak a keresését, hogy „vajon hol húzódik a határ a szaknyelvek által megkövetelt magas distinkciós funkció és a mindenki által megérthető formaiság között.”^[33] Központba került a jogi szövegek számítógépes feldolgozhatóságának számos kérdésköre is.^[34] Alapvető dilemma, hogy a jogi szövegben foglalt normatartalom annak közérthetővé tétele közben sérülhet-e, mindez ráadásul a jog maradéktalan érvényesülése érdekében történne, amennyiben a közérthetőbb szövegváltozat nem lenne azonos a jogi szaknyelvi változattal. E dilemmák érvényesek, vagy akár hatványozódhatnak is a digitális térben érvényesülő jogi kommunikáció és jogi tartalmak esetén. A jogbiztonság még ma is elképzelhetetlen magas szintű jogászai tevékenység nélkül, és a jogi szakzsargon visszaszorítása is kívánatos,^[35] ugyanakkor egy 21. századi jogásznak a jogi ismereteknek jóval túlmutató, interdiszciplináris (pl. nyelvészet, technológiai ismeretek, marketing) és digitális kompetenciákkal is rendelkeznie kell a jó minőségű munkavégzéshez, amelynek része a digitális, akár szunderdizálható és közérthető jogi tartalmak előállítás az internetes (elektronikus) jogfogyasztáshoz.^[36] Megfontolandó a szerző szerint akár a jogásképzésen belül magát a jogi szaknyelvet közérthetőítő kurzus kialakítása a joghallgatók számára.

Minden általános szerződési feltétel útján létrejövő szerződésre igaz, hogy nem kerülhet sor az egyéni érdekek ütköztetésére, hiányozhat a szerződési jogok és kötelezettségek kiegyensúlyozottsága, igazságossága, és egyre nehezebb annak online megérthetősége. Az említett normahatás még tehetetlenséggel és bonyolultsággal is párosulhat, emellé jelentkezik még az online szerződéskötéskor e feltételek el nem olvasási, illetve meg nem értési gyakorlata is, melyet egy 2017-es online kérdőíves kutatás is megerősít.^[37] Látható, hogy nemcsak a jogszabályok, határozatok valódi megértése segíti a jogkövetést, hanem az önkéntes vagy kötelező szerződéses tartalmak érthetősége is, mert a felek vitaminos kapcsolatát segítheti elő.^[38] Az elektronikus szerződéskötés elektronikus jogi kommunikációt jelent, ahol a távollévő felek az internetet, mobil eszközöket és

[32] Üveges, 2020, 1.

[33] Üveges, 2019, 20.

[34] Giesen-Winkler, 2019, 42.

[35] Sárközy, 2017.

[36] Németh, 2020.

[37] A szerző 2017 őszi saját zárt online kérdőíves felmérése, melyre többszáz értékelhető válasz érkezett (Németh, 2018b, 163.).

[38] Németh, 2019b, 127-136.; 10.

más technológiai megoldásokat állítanak a szerződéskötés, a szerződéses tartalom egyeztetése, a szerződés megértése és elfogadása, illetve akár annak értelmezése szolgálatába.^[39]

Napjainkban nem hagyhatók tehát figyelmen kívül a klasszikus írásbeliségre alapított jogi tartalmak közvetítésekor (szerződéskötés, az ajánlatok megküldése, elfogadása, a jogszabályok vagy jogi tájékoztató anyagok olvasása, értelmezése, közzétett bírósági ítéletek szövege) az interneten terjedő – és több-letnormahatást is okozó! – új kommunikációs szokások (emojik, a chat-nyelvben alkalmazott rövidített szavak vagy piktogramok stb.). Mivel erre vonatkozó egyértelmű jogi tilalmat nem találunk, úgy inkább etikai vétségnek minősülhet, ha például egy jogi hivatásrend tagja (ügyvéd, ügyész, jogtanácsos stb.) szakszergontól hemzsegő vagy éppen nem teljeskörű tájékoztatást ad a jogait kereső, vagy azt érvényesíteni kívánó polgár – mint jogfogyasztó – számára. Akár egy tanácsadó ügyvédi irodában vagy egy bírósági tárgyalóteremben elhangzó jogi tartalom, akár egy hatóság weblapján közzétett jogi tájékoztató értelmezése válik nehezzé az érintett laikus számára, a jogkövetés megnehezül, a jog érvényesülése gyengülhet. A jogi szaknyelvi közérthetőség etikai követelménnyé is válik a technológiai fejlődés korában az eddig ismertetett okokból, és nemcsak a jogi dokumentumok vizsgálatához, elemzéséhez, akár gépi feldolgozásához szükséges nyelviszeti alapkellék az érthetőség.

Amennyiben feltételezzük, hogy az emberek elsődlegesen nem azért engedelmeskednek a törvényeknek, egy jogi normának, mert félnek a büntetéstől, hanem mert bíznak a jogban és a hatóságokban, a követendő norma közérthetősége valószínűleg tovább segíti annak követhetőségét, az abban való bizodalom fenntartását a gyors megértés révén.^[40] Egy egyedi szerződést a felek önként kötnék meg, egy sablonizált jogi dokumentumot pedig szintén valamilyen érdekük érvényesítéséhez szükséges előrehaladás érdekében kénytelenek elfogadni. Ha az elfogadandó vagy alkalmazandó szöveg egyértelmű, nincs szükség külön értelmezésre. Ugyanakkor nem véletlen, hogy szövegértelmezésre vonatkozó utalást több jogszabály, például az Alaptörvény bíróságokra vonatkozó fejezete is tartalmaz. Előírja, hogy a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik.^[41] Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor pedig azt is feltételezni

[39] Az elektronikusan aláírt e-akta vagy fájl felváltotta a kézzel aláírt szerződéspéldányt, egy online fordítóprogram igénybevétele idegennyelvű weblapon kiválthatja a személyes információcserét vagy az élő tolmács igénybevétele, a chatboton keresztül történő információszerzés a webshopból való rendelés vagy online banking folyamatban mára újdonsággá vált az egykori telefonos konzultáció helyett az ügyfélszolgálattal, és a mobilskennelrel történő dokumentum le- vagy feltöltés is háttérbe szorította nemcsak a postai küldemény révén, hanem az e-mail csatolmány megküldése révén történő dokumentumátadást.

[40] Boda, 2016, 844.

[41] Ezt a szabályt erősíti a polgári törvénykönyv értelmezési alapelve (Ptk. 1§ (2) bek.), amely kimondja, hogy a polgári törvénykönyv rendelkezéseit Magyarország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni, a polgári jogi viszonyokra vonatkozó jogszabályokat pedig a polgári törvénykönyvvel összhangban kell értelmezni.

kell, hogy azok a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgáljanak.^[42] Fogyasztóvédelmi ügyekben kifejezetten a fogyasztók javára kell értelmezni a nem egyértelmű szövegeket (például a sablonizált általános szerződési feltételek szövegét). A szerződés értelmezésére vonatkozó, a hatályos szabályokat fenntartó rendelkezések között az új Ptk. egyértelművé teszi, hogy a szerződés egyes feltételeit, illetve egyes szerződési nyilatkozatokat a szerződés egészével összhangban kell értelmezni.^[43] Ez a szabály egyfajta iránytű, amely az értelmezés nehézsége esetén a szerződés egészét (pl. célját, a nyújtandó szolgáltatások rendeltetését) rendeli figyelembe venni. A Ptk. indoklása kiemeli, hogy a Ptk.-hoz képest tágabb körben, valamennyi, egyedileg meg nem tárgyalta szerződési feltétel vonatkozásában fogalmazza meg az *in dubio contra proferentem* értelmezési szabályt, ugyanakkor – a régi Ptk. 207. § (3) bek.-t követve – rögzíti: ezen értelmezési szabály nem alkalmazható a közérdekű kereset alapján indított eljárásokban vitatott kikötés, illetve általános szerződési feltétel tekintetében. E rendelkezések irányadóak az elektronikus – akár ÁSZF-fel történő – szerződéskötés, azaz a közvetlen elektronikus kommunikáció esetében is.

Törekedni szükséges tehát nemcsak a sablonizált szerződések megkötése előtti pillanatig azok minél érthetőbb kialakítására is, hanem a polgárok, az ügyfelek általi jogkövetés érdekében megalkotott és – különösen, de nem kizárólag az interneten közzétett – jogi normák, sablonok, űrlapok, jogi kitöltési útmutatók vagy bírósági ítéletek szövegének egyértelműségére is. A könnyű megértésen kívül ennek további előnye lehet az is, hogy egy szerződés a többnyelvű kereskedelmi partnerek viszonyában, mint forrásnyelvi jogi szöveg sokkal könnyebben lefordítható lesz, ha az egy egyértelmű, érthető szöveg, és nagy valószínűséggel a végeredmény, a célnyelvi szöveg is annyira érthető lesz, mint a forrásnyelvi szöveg.^[44] Igaz ez a jogszabályok lefordíthatóságára, magyarról idegen nyelvre való közvetíthetőségére is. Nemzetközi jogviszonyokban jelentős költségek takaríthatóak meg e törekvéssel, nemcsak a fordításszolgáltatói költségek, hanem a joggazdaságtani irányzatok szemléletéből nézve a szerződéskötés költségeinek szempontjából is.

V. ÖSSZEGZÉS

Az egyre sztenderdizáltabb jogi tartalmakat hordozó szövegek szükségszerű és olykor szükségtelen mértékű normahatással bírnak. A tanulmányban vizsgált azon normahatás, amely az igazságos és jogszerű jogi iránymutatások és

[42] Alaptörvény 28. Cikk.

[43] Ptk. 6:86§ (1) bek.

[44] A kész tartalmak, szövegek nyelvi közvetítése során tehát kifejezetten bonyodalmat okozhat, ha a forrásnyelvi szöveg nem egyértelmű. Hiszen erről az eredetinel jobb minőségű és a legjobban érthető célnyelvi fordítást elkészíteni sem lehetséges, a szöveghűsége törekvés etikai követelménye miatt.

szabályok betartását vagy a gyors és biztonságos szerződészkötést (f)okozza, nem tekinthető szükségtelennek. Azok viszont, melyek akadályozzák egy ügyfél vagy egy fogyasztó tájékozódását, növelik bizonytalanságát, rontják annak jogügyletbeli pozícióját, nem kívánatosak. A jogi szaknyelvi közérthetőséget érdemes a célhoz kötöttség és a (bárki, a laikusok számára történő) elérhetőség szempontjából tekinteni, így akár a „take it or leave it” hatásból eredő rossz érzés is csökkenthető. A sztenderdizált jogi szövegekben megmutatkozó hátráltató normahatás kiküszöbölése etikai kötelesség az érvényes megállapodás létrejövetele, majd szerződés szerű teljesülése, vagy a közérdekből előnyös normakövetés érdekében. A jogi szaknyelvi közérthetőség etikai követelménnyé is válik a technológiai fejlődés korában, különös tekintettel az online közzétett jogi tartalmú dokumentumok és szövegek esetében. Az internetet megváltoztatni csupán a jogi szemlélettel nem lehetséges, viszont az online tér mindazon technikai fejlesztői számára, akik nem jogászok, de jogi szaknyelvi szövegekkel dolgoznak, irányadók lehetnek a legfontosabb jogászetiikai alapelvek: jóhiszeműség, tisztesség, együttműködés, akadálymentes kommunikáció folytatása, jogkövetés elősegítése, és az ezek ellen ható hatások kiküszöbölésére való folyamatos törekvés. Emellett a jogásképzésen belül magát a jogi szaknyelvet közérthetősítő kurzus kialakításának számtalan előnye támogathatja a jog érvényesülését akár az online térben is.

IRODALOMJEGYZÉK

- A BKK üzletszabályzata a személyszállítási közszolgáltatásokról. (Elérhető: <https://bkk.hu/downloads/4/YHHQFeINJUgOA6NRqSDbCQ==>. Letöltés ideje: 2021.01.20.).
- A Facebook üzenetküldési, hanghívásos és videohívásos szolgáltatásokra vonatkozó szerződésai. (Elérhető: <https://www.facebook.com/legal/terms>. Letöltés ideje: 2021.01.20.).
- Boda Zsolt (2016): Bizalom, legitimitás és jogkövetés. In: Jakab András – Gajdusчек György (szerk.): *A jogrendszer állapota*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Bódi Zoltán (2004): Az írás és a beszéd viszonya az internetes interakcióban. In: *Magyar nyelvőr.* 128. évf., 3. sz.
- Dobos Csilla (2017): Érthetőség, közérthetőség és intralingvális fordítás. In: *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, Miskolc*. XII. évfolyam, 1. szám.
- Eöry Vilma (főszerk.) (2007): *Értelmező szótár I-II. Értelmezések, példamondatok, szinonimák, ellentétek, szólások, közmondások, nyelvhasználati tudnivalók és fogalomköri mutató*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Giesen-Winkler, Ursula (2019): Új közigazgatási nyelvezet: nemcsak érthető, de még a jogbiztonság követelményeinek is megfelel. In: *Magyar Jogi Nyelv.* 2019/1. szám.
- Közérthető fogalmazás – Hogyan írj érthetően?, 2016. (Elérhető: <https://kozerthetofogalmazas.hu>. Letöltés ideje: 2020.06.09.).
- Leszkoven László (2014): Az általános szerződési feltételek útján létrejövő szerződések. In: *Gazdaság és Jog.* 22. évf., 10. szám.

- Németh Gabriella (2018a): Az online általános szerződési feltételek normahatásának dilemmái. In: *Jog-Állam-Politika*. 2018/4. szám.
- Németh Gabriella (2018b): Az (automatizálható) online általános szerződési feltételek jogfogyasztói hatásai. In: Gellén Klára (szerk.): *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században*. Iurisperitus Kiadó, Szeged.
- Németh Gabriella (2019a): *Általános szerződési feltételek az online térben: a sztenderdizált, elektronikus és automatizálható szerződéskötés kihívásai a magyar jogban*. PhD értekezés.
- Németh Gabriella (2019b): A közérthetőség etikájának jelentősége a jogalkotásban és a sablonizált szerződési feltételekben. In: Szoták Szilvia (szerk.): *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. (OFFI), Budapest.
- Németh Gabriella (2020a): A szerződések lehetséges automatizációjának kötelmi jogi kihívásai a magyar jogban. In: *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században 2. (Szerk: Gellén Klára)*. Iurisperitus Kiadó, Szeged.
- Németh Gabriella (2020b): Jogászai etikai kihívások a technológiai fejlődés tükrében: az etika és jog innovációjának aktuális kérdései. In: *Jog-Állam-Politika*. 2020/1. szám.
- Nyest.hu: Fő a közérthetőség!, 2013. (Elérhető: <https://m.nyest.hu/hirek/fo-a-kozert-hetoseg>. Letöltés ideje: 2020.06.09.).
- Prószyák Gábor (2017): A számítógép, az elektronikus kommunikáció és az internet hatása. In: *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Schirm Anita (2005): *Jelentés a mai magyar nyelvről*, *Magyartanítás XLVI/2.* (Elérhető: http://schirmanita.hu/Schirm_Anita/Publikaciok_files/jelentes_a_mai_magyar_nyelvrol_magyartanitas.pdf. Letöltés ideje: 2020.06.09.).
- Üveges István (2020): Automatizálható a közérthető megfogalmazás? Jog, számítógépes nyelvészet és pszicholingvisztika találkozása. In: *Magyar Jogi Nyelv*. 2020/1. szám.
- Üveges István (2019): Közérthetőség a jogi nyelvben: követelmény és/vagy kultúra? In: *Magyar Jogi Nyelv*. 2019/2. szám.
- Sárközy Tamás (2017): Innováció a jogban. In: Gellén Klára (szerk.): *Jog, innováció, versenyképesség*. Wolters Kluwer, Budapest.
- Szalai Ákos (2013): A szerződési jog gazdasági elemzésének közgazdaságtani és jogi alapjai. In: *Pázmány Law Working Papers*. 2013/8.
- Ujlaki Géza (1911): Nyomtatott szövegű okiratok. In: *Ügyvédek lapja* (Idézi: Leszkoven, In: *Gazdaság és jog*. 2014/10).

Rajzoló mester - Jost Amman fametszet

A szerződési jognyilatkozatok érthetősége és értelmezése, különösen a fogyasztói szerződések körében

A szerződéses tartalmak kialakításában a jognyilatkozatok érthetőségének és értelmezésének meghatározó szerepe van. A szerződéses kommunikáció nyelvezetének érthetősége, tartalmának átláthatósága és világos megfogalmazása alapvető elvárás. A vállalkozás és a fogyasztó kapcsolatában a fogyasztó, mint szakismereti hátrányban lévő gyengébb fél védelme érdekében ezen követelményeket még szigorúbban szükséges betartani. A vállalkozás alapvető – kötelmi jogi és fogyasztóvédelmi jogi – kötelezettsége, hogy mindenkor, így a szerződéskötést megelőzően, a szerződéskötéskor és azt követően is a fogyasztó számára átlátható, világos és érthető megfogalmazással éljen.

A tanulmány célja a szerződéses jognyilatkozatok magánjogi aspektusának vizsgálata, különösen e két fél relációjában, középpontba helyezve az érthetőség és a szerződéses jognyilatkozatok értelmezésének kérdéseit.

I. A SZERZŐDÉSI JOGNYILATKOZAT ÉRTHETŐSÉGE

1. Az érthetetlen és az ellentmondásos jognyilatkozat

A szerződéses jogviszonyok körében az együttműködés kötelezettségéből fakadó, alapvető elvárás, hogy a jogalanyok érthető jognyilatkozatokat tegyenek.^[1] A Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) nem írja elő külön elvárásként az érthetőség követelményét, azonban az érvénytelenség témakörében az érthetetlen és az ellentmondó kikötés a semmisség szankcióját vonja maga után.^[2] Ennek megfelelően a szerződéses kikötéseknek érthetőnek kell lenniük, és tartalmuk nem lehet ellentmondásos. Kikötés alatt a szerződéses jognyilatkozat tartalmát, annak részelemét érthetjük.^[3]

[1] Ptk. 6:62. § (1) bek.

[2] Ptk. 6:107. § (2) bek.

[3] A régi Ptk. terminológiai használatát már korrigálta az új Ptk. azzal, hogy ez esetben már nem az "érthetetlen feltétel", hanem az "érthetetlen kikötés" fogalmat használja.

Megjegyezzük, hogy a szerződéses szabadság és a privátautonómia védelme alapján a felek szabadon választják meg a szerződés nyelvezetét és kommunikációs eszköztárát (amennyiben arra egyéb jogszabályi kritérium, vagy valamely harmadik személy bekapcsolódása és a számára is fontos objektív érthetőségi követelmény nem merül fel, pl. valamely közigazgatási szerv). Amennyiben a felek között a kommunikáció világos és érthető, és a tartalmat illetően köztük konszenzus van, akkor a nyilatkozat a felek által neki tulajdonított értelemmel válik a szerződés részévé. A felek relációjában akkor érthető a szerződéses kikötés, ha annak tartalma számukra világos, a hozzá rendelt tartalom mindkettőjük számára ugyanazt fejezi ki, akár a nyelvi eszközöket, a köznyelvi és jogi terminológiát tekintve, akár a digitális kommunikáció nyelvi fordulatairól, jelzéseiről legyen szó: a felek egyértelműen hozzá tudják kapcsolni ugyanazt a tartalmat, mert számukra az érthető, a közérthetőségtől függetlenül.

Kérdés, hogy mikor "nem érthető" egy szerződéses kikötés? Az érthetőség már azt a dilemmát veti fel, amikor a másik fél számára nem kapcsolható a nyilatkozathoz világos értelmezés, számára nem meghatározható, hogy mi lehet a kikötés jelentése, értelme. Ilyen lehet az adott nyelv ismerete is, hiszen amennyiben a szerződő fél számára nem értett nyelven történt a szerződéses kikötés megfogalmazása, akkor az a kikötés semmisségéhez vezet, sőt ez már a lényeges szerződéses elemek tekintetében a létre nem jött szerződés kérdését is felveti.

A szerződéses jognyilatkozatok érthetőségének vizsgálatakor több szempont indokolt együttesen mérlegelni a nyilatkozat megfogalmazása, nyelvtani és jogi szövegezése mellett. Az érthetőség vizsgálatát a szerződés egészében és az adott felek relációjában kell elvégezni. A szerződő fél nem hivatkozhat arra, hogy a kikötés nem volt érthető, amennyiben az számára érthető nyelven, a köznyelvi és a jogi terminológia szempontjából érthető tartalommal bír. Amennyiben viszont a felek a nyilatkozatot eltérően értelmezik, más-más tartalmat tulajdonítanak a kikötésnek, és így annak értelme vitatott köztük, akkor e vitás kérdés rendezésében a Ptk. értelmezési tételei^[4] nyújtanak segítséget. Ez esetben az értelmezési alapelvek segítségével kialakított – nem feltétlen a "valós akarattal" megegyező – tartalommal, a szerződés érvényes lesz.

Ha azonban a szerződéses kikötés érthetetlen, vagy ellentmondó, attól függően, hogy a szerződés mely elemére vonatkozik, a szerződés egészének semmisségéhez vezethet, vagy a részleges érvénytelenségre vonatkozó rendelkezések lesznek irányadóak.^[5] Amennyiben a kikötés érvénytelensége a részleges érvénytelenség szabályainak alkalmazásához vezet, az egész szerződés akkor dől meg, ha feltehető, hogy a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg.

[4] Ptk. 6:8§ és 6:86§.

[5] Ptk. 6:114.§.

Láthatóan a részleges érvénytelenség tétele a szerződések megmentését preferálja, hiszen főszabályként csak az érvénytelen kikötés és nem az egész szerződés érvénytelenségéhez vezet. A részleges érvénytelenség alkalmazási körében a felek szerződéskori „feltehető akarata” képezi a vizsgálat tárgyát. Darázs Lénárd érvelése szerint „ha a felek tettek ugyan jognyilatkozatot arra vonatkozóan, hogy mit kívánnak részleges érvénytelenség esetén, de ez esetben ez a jognyilatkozatok nem egyértelmű, ezért az értelmezésre szorul. Ilyen esetben a jognyilatkozatok és a szerződések értelmezésének szabályai alapján kell megállapítani a felek akaratát a Ptk. 6:8. és 6:86. §-a alkalmazásával.”^[6] Darázs Lénárd kiemeli továbbá, hogy ebben az esetben a felek értelmezésre szoruló valós akaratát kutatjuk. „Az értelmezett szerződési akarat persze soha nem a tényleges valós akarat, hanem egy »értelmezett feltehető« akarat, amely a privát autonómia részeként, az értelmezési szabályok alapján rekonstruálható, és amelyet a felek privát autonómia körében megtett jogcselekményei determinálnak.”^[7]

2. A tisztességtelen általános szerződési feltétel generálklauzulája

Az Európai Unió szabályozását követve a Ptk. a fogyasztói szerződésekben alkalmazott tisztességtelen szerződési feltételekről szóló 93/13/EGK irányelv^[8] (a továbbiakban: Irányelv) rendelkezéseit implementálta. A Ptk. 6:102. § (1) bekezdése rögzíti a tisztességtelen általános szerződési feltétel megállapításának általános klauzuláját. E szerint tisztességtelen az az általános szerződési feltétel, amely a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg.

E szakasz (2) bekezdése kimondja, hogy a tisztességtelenségi teszt során vizsgálni kell a szerződéskötéskor fennálló minden olyan körülményt, amely a szerződés megkötésére vezetett, a kikötött szolgáltatás rendeltetését, továbbá az érintett feltételnek a szerződés más feltételeivel vagy más szerződésekkel való kapcsolatát is. Az Irányelv fő célja „a felek között fennálló olyan egyenlőtlenségek kezelése, amelyek oka a szerződési feltételekkel kapcsolatos információk vagy szakértelem belső, illetve tárgyalási lehetőségek terén jelentkező aszimmetria [...] a valódi egyensúly megteremtése a szerződő felek között a tisztességtelen szerződési feltételekből eredő egyenlőtlenségek megszüntetése révén, a fogyasztók hátrányosabb helyzetének ellensúlyozása érdekében”.^[9]

[6] Darázs, 2019, 84.

[7] Darázs, 2019, 84.

[8] A Tanács 93/13/EK irányelve (1993. április 5.) a fogyasztói szerződésekben alkalmazott tisztességtelen szerződési kikötésekről.

[9] A Bizottság Közleménye a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló, 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelv értelmezésére és alkalmazására vonatkozó iránymutatásról (2019/C 323/04) (a továbbiakban: Iránymutatás), 1.1.1. pont.

A fentiek korrekciójaként az Irányelv 4. cikk (2) bekezdése értelmében a feltételek tisztességtelen jellegének megítélése nem vonatkozik sem a szerződés elsődleges tárgyának a meghatározására, sem az ár vagy díjazás megfelelésére az ellenértékként szállított áruval vagy nyújtott szolgáltatással, amennyiben ezek a feltételek világosak és érthetőek. A Ptk. 6:102 (3) bekezdése mindezt úgy ültette át, hogy a tisztességtelen általános szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatóak a főszolgáltatást megállapító vagy a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányát meghatározó szerződési feltételekre, ha azok világosak és érthetőek. Az irányelv és a törvény tehát a szerződés elsődleges tárgya, a főszolgáltatás, valamint a főszolgáltatás/mellékszolgáltatás aránya kérdésében csak akkor teszi lehetővé a tisztességtelenség vizsgálatát, ha az nem felel meg az érthetőség és a világosság követelményének: ha ezen követelményeknek a feltétel megfelel, akkor azt a magánautonómia körébe tartozó kérdésnek tekintve, a tisztességtelenségi teszt alkalmazásának nem enged teret. Ha viszont a vizsgált szerződési kikötés nem felel meg az egyértelműség és az érthetőség elvének, akkor ezen feltételre is alkalmazható a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó generálklauzula, azaz vizsgálható a feltétel tisztességtelensége.

A Legfelsőbb Bíróság a *2/2012-es Polgári Kollégiumi állásfoglalásában* az egyoldalú szerződésmódosítási jog kapcsán fejtette ki, hogy az „nem a szolgáltatás és ellenszolgáltatás viszonyát érinti, hanem azt kell vizsgálni, hogy az önmagában is többletjogosultságot biztosító egyoldalú hatalmasság kikötése és gyakorlása a jóhizeműség és tisztesség követelményeit alapul véve milyen mértékben és milyen feltételek között indokolt vagy indokolatlan. A Ptk. kizáró rendelkezése ennek megfelelően nem alkalmazható a fogyasztónak nyújtandó szolgáltatás díjai módosításának mechanizmusára vonatkozó valamely kikötésre.”^[10]

Az Európai Unió Bírósága a Kásler-ügyben hozott határozatában^[11] állapította meg, hogy annak megítéléséhez, hogy egy feltétel „a „szerződés elsődleges tárgyának” fogalma alá tartozik-e, mérlegelni kell a szerződés természetét, általános rendszerét és kikötéseit, valamint jogi és ténybeli összefüggéseit.”^[12] Hivatkozott ügyben a fogyasztóra hártott árfolyamváltás kockázatát tartalmazó kikötés nem tekinthető „díjnak”, a hitelező által nyújtott szolgáltatás ellenszolgáltatásának, és ezért alkalmazhatóak rá a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezések.

Amennyiben az Irányelv 4. cikk (2) és a Ptk. 6:102 (3) bekezdésének hatálya alá tartozó szerződési feltétel megfogalmazása nem világos és érthető, nem átlátható, akkor a feltétel tisztességtelenségi tesztjét továbbra is el kell végezni. Ugyanakkor a tisztességtelen jelleg értékelésében az átláthatóság hiánya nem

[10] 2/2012 PK 4. pontja; lásd ehhez az Európai Unió Bíróságának az Invitel-ügyben 2012. április 26-án hozott ítéletét.

[11] Az Európai Unió Bíróságának 2014. április 30-án a C-26/13. sz. Kásler-ügyben hozott ítélete.

[12] A Kásler-ügyben hozott ítélet 50. és 51. pontja. Lásd ehhez az Iránymutatás 3.2.1 pontját.

elengedhetetlen elem, azaz kiegyensúlyozatlan tartalmukból adódóan a tökéletesen átlátható szerződési feltételek is tisztességtelen jellegűnek minősülhetnek.^[13]

3. Tisztességtelen szerződési feltétel a fogyasztói szerződésekben – az átláthatóság követelménye

Az Irányelv preambuluma kiemeli, hogy a szerződéseket egyszerű, érthető nyelven kell megfogalmazni. Az Irányelv 5. cikke szerint az olyan szerződések esetében, amelyekben a fogyasztónak ajánlott valamennyi feltétel vagy a feltételek némelyike írásban szerepel, a feltételeknek világosnak és érthetőnek kell lenniük. A Ptk. 6:103.§ (2) bekezdése értelmében a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződésben az általános szerződési feltétel vagy a vállalkozás által előre meghatározott és egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel tisztességtelen voltát önmagában az is megalapozza, ha a feltétel nem egyértelmű. E szakasz (3) bekezdése szerint a kikötés semmis, de relatív semmiség merül fel, hiszen erre csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni.

E transzparenca-követelménynek nem csak az általános szerződési feltételnek, hanem minden előre meg nem határozott és egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételnek meg kell felelnie. A *fogyasztói szerződés érvényességével kapcsolatos egyes kérdésekről szóló 2/2011. PK vélemény* a kettő közötti különbségről kifejti, hogy a lényegi különbség az, hogy az általános szerződési feltétel esetében az egyik fél a szerződési feltételt több szerződés megkötése céljából határozza meg, míg az egyoldalúan, előre meghatározott szerződési feltétel esetében nincs ilyen cél. Ha a felek között olyan fogyasztói szerződés jött létre, amely egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül előre meghatározott szerződési feltételt tartalmaz, vélelem szól amellett, hogy azt egyedileg meg nem tárgyalták meg. Ezt megdönteni a fogyasztóval szerződő fél csak úgy tudja, ha minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy a vele szerződő fél részére ténylegesen fennállt a szerződési feltétel tartalmi befolyásolásának a lehetősége. Ha a fogyasztóval szerződő fél bizonyítja, hogy a fogyasztó e lehetőséggel nem élve fogadta el a feltételt, akkor az már egyedileg megtárgyaltnak minősül. Nem elegendő a vélelem megdöntéséhez, ha a rendelkezésre álló bizonyítékok csak azt igazolják, hogy a fogyasztó a szerződést, illetve az annak részét képező feltételeket csupán azok tartalmát megismerve fogadta el.^[14]

A Legfelsőbb Bíróság a *fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségéről szóló 2/2012-es Polgári Kollégiumi véleményében* az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés kapcsán az

[13] Iránymutatás, 3.4.6. pont.

[14] 2/2011. (XII.12.) PK vélemény a fogyasztói szerződés érvényességével kapcsolatos egyes kérdésekről 2. pontja.

egyértelmű és érthető megfogalmazással összefüggésben megállapította, hogy a pénzügyi kötelmekben az átlagfogyasztó által nem feltétlenül ismert szakkifejezések használata, matematikai formulák alkalmazása elkerülhetetlen, és azok használata önmagában nem tisztességtelen. Az általános szerződési feltételeknek azonban a fogyasztó számára áttekinthető szerkezetben kell megjelenniük. Ha a szerkezet követhetetlen, szükségtelenül bonyolult, a szerződési feltétel az egyértelmű és érthető megfogalmazás követelményébe ütközik. Az ügylet sajátosságai által indokolt szakmaiságon kívül a kikötést az átlagfogyasztó számára közérthető stílusban és olvasható formátumban kell megszövegezni. De önmagában is tisztességtelen a szerződési feltétel, ha az egyértelmű, világos és érthető szerkesztés és megszövegezés hiánya miatt a fogyasztónak nem volt tényleges lehetősége a kikötés alapos megismerésére a szerződés megkötése előtt. A vélemény 6. pontjában mindezzel összefüggésben felsorolt elvei: az egyértelmű és érthető megfogalmazás, a tételes megfogalmazás, az objektivitás, a ténylegesség és arányosság, az átláthatóság, a felmondhatóság és a szimmetria elve.^[15]

Mindemellett azonban a 2/2012-es PK vélemény a szerződéses kapcsolatból eredő, fogyasztót terhelő általános elvárásokra, kötelezettségekre is felhívta a figyelmet. A fogyasztónak a jóhiszeműség és tisztesség követelményének, az együttműködési kötelezettségének megfelelően úgy kell eljárnia, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. Ezért elvárható, hogy a rendszerint nagy összegű és hosszabb távra szóló ügylet jellegéhez, nagyságrendjéhez, a vállalt kockázat mértékéhez igazodóan a fogyasztó tájékozódjon a szerződés megkötése előtt. A szerződési feltételeket tartalmazó okiratot át kell tanulmányoznia, és ha az egyes rendelkezéseit nem érti, akkor megfelelő magyarázatot igényelhet, határidőt kérhet a szerződés áttanulmányozásához, és adott esetben igénybe veheti jogban jártas szakember közreműködését is.^[16]

Ezt erősítette meg a Kúria a *devizaalapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perekben felmerült egyes elvi kérdésekről szóló 6/2013. Polgári jogegységi határozata* is, amely szerint a kölcsönvevőtől minimálisan elvárható, hogy a szerződést alaposan áttanulmányozza, és szükség esetén az egyes, általa nem érthető rendelkezésekről tájékoztatást kérjen. Ennek elmulasztása a Ptk. 4. § (4) bekezdése alapján a kölcsönvevő terhére esik.^[17] Az átláthatóság dilemmájának kérdésében a jogegységi tanács a döntését az Európai Unió Bíróságának a Kásler-ügyben^[18] előzetes döntéshozatali eljárásban hozott határozatától tette függővé. A döntéshozatali eljárásban feltett, témánkhoz kapcsolódó kérdés lényege: az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő szerződési feltétel mikor felel meg az átláthatóság követelményeinek?

[15] 2/2012. (XII. 10.) PK vélemény a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségéről. 6. pont.

[16] 2/2012. (XII. 10.) PK vélemény; lásd még ehhez: BDT2013. 2889 sz. Szegedi Ítéletábra Pf. 20.486/2012/3. szerződés érvénytelenségének megállapítása.

[17] A devizaalapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perekben felmerült egyes elvi kérdésekről szóló 6/2013. Polgári jogegységi határozat. III. 1 pont.

[18] Európai Bíróság a 2014. április 30-án a C-26/13. sz. Kásler-ügyben hozott ítéletében.

- Csak akkor, ha az adós fogyasztó maga is ki tudja számolni, hogy a kamat, a költség és a díj milyen arányú emelését tették lehetővé az időközben bekövetkezett változások,
- avagy elégséges, ha maga az oklista átlátható és az egyoldalú szerződésmódosítások körében vizsgálható, hogy a módosításra a ténylegesség, az arányosság és szimmetria elvének betartásával került-e sor?^[19]

Az Európai Unió Bírósága válaszában kihangsúlyozta, hogy a világosság és az érthetőség követelménye szerint a feltételnek nem kizárólag nyelvtani szempontból kell érthetőnek lennie, hanem a szerződésnek átlátható jelleggel fel kell tüntetnie az érintett feltételben meghatározott külföldi pénznem átváltási mechanizmusának konkrét működését, valamint az e mechanizmus és a kölcsön folyósítására vonatkozó többi feltételben előírt mechanizmus közötti viszonyt. Mindezt úgy, hogy a fogyasztónak módjában álljon egyértelmű és érthető szempontok alapján értékelni a számára ebből eredő gazdasági következményeket.^[20]

Az Irányelv 5. cikke alapján a Bíróság kihangsúlyozta, hogy a fogyasztó számára alapvető jelentőséggel bír az, hogy a szerződéskötést megelőzően a szerződési feltételek és a szerződéskötés következményeit megismerhesse, mivel ezen ismeret alapján dönti el, hogy az egyoldalúan előzetesen meghatározott feltételeket elfogadva szerződéses kapcsolatra lép-e a vállalkozással.^[21] A döntés értelmében a szerződési feltételek átláthatóságának az Irányelvben foglalt követelményét kiterjesztően kell értelmezni, azaz egy tágabb transzparencia követelmény alapján,^[22] mivel az nem korlátozható csak az alaki és a nyelvtani érthetőségre.^[23]

Fentiek alapján a Kúria a 6/2013. Polgári jogegységi határozatában függőben hagyott kérdés lezárásaként a 2/2014. *PJE határozatában*^[24] megállapította, hogy az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő szerződéses rendelkezés tisztességtelen, ha nem felel meg a 2/2012. PK véleményben felsorolt elveknek. Ezen elvek alapján az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségét szabályozó szerződéses rendelkezések akkor nem tisztességtelenek, ha azok a fogyasztó számára világosan és érthetően megfogalmazzák, hogy a hivatkozott PK. véleménynek megfelelő oklistában megjelölt körülmények változásai milyen módon és mértékben hatnak ki a fogyasztó fizetési kötelezettségére, és lehetővé teszik annak ellenőrizhetőségét, hogy az egyoldalú szerződésmódosításra a szerződéses rendelkezések betartásával, az arányosság, a ténylegesség és a szimmetria elvének érvényre juttatása mellett került-e sor.^[25] A határozat szerint a deviza

[19] 6/2013. Polgári jogegységi határozat 7. pont.

[20] A Kásler-ügyben hozott ítélet 75. pontja.

[21] A Kásler-ügyben hozott ítélet 70. pontja.

[22] Lásd ehhez: Fazekas, 2016, 90.

[23] A Kásler-ügyben hozott ítélet 71-72. pontjai; ld. még ehhez pl. C186/16. sz. a Van Hove-ügyben 2017. szeptember 2-án hozott ítéletet; a C-92/11 - RWE Vertrieb-ügyben 2013. március 21-én hozott ítéletet.

[24] Lásd ehhez: Fazekas, 2016, 90-91.

[25] 2/2014. Polgári jogegységi határozat 2. pontja.

alapú fogyasztói kölcsönszerződés azon rendelkezése, amely szerint az árfolyamkockázatot korlátozás nélkül a fogyasztó viseli, a főszoolgáltatás körébe tartozó szerződéses rendelkezés, amelynek a tisztességtelensége főszabályként nem vizsgálható. A Kúria hozzáfűzte továbbá, hogy: „E rendelkezés tisztességtelensége csak akkor vizsgálható és állapítható meg, ha az általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó [...] számára annak tartalma a szerződéskötéskor – figyelemmel a szerződés szövegére, valamint a pénzügyi intézménytől kapott tájékoztatásra is – nem volt világos, nem volt érthető. Ha a pénzügyi intézménytől kapott nem megfelelő tájékoztatás vagy a tájékoztatás elmaradása folytán a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az árfolyamkockázat nem valós, vagy az őt csak korlátozott mértékben terheli, a szerződésnek az árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezése tisztességtelen, aminek következtében a szerződés részlegesen vagy teljesen érvénytelen.”^[26]

A 2014. évi XXXVIII. törvény^[27] a Kúria 2/2014. számú PJE határozatából származó egyes követelmények érvényre juttatására, valamint a további intézkedések előkészítése érdekében rögzítette, hogy „az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségét tartalmazó fogyasztói kölcsönszerződés vonatkozásában vélelmezni kell, hogy tisztességtelen az annak részét képező egyoldalú kamatemelést, költségemelést, díjmelelést lehetővé tevő szerződéses kikötés, ha nem felel meg az alábbi követelményeknek:

a) az egyértelmű és érthető megfogalmazás elvének: annak tartalma a fogyasztó számára nem világos, nem érthető;

b) a tételes meghatározás elvének: az egyoldalú szerződésmódosítás feltételei nem tételesen meghatározottak, vagyis az ok-lista hiányzik, vagy van ok-lista, de az csak példálózó jellegű felsorolást tartalmaz;

c) az objektivitás elvének: az egyoldalú módosítás feltételei nem objektív jellegűek, vagyis a fogyasztóval szerződő félnek módja van a feltétel bekövetkeztét előidézni, abban közrehatni, a módosításra okot adó változás mértékét befolyásolni;

d) a ténylegesség és arányosság elvének: az ok-listában meghatározott körülmények ténylegesen nem, vagy nem a körülmények változásának mértékében hatnak a kamatra, költségre illetve díjra;

e) az átláthatóság elvének: a fogyasztó nem láthatta előre, hogy milyen feltételek teljesülése esetén és milyen mértékben kerülhet sor további terhek rá történő áthárítására;

f) a felmondhatóság elvének: a szerződésmódosítás bekövetkezése esetére nem biztosítja a fogyasztó számára a felmondás jogát vagy

g) a szimmetria elvének: kizárja, hogy a fogyasztó javára bekövetkező feltételváltozás hatása a fogyasztó javára érvényesítésre kerüljön.”^[28]

Mindezen elvek – magukban foglalva az egyértelműség, az érthetőség, valamint az átláthatóság elvét is – gyakorlatilag a tisztességes kikötés mérlegelési

[26] 2/2014. Polgári jogegységi határozat 1 pontja.

[27] 2014. évi XXXVIII. törvény a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről.

[28] 2014. évi XXXVIII. törvény 4. § (1) bek.

tesztjeként foghatók fel. A törvény indokolása kifejti, hogy a fogyasztói hitel-, kölcsön- és pénzügyi lízingszerződésekben foglalt egyes szerződéses rendelkezések tisztességtelenségéről hozott iránymutató döntés valójában a Ptk.-ban foglalt tisztességtelenség fogalmára vonatkozó jogértelmezés. Annak érdekében, hogy ezek az elvek közvetlenül is érvényre jussanak, a törvény jogszabályi szintre emelte a Kúria jogegységi határozatában rögzített elveket.^[29]

Az Európai Bizottság 2019-es Iránymutatása a bírói gyakorlat jogértelmezési tapasztalatát is figyelembe véve a világos és érthető, az átlátható követelmények kapcsán kifejtette, hogy azok megítélésénél az alábbi tényezők bírnak relevanciával:

- Hozzáférhetőség: a fogyasztónak volt-e lehetősége a szerződéskötés előtt megismerni a szerződési feltételt (hozzáfért-e, biztosították-e számára az elolvasás lehetőségét, hozzáfért-e a feltételben hivatkozott melléklethez és egyéb dokumentumokhoz stb.).

- Érthetőség: a megfogalmazás egyértelműségének, az alkalmazott terminológia sajátosságának fényében és az egyéb szerződési feltételekkel összefüggésben a feltétel érthető-e. (Ez esetben fontos a megcélzott fogyasztói kör, és az, hogy ők ismerik-e az adott nyelvezetet.)

- Megjelenítés: a szerződési feltételek megjelenítése, bemutatásának módja érthető, megismerhető (pl. a vizuális bemutatás érthetősége, beleértve a betűméretet).

- Szerződés felépítése: a szerződés egésze logikusan van-e felépítve, a fontos kikötések megfelelően ki vannak-e hangsúlyozva, nincsenek-e elrejtve az egyéb rendelkezések közé, a feltételek észszerű elhelyezésben és összefüggésben szerepelnek-e, ott, ahol jelenlétükre számítani lehet (pl. egyéb kapcsolódó szerződési feltételekkel együtt).^[30]

Az érthetőségnek az alaki és nyelvtani érthetőségen felül megadott kiterjesztő értelmezése egyfajta „gyakorlati átláthatósági követelményt” támaszt. A kialakult bírói gyakorlatot is figyelembe véve a Bizottság 2019-es Iránymutatása mindezt úgy összegzi, hogy az átláthatóság tág értelmében a fogyasztóknak képesnek kell lenniük a szerződési feltétel vagy a szerződés gazdasági következményeinek értékelésére. Az Iránymutatás kihangsúlyozta továbbá, hogy az átláthatósági követelmények alapvetően azokban a szabályokban vannak megfogalmazva, amelyek előírják, hogy a szerződési feltételeknek egyrészt világosnak és érthetőnek kell lenniük, másrészt abból a követelményből erednek, hogy a fogyasztó számára valódi lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a szerződés megkötése előtt megismerhesse az összes feltételt.^[31]

[29] A 2014. évi XXXVIII. törvény hivatalos indokolása.

[30] Iránymutatás 3.3.1. pontja.

[31] Iránymutatás 3.1.1 pontja.

II. A SZERZŐDÉSI JOGNYILATKOZAT ÉRTELMEZÉSE

1. Általános értelmezési tétel

A szerződéses kikötés vizsgálata a felek közötti vita felmerülése esetében felveti annak értelmezési dilemmáját. A Ptk. a magánjogi viszonyok esetében megadja az értelmezéshez szükséges zsinórmértéket a vitás helyzetek tisztázására, amennyiben vita van a felek között a szerződéses nyilatkozatok értelmét illetően. A Ptk. 6:8. § (1) bekezdése szerint a címzett jognyilatkozatot vita esetén úgy kell értelmezni, ahogyan azt a címzettnek a nyilatkozó feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett. A jognyilatkozat értelmezési tesztjének elemei a következők:

- címzett értelmezése
- tekintettel a nyilatkozó feltehető akaratára
- tekintettel az eset körülményeire
- a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint.

Ezen elv a nyilatkozási és az akarat elv kombinációja a nyilatkozási elv dominanciájával. Meghatározó a piaci szemlélet és a nyilatkozat címzettjének védendő érdeke egyaránt, hiszen a nyilatkozatnak adott értelmet az ő feltételezett értelmezése adja meg. A szerződéses nyilatkozat értelmének kialakításakor azonban figyelemmel kell lenni a nyilatkozó fél "feltehető akaratára", ami nem egyezik meg a "valós akaratával", mivel az az értelmezési elv alapján generált objektív tartalom lesz. Az eset körülményeinek figyelembevétele tovább árnyalja a nyilatkozat kialakított értelmét: akár tovább közelíthetik a feltehető akaratot és az értelmezett nyilatkozatot. Az értelmezés során az objektív közérthetőségi mérce is irányadó, tekintve, hogy a szavak általánosan elfogadott jelentése alapján kell mérlegelni. A jognyilatkozatokat ugyanakkor nem tisztán a közérthetőség tesztjének kell alávetni, de a közérthetőségi elem – ez utóbbi kitételrel – maga is megjelenik.

2. A szerződési jognyilatkozat értelmezése

A szerződéses jognyilatkozatokra a Ptk. 6:86. § (1) bekezdése a fenti, címzett jognyilatkozatra vonatkozó tételt kiegészíti azzal, hogy az egyes szerződési feltételeket és nyilatkozatokat a szerződés egészével összhangban kell értelmezni. Ez esetben a felek szerződéskötés során megtett összes kikötésének vizsgálatával együttesen, egymással összhangban kell megtalálni a vitatott nyilatkozat értelmét. Ekkor szempont lehet például a szerződés célja, típusa, visszterhessége vagy ingyenessége, a szolgáltatások és ellenszolgáltatások jellege, rendeltetése.^[32]

[32] Wellman, 2014.

A szerződéses tartalom értelmezése szempontjából annak vitatott értelme, többértelműsége esetén tehát a szerződéses kikötésnek alapvetően objektív szemléletű a vizsgálata. Többértelműség esetén nem az képezi a vizsgálat tárgyát, hogy melyik fél által feltételezett értelmezése a helyes, hanem az értelmezési teszt eredményeként kialakított eredmény lesz a szerződés tartalma.

Az objektív értelmezés miatt is különösen fontos, hogy a felek objektíve is érthető kommunikációt alkalmazzanak, adott esetben bízva a szerződés külső segítséggel való rekonstruálásában. Ellenkező esetben az érthetetlen kikötés mindenképp a kikötés vagy az egész szerződés semmisségét vonja maga után.

3. Az Általános Szerződési Feltételek és más előre meg nem tárgyalt feltételek értelmezése

Mivel a felek a szerződés tartalmát előre nem tárgyalják meg, hanem az egyik fél akaratát lefedő tartalom válik a kétoldalú kapcsolat elemévé, az ÁSZF esetében hiányzik a klasszikus szerződéses kétoldalú alkufolyamat. Éppen ezért különösen fontos, hogy az minden lehetséges szerződő partner számára érthető, azaz ez esetben közérthető legyen.^[33] Ugyanakkor a közérthetőség követelményét összhangba kell hozni az adott szerződéstől elvárt terminusok, és ezáltal jogilag érthető kifejezések használatának követelményével is. A Ptk. 6:77. (2) bekezdése szerint, ha az általános szerződési feltétel tartalma vagy a szerződés más, egyedileg meg nem tárgyalt feltételének tartalma a jognyilatkozat értelmezésére vonatkozó rendelkezések és a szerződés egészével összhangban történő értelmezés eredményeként nem állapítható meg egyértelműen, a feltétel alkalmazójával szerződő fél számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni. Megjegyezzük, hogy nem csak az általános szerződéses feltétel, hanem az előre meg nem tárgyalt egyéb feltétel esetén is alkalmazható az *in dubio contra proferentem*, azaz a kedvezőbb értelmezés elve.

Ez esetben a többértelműség kockázata a feltétel alkalmazójára telepített, mivel a szerződő partnerre nézve kedvezőbb értelmezést kell adni. Ez a megoldás nem a szerződő fél akaratát fedi le, azaz nem az akarati elv alkalmazására kerül sor, hanem ezen értelmezési tétel eredményként kialakult értelmezések közül, amennyiben a többértelműség felmerül, a másik félre kedvezőbb értelmezés lesz a szerződés tartalma. A tétel nem a gyengébb fél védelmének jogpolitikai célkitűzésén alapul, hanem a valamely szerződéses tartalom kidolgozásában részt nem vevő fél védelme érdekében a feltételt kikötő félre hárítja az értelmezési kockázatot. A védelem tehát minden szerződő partnert megilleti, azaz nem csak a fogyasztót illeti meg, amennyiben előre meg nem tárgyalt kikötést tartalmazó szerződés megkötésére kerül sor.

[33] Lásd ehhez: Németh, 2019.

4. A fogyasztói szerződés értelmezése

A fogyasztói szerződés esetében a többértelműség a vállalkozás szempontjából még szigorúbb elbírálás alá esik. A Ptk. 6:86. § (2) bekezdés második mondata szerint a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés esetén a fenti általános, illetve az előre meg nem tárgyalt feltételekre vonatkozó rendelkezést minden szerződéses feltételre alkalmazni kell. Ennek megfelelően a fogyasztói szerződésben minden szerződéses elem többértelműsége esetén a vállalkozás viseli a kockázatot, és így az egyébként megtárgyalt valamennyi szerződéses elem esetében alkalmazható a kedvezőbb értelmezés elve a fogyasztó javára. Ennek megfelelően a vitatott szerződéses elem esetében az alábbi kettős tesztet kell alkalmazni:

1. A jognyilatkozat és a szerződés értelmezésére vonatkozóan kell megalakítani a szerződés értelmezett tartalmát.
2. Amennyiben az általános értelmezési szabályok alkalmazásával a kikötés többféle értelmet is nyerhet, akkor a fogyasztó számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni. Ez utóbbi esetben már a fogyasztó, mint speciális alanyi kör, gyengébb fél vonatkozásából kell értelmezni a feltételek közérthetőségét.

Megjegyezzük, hogy ekkor a szerződés egyes elemének értelme vitatott a felek között, és ezért előáll a többértelműség, amely értelmezések közül a fogyasztóra kedvezőbbet kell alapul venni és a szerződés tartalmának tekinteni. Ha nem a többértelműség merül fel az értelmezés eredményeként, hanem nem adható értelmezhető tartalom a kikötésnek, akkor a jognyilatkozat egyértelműségének követelménye miatt a kikötés tisztességtelen és így az érvénytelenséget vonja maga után.

Az Irányelv 7. cikk (2) és a Ptk. 6:86. § (3) bekezdése értelmében a fogyasztóra kedvezőbb értelmezés elve nem alkalmazható a közérdekű kereset alapján indult eljárásban. Fazekas Judit ezzel összefüggésben megállapítja, hogy „Az *in dubio contra proferentem* elv – egyezően az Európai Bíróság jogfejlesztő gyakorlatával – nem alkalmazható a közérdekű kereset alapján indult eljárásban, amely alapvetően prevenciós célt szolgál, nevezetesen a tisztességtelen szerződési feltételek alkalmazásának megakadályozását.”^[34]

ÖSSZEGZÉS

Az általános szerződési feltételt, és az egyedileg előre meg nem tárgyalt feltételt alkalmazó szerződés a vállalkozás számára biztosítja azt a lehetőséget, hogy a saját szerződéses akaratát általános szintre emelve, azt akár valamennyi

[34] Fazekas, 2016, 79.; C-70/03 EK bizottság v. Spanyol Királyság ügy; C-372/99. számú Európai Közösségek Bizottsága v. Olasz Köztársaság ügy.

nyi szerződésébe beépítse. Különösen fontos, hogy az egyébként is információs, szakismereti hátrányban lévő fogyasztót a megfelelő eszközök védjék az ilyen szerződéses elemekkel szemben. Ezen feltételek kialakításakor éppen ezért különösen fontos a fogyasztó számára közérthető megfogalmazás. Tekintve, hogy a fogyasztó-vállalkozás kapcsolata objektivizált, az érthetőség és az értelmezés alapvetően a közérthetőség tesztjén esik át, hiszen az átlagfogyasztó, vagy a speciális megcélzott fogyasztói kör objektív közérthetőségi mércéje lesz az irányadó.

Amennyiben valamely szerződéses tartalom értelmezése során vita merül fel a felek között annak tényleges tartalmát illetően, akkor a fogyasztóra kedvezőbb értelmezést kell alapul venni, s az így értelmezett kikötés lesz az érvényes szerződés tartalma. Ha az értelmezés eredményeként azonban az állapítható meg, hogy a kikötés nem egyértelmű, akkor az, mint tisztességtelen kikötés, érvénytelen, semmis lesz.

IRODALOMJEGYZÉK

- Darázs Lénárd (2019): A hipotetikus szerződési akarat. In: *Studia in honorem Lajos Vékás*. HVG-Orac Kiadó, Budapest, 79-86.
- Fazekas Judit (2016): Gondolatok a devizaalapú hitelszerződések jogi háttéréről és a tisztességtelen általános szerződési feltételek érvénytelenségi kontrolljáról. In: *Jog-Állam-Politika*. 2016/4. sz. 73-96.
- Németh Gabriella (2019): A közérthetőség etikájának jelentősége a jogalkotásban és a sablonizált szerződési feltételekben. In: Szoták Szilvia (szerk.): *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. OFFI Zrt., Budapest, 19-36.
- Wellman György (2014): A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban. In: *Szerződések tára - Az új Ptk. alapján*. HVG-Orac Kiadó, Budapest, 21-41. (Elérhető: <https://ptk2013.hu/szakcikkek/wellmann-gyorgy-a-szerzodesek-altalanos-szabalyai-az-uj-ptk-ban-ii-resz/3611>).

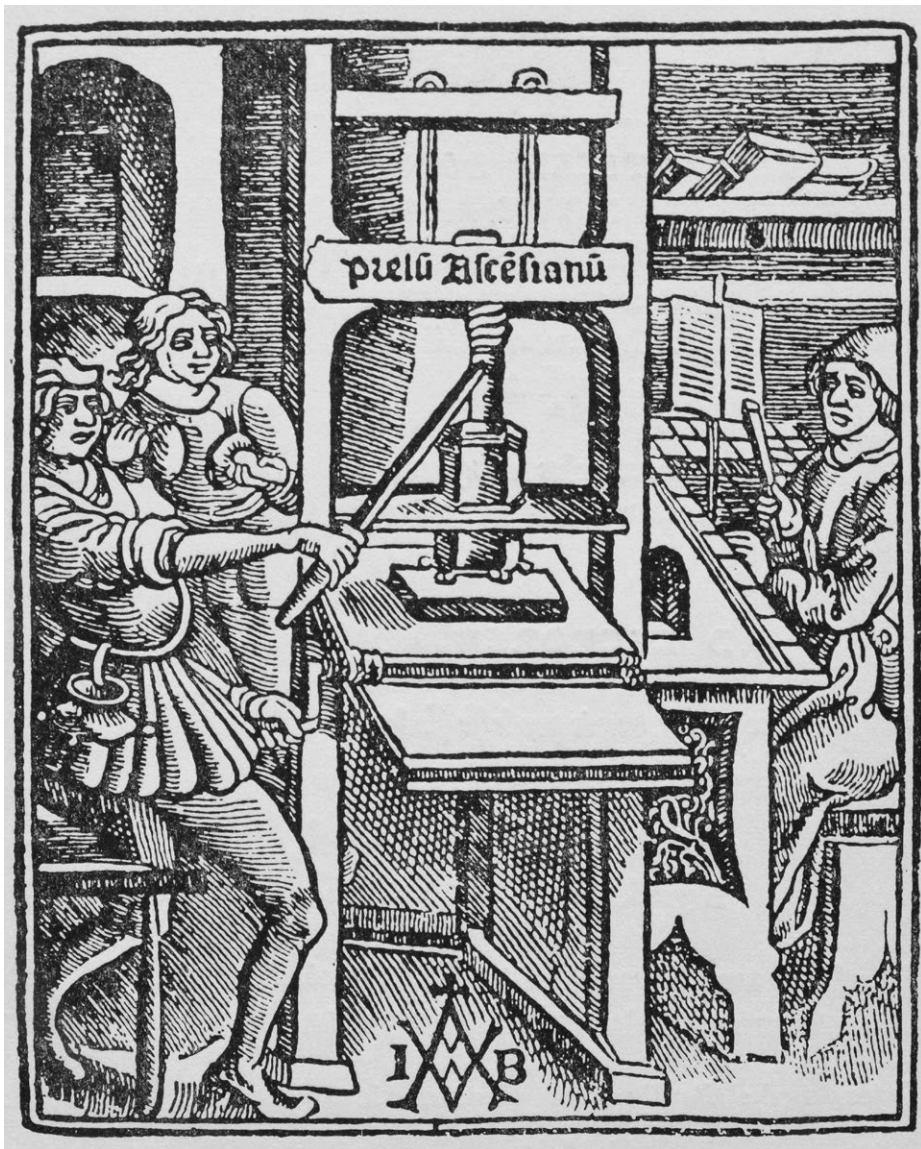
JOGFORRÁSOK

- 2/2011. (XII.12.) PK vélemény a fogyasztói szerződés érvényességével kapcsolatos egyes kérdésekről.
- 2014. évi XXXVIII. törvény a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről.
- A 2014. évi XXXVIII. törvény hivatalos indokolása.
- A Bizottság Közleménye a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló, 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelv értelmezésére és alkalmazására vonatkozó iránymutatásról (2019/C 323/04).
- A devizaalapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perekben felmerült egyes elvi kérdésekről szóló 6/2013. Polgári jogegységi határozat.
- A Tanács 93/13/EK irányelve (1993. április 5.) a fogyasztói szerződésekben alkalmazott tisztességtelen szerződési kikötésekről.

- Az Európai Unió Bíróságának 2014. április 30-án a C-26/13. sz. Kásler- ügyben hozott ítélete.
- C-186/16. sz. a Van Hove-ügyben 2017. szeptember 2-án hozott ítélet.
- C-372/99. számú Európai Közösségek Bizottsága v. Olasz Köztársaság ügy.
- C-70/03 EK bizottság v. Spanyol Királyság ügy.
- C-92/11 - RWE Vertrieb-ügyben 2013. március 21-én hozott ítélet.

Könyvkötő műhely - Jost Amman fametszet

Könyvsajtó - Jodocus Badius nyomdászjegye

A közérthetőség követelményének érvényesítése az általános szerződési feltétellel létrejövő szerződések magyarra fordításakor

I. BEVEZETÉS

A jogi nyelv és a köznyelv viszonya időről időre előtérbe kerül a jogtudományi és fordítástudományi művek sorában. Ennek éppen az az oka, hogy a jog a nyelv által kel életre, amelynek része a köznyelv is, amelytől normatív tartalma különbözteti meg. E két nyelvi és nyelvhasználati forma számos ponton fedi egymást, mivel a jog is kénytelen köznyelvi elemeket használni, bár a köznyelvi kifejezéseket sokszor műszóként, speciális jogi és jelentéstartalommal tölti fel. További jellemző, hogy a jogi nyelvet annak mozgási tehetetlenségével, állandóságával, statikusságával, a köznyelvet pedig változóképeségével és dinamizmusával írhatjuk le. E jellemzőik alapján nem nehéz elgondolni, hogy a jogi nyelv közérthetősége, amely az önkéntes jogkövetés kívánalmának egyik alappillére, nem valósul meg minden esetben teljes mértékig. Egyrészt akkor nem, amikor a normatív tartalom címzettje a jogban nem jártas fél, a jogi nyelvet és nyelvezetet nem ismeri. Másrészt akkor sem, ha a címzett ugyan tisztában van a szaknyelvvvel, szaknyelvi terminológiával és a mögötte húzóóó jogi fogalmakkal, azonban a szövegkohézió nem valósul meg. A közérthetőség csorbulása vagy hiánya akadályt állít a joghoz való hozzáférés elé, valamint nemcsak az anyagi és eljárásjogi normák céljának megvalósulását hiúsítja meg, hanem akár a szerződési szabadság kiteljesülését is jelentősen csorbíthatja. Ha pedig a normatív tartalom nyelvi közvetítés (jogi fordítás) révén érkezik a címzethez, a közérthetőség megőrzése vagy még inkább annak újbóli megteremtése hatalmas jelentőséget kap, és felveti a fordító felelősségét abban a tekintetben, hogy a fordítási stratégiái megválasztásával a lehető legtisztábban őrizze meg a forrásnyelvi szöveg értelmét, hogy az a célnyelvi szövegben maradéktalanul és a lehető legkisebb ráfordítással jelenjen meg ismét.^[1] A jelen tanulmány a közérthetőség problematikáját az általános szerződési feltétel útján létrejövő szerződések magyarra fordítása esetében vizsgálja meg. Ennek az az oka, hogy az alku elengedését különösen az online térben lehetővé tevő gyakorlat napjaink gyorsuló vilá-

[1] Nida - Taber, 1982, 34.

gában – a globalizáció, a technológiai fejlődés és a digitális megoldások révén – egyre tömegesebben van jelen úgy, hogy az általános szerződési feltételeket alkalmazó féllel szemben a másik fél laikus fogyasztóként a termék megvásárlásakor vagy a szolgáltatás igénybevételekor az alku elengedésének lehetőségével részese a kötelemnek, és éppen ezért a kötelmet teremtő szerződés közérthetőségének garanciája a legmarkánsabban ezen a területen van jelen. A jelen tanulmány a közérthetőség problematikáját előbb elméleti síkon kettős irányból, a nyelvészet és jogtudomány irányából, majd ezt követően gyakorlati szemlélettel az általános szerződési feltétellel létrejövő szerződések közérthető fordításának szempontjából vizsgálja meg, rámutatva néhány fontos lexikai és grammatikai fordítói választási lehetőségre, amelyek alkalmazásával a létrejövő célnyelvi jogi szöveg közérthetőbbé tehető.

II. AZ ELMÉLETI HÁTTER

1. Az általános szerződési feltételek megítélése

Minél inkább jellemző az, hogy egy dokumentum előre megszerkesztett tartalmat takar, sablonként alkalmazott formát ölel fel, a közérthetőség alapfeltétele annál markánsabban jelentkezik. Ez különösen igaz abban az esetben, amikor kötelmi jogviszonyban az egyik fél több szerződés megkötése céljából egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül, előre meghatározottan és a felek által egyedileg meg nem tárgyalt kikötést, ún. általános szerződési feltételt (ÁSZF) alkalmaz szerződésük létrejöttékor.^[2] Az ÁSZF-et akarva-akaratlan elfogadó fél számára ez a gyakorlat több szempontból is hátrányos: a fél szerződési akarata csorbul, vagy egyszerűen hiányzik, a szerződés tárgyának gyakran nagy a vagyoni értéke, valamint pszichésen is nyomás nehezedik a fél szerződési akarataira, mivel a blanketták tömeges jelenléte a szerződéses viszonyokban azt a látszatot sugallja, hogy rendelkezései minden szerződésben jelen vannak, egyenesen szokásként érvényesülnek.^[3] Ráadásul ezek a szerződések nemcsak azonos nyelvet használó felek között jönnek létre, hanem egyre gyakoribb eset az, hogy a fogyasztó külföldről vásárol terméket vagy szolgáltatást, és a felek között így létrejövő, határokon átvívelő szerződés nem a magyar jog szerint íródik, a benne található általános szerződési feltételeket az apróbetűs részben idegen nyelven, legtöbbször angol nyelven szerkesztik meg, ezért magyarra fordításuk adott esetben szükségessé válik.

Jogi szempontból az ÁSZF útján létrejövő szerződések az alább felsorolt területeket érintik. Egyfelől a már említett fogyasztói szerződések területét,

[2] 2013. évi V. törvény a polgári törvénykönyvről 6:77 §.

[3] Németh, 2019.

melyet előszeretettel alkalmaznak szolgáltató társaságok, vállalkozások a versenyszférában, valamint az online térben. Érintik továbbá a tisztességtelen kikötéseket, a szerződés érvénytelenségét és az üzleti akarat kialakítását, az ún. konszenzuskérdést is. Ha erre a területre ráépül a nyelvi közvetítés kényszere is, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy az angol nyelven megfogalmazott ÁSZF útján létrejövő szerződést magyarra kell lefordítani, nemcsak nyelvi, hanem adott esetben jogrendszerbeli – adott esetben a *common law* és a kontinentális jog különbségeiből fakadó – problémákkal is szembe találja magát a fordító. A közérthetőség követelményének megvalósulása ezért jogi fordítás során kettős szerepet kap: a közérthetőséget nemcsak biztosítani kell a nyelvi közvetítés során, hanem a fordítónak egyenesen etikai dilemmát okozhat, hogy vajon törekedjen-e az eredeti szövegnél közérthetőbb, jobb szöveg létrehozatalára, ha a forrásnyelvi szöveg nem közérthető. A közérthetőség biztosítása, fenntartása vagy létrehozása a felek jogvitát megelőző viszonyát is támogatja, mivel kívánalom és egyben elsődleges cél, hogy a szerződő felek a kötelmi viszonyukra vonatkozó jogi normákat ne a büntetéstől való félelmük miatt tartsák tiszteltben, hanem a közérthető jogi norma, valamint az arra alapított szerződésük megszövegezésének közérthetősége – a gyorsabb megértés által – az önkéntes jogkövetést segítse elő.^[4] Mindezt úgy kell megvalósítani, hogy a közérthetőségre törekvés és a szaknyelvi jelleg kényes egyensúlyát a lehető legteljesebb mértékben megőrizzük.

2. Egyszerű nyelvhasználat

A közérthetőség megvalósítása alapjául elméleti kiindulópontként szolgálhat az angolszász jogrendszerekben felmerült gyakorlati igény, amely a hatékonyságot tartja szem előtt. Az 1950-es évek hívták életre angol nyelvterületen az ún. *Plain Language Movement* mozgalmat, amely fordításban megfeleltethető a közérthetőség iránti elköteleződés legkiforrottabb megnyilvánulásának. A gyakorlatias szemléletű angolszász rendszerekben ugyanis az az alapvető igény fogalmazódott meg célként, hogy a jogi kommunikáció hatékonysága a lehető legteljesebben valósuljon meg,^[5] és ezért felölel minden olyan szaknyelvet használó csoportot, ahol a kommunikáció címzettje nem feltétlenül rendelkezik a jártassággal az adott szakmában.

A közérthetőség angolszász mozgalma tehát célul tűzte ki, hogy az egyszerű és világos (*plain*) nyelvezet a szakmai élet minden területén megvalósuljon attól függően, hogy a közérthetővé tenni kívánt szöveg milyen nyelvi szintre vonatkozik (lexika, szintaxis, szemantika, mondat), a szöveg milyen formát ölt (szövegszerkesztés, forma), a felesleges *terminus technicusok* kerülését érinti-e, valamint mely szövegfajta foglalta magában.^[6]

[4] Minya - Vinnai, 2018, 13-15.

[5] Heltai - Nagy, 1997, 405-407.

[6] Sobota, 2014, 19.

A fenti irányzat a nyelvi közvetítés közegét nem teszi vizsgálódás tárgyává, viszont alapulvételével a jogi fordítás során keletkező magyar célnyelvi jogi szöveg tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek – jellemzően angol–magyar viszonylatban – a két nyelv közötti sokszor feloldhatatlan különbségeinek közvetítésével még inkább kiéleződni látszanak. Általánosságban megállapítható, hogy akárcsak a közvetítés nélkül létrejövő jogi szövegek, úgy a közvetített, azaz a lefordított magyar célnyelvi jogi szöveg sem minden esetben mutat letisztult formát: a közérthetőséget gátló pongyolaság, germanizmusok (főnév + kerül, fogyanatosít, eszközöl stb.), terpeszkedő kifejezések jellemzik.^[7] Túlzottan hosszú mondatok és névutók felesleges alkalmazásával a stílus modorossá válik. Továbbá megmaradnak a magyartalan és sokszor szükségtelen szakzsargon elemei is. Ezt kiküszöbölendő, segítségünkre lehetnek a fordítástudományban, valamint a fordítás gyakorlati oktatásában kikristályosodott módszerek és eszközök.

3. A fordítástudomány haszna a jogi tartalom közvetítése során

A probléma megoldására, azaz a létrejövő „közérthetlenség” elkerülésére a jogtudományi elméleti fejtegetések mellett érdemes az általános fordítástudomány vívmányait, gyakorlati megoldásait alkalmaznunk a közérthetőség megőrzése, valamint annak létrehozása érdekében. Általánosságban elmondható, hogy a szükséges és elégséges mértékben alkalmazott szaknyelvi elemek következetes használata segíti a megértést annyiban, hogy ha az adott terminussal nincs is tisztában laikus fél, de a következetes használat legalább segítséget nyújt a megértést elősegítő kérdéseinek megfogalmazásában.^[8]

A bonyolult lexika (szakmai szókincs) és a szintaxis (nyelvtan) fordítás során lexikai és grammatikai átváltási műveletekkel egyszerűsíthető, logikus elrendezéssel és következetes használattal, azaz a szövegkohézió megteremtésével közérthetővé tehető. Ugyanis jellemző az, hogy a közérthetőségnél a következetlen szókincs, logikát mellőző rendezetlenség és a gyakran többszörösen összetett mondatokat tartalmazó szöveg értelmezése szab gátat.^[9] Kérdésként merül fel, hogy léteznek-e olyan, a mondatok feletti szinten, a szöveg szintjén alkalmazható átváltási műveletek, amelyek révén a közérthetőség végső akadálya is orvosolhatóvá válik. Ha lehetséges ezek megfogalmazása és rendszerezése, eljuthatunk arra a pontra, amikor a közvetítés már nem a két nyelv közötti szintéren zajlik,^[10] hanem a célnyelven belüli, ún. intralingvális fordításról beszélünk. A fordítástudomány megoldásait ezért bátran fel lehet használni akár az idegen nyelvi közvetítés igénybevétele nélkül megszerkesztett jogi szövegek közérthetőségének megvalósítására is.

[7] Chikán, 1988, 248-250.

[8] Vinnai, 2017, 50-52.

[9] Kiss, 2004, 296.

[10] Dobos, 2015, 220-223.

4. Átváltási műveletek a közérthetőség biztosítása és megőrzése érdekében

A külföldi fordítástudományban is ismert, annak hazai rendszerét bevezető Klaudy Kinga által kialakított átváltási műveletek rendszere (*system of transfer operations*) azt a gyűjtőfogalmat takarja, amely leírja az indoeurópai nyelvekről – ilyen az angol is – a magyar nyelvre történő fordítás során alkalmazott műveleteket, amellyel jobban meg lehet ismerni, hogy mit is végez a fordító, amikor fordít. Ezeket Klaudy lexikai és grammatikai átváltási műveletek szerint tipizálja.^[11] Lexikai és grammatikai műveletek közé sorolhatók a teljesség igénye nélkül a jelentések összevonása, felbontása, betoldása, kihagyása, áthelyezése, az el-lentéppárral történő, ún. antonim fordítás. A grammatikai műveleteknél is megtalálhatók a felbontás, összevonás, betoldás, kihagyás és áthelyezés módszerei, amelyek kiegészülnek a mondategységek felemelésével és lesüllyesztésével és a grammatikai cserékkal. A közérthetőséget előmozdító szövegkohéziót a lexikai és grammatikai átváltási műveletek megfelelő alkalmazásával kell létrehozni. A közérthetőség követelménye viszont a mondatok szintjéről a szöveg szintjére viszi az értelem közvetítését. Ha pedig a célnyelvi szöveg megalkotására nincs más módszerünk, csupán a lexikai választások és a mondatok megszerkesztése, akkor tudatosítani kell, hogy melyek azok a lexikai és grammatikai választások, amelyeknek szövegszintű hatása van.

Jogi szövegek olvasása és értelmezése során – és nem kizárólag a címzett vagy szerződést kötő laikus felek körében – a közérthetőség hiányának az alábbi tünetei észlelhetők a leggyakrabban: olvasás közben elveszítjük a fonalat, nem tudjuk követni a szöveget; nem tudjuk, mi a célja a szöveg szerzőjének; nem logikus a gondolatmenet; az adott mondat nem kapcsolódik az előzőhöz, vagy ha kapcsolódik is valamilyen szinten, a kapcsolódás nem töretlenül megy végbe; a mondatok megértéséhez csupán későn kapjuk meg a megértést szolgáló támpontokat; hiányzik a mondathangsúly, vagy az rossz helyen van; bizonytalan szakaszok vannak a mondatban, nem tudható, mi mihez tartozik és mi lesz a folytatás; heterogén a felsorolás, vagy éppenséggel a felsorolás elemei nem illeszkednek a fejmondathoz, stb. Ha feltételezzük, hogy a jogi terminológia közvetítése megfelelően történt, és nincs kétség azok értelmezése kapcsán, a fenti működési zavarok továbbra is akadályt jelentenek a jogi szöveg közérthetőségének megőrzésében.

Az alábbiakban kísérletet teszünk az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazására az általános szerződési feltétellel létrejövő szerződések egyes „szokásos” kikötései magyarra fordításának példáján keresztül. Az ÁSZF-ben megtalálható jogi terminológiát – ahogyan azt fentebb is említettük – a vizsgálódáson kívül hagyjuk, és szövegszintű választásokkal igyekszünk bemutatni a közérthetőség megőrzését elősegítő fordítói stratégiákat.

[11] Klaudy, 2018, 5-15.

III. A GYAKORLAT

1. A közérthető nyelvi közvetítés problematikája

Általános megállapítás, hogy az értelem a fordítás invariánsa (közérthetőbben: leképezési, átalakítási vagy más nyelvi művelet során változatlanul maradó tartalomrész). Ez különösen fontossá válik jogi természetű szövegek fordításakor. Nem csupán arról van szó ugyanis, hogy a szakfordító szembesül azzal, hogy a lefordítani kívánt szöveg speciális tulajdonságokkal rendelkezik, hanem azt is figyelembe kell vennie, hogy a fordítást kinek, hogyan és milyen céllal végzi el. A fordítói mozgástér rugalmassága, azaz annak felismerése, hogy az értelem lehető legteljesebb megőrzése érdekében a forrásnyelvről a célnyelvre átvinni a kérdéses szöveget a jelentéseket szűkítheti, vagy éppenséggel bővítheti, jogi szövegek esetében nem ölt akkora méretet, mint pl. irodalmi szövegek esetében. A szerződéses jogi tartalom esetében a megállapodás alapján létező jogok és kötelezettségek elvesztésének elkerülése a szerződések értelmének a szoros lényege, ezt kell információvesztés nélkül transzformálni a fordításakor. Fordítás során ugyan a stiláris eszközök tárházából válogathatunk, az esztétikum visszaadása, sőt emelése kívánalomná válik, szerződések fordításakor azonban a stílust megköti a rögzült terminológia és állandósult fordulatok sokasága, amelyek a jogi szövegek fordítását övezik.

A jogi terminológia, a hétköznapi szavak és kifejezések jogi tartalommal való feltöltöttsége az, ami a közérthetőség szempontjából az egyik akadályt gördíti a szakfordító elé. Terjedelmi okokból a jelen tanulmányban ezek vizsgálatától eltekintünk, és a közérthetőség másik, végső akadályát elhárító stratégiáit vesszük közelebből szemügyre, a szövegszinten elvégezhető fordítói választásokat, és azok gyakorlati példákon történő bemutatását.

2. Szövegszintű választások egyes általános szerződési feltételek fordításakor

Az alábbi, Klaudy Kinga által tipizált szövegszintű fordítói választások jogi szövegekre történő adaptálásával meglehetősen jó képet kaphatunk arról, hogy valójában mi jelenti a közérthetőség megőrzésének akadályát a jogi szöveg szintjén.^[12]

A bemutatott példák egy eredeti szolgáltatói keretszerződés általános szerződési feltételeiből és annak magyar célnyelvi fordításából vannak kiválogatva, és bemutatásuk módszere az alábbiak szerint alakul: először az eredeti angol kikötést idézzük, majd annak közérthetőséget akadályozó magyar fordítását. Az aggályos részt dőlt betűvel jelöljük. Végül pedig javaslatot teszünk egy lehetsé-

[12] Klaudy, 2006, 204-207.

ges, a közérthetőséget megőrző-javító fordításra, amelyben a helyesbített részek szintén dőlt betűvel emeljük ki. Adatvédelmi okokból a példákat a felekre beazonosítható módon vonatkozó részletek nélkül közöljük. „A” betűvel jelöltük az általános szerződési feltételt alkalmazó felet, míg az ÁSZF-et elfogadó felet az „Ügyfél” kifejezés jelöli.

a. Implicit vagy explicit visszautalás a mondat elején?

Jogi természetű szövegekben a precizitás elősegítése érdekében sokszor találunk ismétlődő részeket, amelyek támpontként hivatottak szolgálni a könnyebb megértés érdekében. Gyakran azonban a forrásnyelvi szövegben ezek az ismétlődő részek nemhogy a megértést nem segítik, hanem azt egyenesen gátolják, terjedgőssé, nehézkessé téve az értő olvasást, és a fentebb példálózó jelleggel felsorolt működési zavarokat idézik elő. Az alábbi példában jól látható, hogy mondat szinten a közérthetőséget nem akadályozó rész, két mondat összefüggésében nézve már szimptomatikusan (azaz a tünete szerűség jegyeit mutatva) jelzi a közérthetőség csorbulását. A jogi fordító feladata eldönteni ilyen esetben szövegszintű választással, hogy a mondat elején, implicit módon az ismétlés elkerülésével visszautaló mutatónévmással, vagy az ismétlést megtartva, explicit módon utaljunk vissza az előző mondatra. A jogi szövegek anaforikus (visszautaló) jellegéből adódóan az implicit, rejtett visszautalás használatát nagyban fokozza közérthetőség megteremtését a célnyelvi produktumban. Következzen tehát előbb a forrásnyelvi kikötés, amelyet a (helytelen) célnyelvi fordítás követ, valamint az utóbbit javító közérthető célnyelvi fordítás.

Usage. “A” permits “Client” to use the *Services within the scope of use set out in the Master Terms and the relevant Schedule and/or Order Form*. Materials and communications facilities or networks in connection with the *Services within the scope of use as set out in the Master Terms and the relevant Schedule and/or Order Form*, may only be used to access the Services and benefit from the rights granted under the Agreement.

A célnyelvi fordítás – amint az látható – több főleges visszautalást helyettesítő ismétlést tartalmaz.

Használat. „A” az Ügyfél számára az *Általános feltételekben*, az *irányadó Mellékletekben* és a *Megrendelő dokumentumban meghatározott felhasználási körben engedi igénybe venni a Szolgáltatásokat*. Az *irányadó Mellékletekben* és a *Megrendelő dokumentumban meghatározott felhasználási körben szereplő Szolgáltatással* összefüggő *Anyagokat*, *kommunikációs eszközöket* és *hálózatokat* kizárólag a *Szolgáltatáshoz történő hozzáférés*, valamint a *Megállapodásból eredő jogok gyakorlásához* lehet felhasználni.

Éppen ezért a közérthetőséget megőrző javasolt célnyelvi fordításban az ismétlődéseket kiküszöbölve, egyszerűsítve őrizzük meg a visszautalás elemeit, amellyel a fordítás közérthetőségét javítjuk.

Használat. „A” az Ügyfél számára az Általános feltételekben, az irányadó Mellékletekben és a Megrendelő dokumentumban meghatározott felhasználási körben engedi igénybe venni a Szolgáltatásokat. *Az e dokumentumok szerint igénybe vett Szolgáltatásokkal összefüggő* Anyagokat, kommunikációs eszközöket és hálózatokat kizárólag a Szolgáltatásokhoz történő hozzáférés, valamint a Megállapodásból eredő jogok gyakorlásához lehet felhasználni.

A fenti példából láthatjuk, hogy egyszerű grammatikai átváltási művelettel (kihagyással) az ismétlődő részt az anaforikus funkciójú „*ebben a körben*” mutató névmásos jelzői szerkezettel tettük közérthetőbbé, a szöveg terjengősségét enyhítve ezáltal. A visszautaló mutató névmás egyértelműsítő hatásának kihasználását érdemes tudatosítani a fordítói folyamat során.

b. Használjunk birtokos személyjelet vagy mellőzzük azt?

A magyar nyelv egyedülálló megoldása, hogy birtokviszonyban a már korábban említett birtokosra csupán a birtokjellel utalunk vissza. Ez az ún. birtokjeles visszautalás, a birtokviszony birtokon történő jelölése, amit a fordítónak érdemes kihasználni, ha annak lehetősége adott. A forrásnyelvi kikötést követően az célnyelvi fordítás nem alkalmaz birtokos személyjelet, ezzel ugyan hű marad a forrásnyelvi szöveghez, a fordítás közérthetősége nem valósul meg. Ezt a javasolt célnyelvi fordítás a magyar nyelvre egyedülállóan jellemző birtokos személyjellel oldja fel, megőrizve ezáltal a közérthetőséget.

Third Party Provider Instructions. Third Party Providers may have the right to require that “A” restrict, suspend or terminate “Client’s” access to that Third Party Provider’s Information, Materials, or services. If “A” restricts, suspends or terminates “Client’s” access to that Third Party Provider’s Information, Materials, or services, it will (a) use reasonable efforts to provide “Client” with notice; and (b) not be liable for any resulting Damages “Client” may suffer.

A célnyelvi fordítás birtokos személyjel alkalmazása nélkül fölöslegesen terjeszkedővé teszi a szöveget.

Harmadik személy szolgáltató által adott utasítások. A Harmadik személy szolgáltató előírhatja, hogy „A” korlátozza, függessze fel vagy szüntesse meg az „Ügyfeleknek” a Harmadik személy szolgáltató Tájékoztatásaihoz, Anyagaihoz vagy szolgáltatásaihoz történő hozzáférését. Amennyiben „A” korlátozza, felfüggeszti vagy megszünteti az „Ügyfeleknek” a Harmadik személy szolgáltató Tájékoztatásaihoz, Anyagaihoz vagy szolgáltatásaihoz történő hozzáférését, (a) észszerű erőfeszítést köteles tenni annak érdekében, hogy az „Ügyfeleket” erről értesítse; és (b) nem tartozik kárfelelősséggel az „Ügyfeleknél” ezzel kapcsolatban felmerülő Károkért.

A közérthetőséget megőrző javasolt célnyelvi fordítás viszont a birtokos személyjel alkalmazásával az alábbi fordítást eredményezi:

Harmadik személy szolgáltató által adott utasítások. A Harmadik személy szolgáltató előírhatja, hogy „A” korlátozza, függessze fel vagy szüntesse meg az

„Ügyfeleknek” a Harmadik személy szolgáltató Tájékoztatóihoz, Anyagaihoz vagy szolgáltatásaihoz történő *hozzáférést*. Amennyiben „A” *hozzáférésüket* korlátozza, felfüggeszti vagy megszünteti, (a) észszerű erőfeszítést köteles tenni annak érdekében, hogy az „Ügyfeleket” erről értesítse; és (b) nem tartozik kárfelelősséggel az „Ügyfeleknél” ezzel kapcsolatban felmerülő Károkért.

A fenti példából jól látszik, hogy a birtokos személyjellel ellátott „hozzáférést” kifejezés leegyszerűsíti a célnyelvi szöveget, mivel a birtokjel önmagában elegendő eszköz a magyar nyelvben arra, hogy a már korábban említett birtokosra, jelen esetben az „Ügyfelekre” utaljunk vissza, ezáltal feleslegessé válik a hozzáférés bővítményeinek megisméltése, ami az ÁSZF kikötés közérthetőségét egyértelműen javítja.

- c. A hosszú jelzői bővítményeket igeneves szerkezettel vagy jelzői mellékmonddal fordítsuk?

Jogi szakszöveg magyarra fordításakor az angol forrásnyelvi változathoz hiányzó folyamatos vagy befejezett melléknévi igeneves szerkezetek beleszövése a célnyelvi szövegbe természetes velejárója a két nyelv egymáshoz kapcsolódó fordításbeli viszonyának dinamikájában. Amit az angol egyszerű elöljárószóval (*with*), befejezett melléknévi igeneves bővítménnyel (*provided by*) vagy akár külön jelölés nélkül is kifejezhet, azt a magyarban ki kell bontanunk, és választhatunk, hogy a célnyelvi testesebb jelzői bővítményeket hasonlóan az angolhoz igeneves szerkezettel fejezzük-e ki, vagy kibontott és ezáltal közérthetőbb jelzői mellékmonddal.

Support Provided. To assist in resolving technical problems *with* the Services, “A” may provide telephone and/or online access to its helpdesk, or may provide self-help tools. Additional information *related to* the support *provided by* “A” may be described on [https://\(..\).com/content/mvtr/en/policies/statement-of-service.html](https://(..).com/content/mvtr/en/policies/statement-of-service.html).

Vessük össze a fenti forrásnyelvi kikötést az eredeti célnyelvi fordítással. Látni fogjuk, hogy a fordításban a hosszú jelzői bővítmények gátolják a fordítás közérthetőségét, mivel a magyar nyelv természetesen nem a névszói szerkezeteket részesíti előnyben, hanem az igei szerkezeteket.

Műszaki támogatás nyújtása. A Szolgáltatással kapcsolatosan *felmerülő* műszaki problémák megoldásának érdekében „A” telefonos vagy online hozzáférést nyújthat helpdesk szolgáltatásához, vagy önszolgáltató eszközöket adhat. Az „A” által nyújtott műszaki támogatáshoz *kapcsolódó* további tájékoztatás az alábbi internetes webhelyre mutató címen található meg: [https://\(..\).com/content/mvtr/en/policies/statement-of-service.html](https://(..).com/content/mvtr/en/policies/statement-of-service.html).

A közérthetőséget megőrző javasolt célnyelvi fordítás, amelyben jelzői mellékmondatok beiktatásával fordítjuk a forrásnyelvi kikötést, közérthetőbbé válik.

Műszaki támogatás nyújtása. Annak érdekében, hogy „A” megoldja *azokat a műszaki problémákat, amelyek a Szolgáltatással kapcsolatban merülnek fel*, telefonos vagy online hozzáférést nyújthat helpdesk szolgáltatásához, vagy önsegítő eszközöket adhat. További tájékoztatás, *amely ahhoz a műszaki támogatáshoz kapcsolódik, amelyet „A” nyújt*, az alábbi internetes címen található meg: [https://\(...\)com/content/mvtr/en/policies/statement-of-service.html](https://(...)com/content/mvtr/en/policies/statement-of-service.html).

d. Szintemelés nélküli vagy szintemeléses fordítás?

A főnevesítés gyakori eszköze az indoeurópai nyelveknek, amelyek közé az angol is tartozik. Főnevesítéssel kerül ki az a szituációt, amelyben főmondat-mellékmondatra bontás nélkül, egyszerű bővített mondattal – azaz szintemelés nélkül – jelenítheti meg a szöveg a mondanivalóját. Magyarra fordítás esetében nyelvünk nem részesíti a főnevesítést előnyben, mivel azok halmozása megértést gátlóan besűríti a szöveg mondanivalóját, ezért a közérthetőség megőrzése érdekében érdemes szintemeléssel, a példában jelölt módon igésítenünk a főnévi szerkezeteket.

Severability. If any part of the Agreement that is not fundamental is illegal or unenforceable, it will be deemed modified to the minimum extent necessary to make it legal and enforceable. *The impossibility of such modification will stress the necessity of such part to be deemed deleted.* Any such modification or deletion will not affect the validity and enforceability of the remainder of the Agreement.

A célnyelvi fordítás megőrizte a forrásnyelvi mondatstruktúrát, ez azonban a megértést is megnehezíti.

Részleges érvénytelenség. Amennyiben a Megállapodás nem lényeges része jogszabályba ütközik vagy nem érvényesíthető, a részt jogszabálynak való megfeleléshez vagy érvényesíthetőséghez szükséges legkisebb mértékben módosítottak kell tekinteni. *A módosítás lehetetlensége* az érintett rész töröltnek való tekintése *szükségességét* vonja maga után. A módosítás vagy törlés azonban nem érinti a Megállapodás fennmaradó részének érvényességét vagy érvényesíthetőségét.

A közérthetőséget megőrző javasolt célnyelvi fordítás kiiktatta az indoeurópai nyelvekre jellemző főnevesítést, és így megőrizte a forrásnyelvi szöveg közérthetőségét.

Részleges érvénytelenség. Amennyiben a Megállapodás nem lényeges része jogszabályba ütközik vagy nem érvényesíthető, a részt jogszabálynak való megfeleléshez vagy érvényesíthetőséghez szükséges legkisebb mértékben módosítottak kell tekinteni. Az érintett részt töröltnek *kell tekinteni, ha* módosítása *nem lehetséges.* A módosítás vagy törlés azonban nem érinti a Megállapodás fennmaradó részének érvényességét vagy érvényesíthetőségét.

IV. ÖSSZEGZÉS

A jogi szövegek közérthetőségének megőrzése vagy adott esetben annak megeremtése elsőbbséget élvez minden esetben, különösen olyan szerződések tekintetében, ahol a fél a másik fél közreműködése nélkül kidolgozott általános szerződési feltétel útján köt szerződést vele. Nagyon fontos tehát az, ha ilyen szerződést fordítunk magyarra, a jogi nyelvre is jellemző alapvető lexikai és grammatikai átváltások elvégzését követően a jogi fordító túllép a mondatok szintjén, és az elvégzett lexikai és grammatikai átváltásokat a szövegszint felettől, a szövegkohézió tükrében szemléli. Ekkor döntheti el, hogy a közérthetőség követelményének érvényesülése érdekében mely lexikai és grammatikai átváltást választja a jogi tartalom, a szerződéses jogok és kötelezettségek megőrzése érdekében, amely a szövegszintre is hatással van. Amint az a fenti példából gyakorlati szempontból is világosan kiderül, minden esetben meg kell vizsgálni, hogy az igéből képzett főnévi bővítményekből mit lehet elhagyni (történő, való, lévő stb.). Megfontolandó továbbá, hogy az implicit, ismétléses visszautalás helyett használjunk-e inkább explicit, mutató névmásos visszautalást. További lehetőség a közérthetőség megőrzésére, ha a fordító kihasználja a birtokos személyjeles visszautalásnak kizárólag a magyar nyelvben meglévő lehetőségét. Végül azt sem szabad elfelednünk, hogy az indoeurópai nyelvekre oly jellemző jelentéssűrítő főnevezés elkerülése érdekében az anyanyelvünkhöz közelebb álló megoldásokat is fontoljunk meg, amelyek közül a legkézenfekvőbb az, ha a névszói szerkezeteket mellékmondatokkal, azaz szintemeléssel bontjuk ki. Ezeket a tanácsokat megfogadva a jogi fordítás során a célnyelvi szöveg nemcsak közérthetőbbé válik, hanem elősegíti az önkéntes jogkövetés megvalósulását is.

IRODALOMJEGYZÉK

- 2013. évi törvény a Polgári Törvénykönyvről.
- Chikán Zoltánné (1988): Jelentésváltozások a jogi nyelvben. In: Kiss Jenő – Szüts László (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése*. Akadémiai Kiadó, Budapest. I. kötet, 248–250.
- Dobos Csilla (2015): Nyelven belüli fordítás és tisztességes jogi eljárás. In: Szabó Miklós (szerk.): *A jog nyelvi dimenziója*. Bíbor Kiadó, Miskolc. 220–223.
- Heltai Pál – Nagy Róbert (1997): Nyelvművelés Angliában és Amerikában: A Plain English Campaign. In: *Magyar Nyelvőr*. 121. évf. 4. sz. 400–409.
- Kiss László (2004): A jogi nyelvről – alulnézetben. In: Balázs Géza (szerk.): *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 296–299.
- Klaudy Kinga (2018): Az átváltási műveletek rendszere. In: *Modern Nyelvoktatás*. 2018/2-3. 5-15.
- Klaudy Kinga (2006): Szövegszintű műveletek a fordításban. In: Galgóczy L. – Vass L. (szerk.): *A mondat kaland. Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára*. JGYTF Kiadó, Szeged. 204–211.

- Németh Gabriella (2019): A közérthetőség etikájának jelentősége a jogalkotásban és a sablonizált szerződési feltételek. In: Szoták, Szilvia (szerk.): *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. (OFFI), Budapest. (Elérhető: <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/7-nemeth-gabriella.pdf>. Letöltés ideje: 2020.09.10.).
- Mínya Károly – Vinnai Edina (2018): Hogyan írjunk érthetően? Kilendülés a jogi szaknyelv komfortzónájából. In: *Magyar Jogi Nyelv*. 2. évf. 1. sz. 13–18.
- Nida, E. A. – Taber, Ch. R. (1969) 1982. *The Theory and Practice of Translation*. United Bible Societies, Leiden. 34.
- Sobota Anna (2014): The plain language movement and modern legal drafting. In: *Comparative Legilinguistics: international journal for legal communication*. Vol. 20. 19–27.
- Vinnai Edina (2017): Harc a szavakért – közérthetőség a jogban. In: *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*. 12. évf. 1. sz. 42–53.

Társadalmi különbségek, közérthetőségi dilemmák – A közérthetőségről szociolingvisztikai megközelítésben

I. BEVEZETÉS

A tanulmány létrejöttét a közös gondolkodás ihlette. A közérthetőségről egy igazságügyi stratégia (egy jövőbeli nyelvstratégia részeként) kapcsán beszélgettünk Németh Gabriellával.^[1] Ezt követően szerveztem egy kerekasztalt, amelyre a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének 27. kongresszusán került sor 2019-ben A közérthetőség haszna, előnye és igénye címmel^[2], amelyen az e periodikában publikáló szerzők többsége is részt vett (Horvát P., Németh, Szoták). Mivel „A jogértelmezés alapja a jogszabály szövege, tehát a nyelvi értelmezés szükségképp alapvető”,^[3] ezért úgy gondoltuk, hogy előremutató lehet, ha jogászok és nyelvészek^[4] közösen gondolkodnak és írnak a témáról. Természetesen a két diszciplína művelőinek diskurzusai már jóval korábbra datálhatók a nemzetközi szakirodalomban, hazánkban pedig a 2000-es évek elejétől indultak el említésre méltó kutatások (a Miskolci Egyetemen)^[5] és egyéb kormányzati vagy civil kezdeményezések országszerte.^[6]

[1] Vö. Németh, 2020, 9.

[2] XXVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, 2019.

[3] Sárközy, 2016.

[4] A nyelvtudományon belül a közérthetőség problémája az alkalmazott nyelvészet több területét érinti: a nyelvművelést, a szociolingvisztikát, a nyelvtechnológiát, a fordítástudományt, a korpusznyelvészetet stb.

[5] Szabó 2010, 2015. Ugyanitt indították el 2017-ben a Magyar Jogi Nyelv című interdiszciplináris, alkalmazott nyelvészeti folyóiratot, amely a jogi szaknyelv kutatását tűzte ki célul.

[6] Pár fontos példát említek:

- Az Európai Unió tájékoztató füzeté, amely A pontos fogalmazás művészete címmel jelent meg.
- A 2017-ben Közérthetőség és szakszerűség a bírósági jogalkalmazásban címmel az ország valamennyi bíróságán ügyszakonként kötelező továbbképzést szerveztek a bírák számára (a továbbképzésben a szerző is részt vett előadóként a Magyar Nyelvstratégiai Intézet osztályvezetőjeként).
- A OBH Bírósági Iránytű címmel indított el kiadványsorozatát (<https://birosag.hu/birosagi-iranytu>) a közérthetőség évéhez kapcsolódóan.
- A Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) 2018-ban elindított közérthetőségi programja.
- A Helsinki Bizottságnál közérthetőbb büntető igazságszolgáltatásért dolgozva magyar nyelvre fordítottak hatósági tájékoztatókat, online tananyagot készítettek és képzéseket tartanak rendőröknek, ügyészeknek, védőknek és bírónak (www.helsinki.hu).

E két diszciplína művelői együtt dolgoznak például az Európai Bizottságnál és az Európai Parlamentnél is, ahol nagy hangsúlyt fektetnek a tervezetek jogi és nyelvi ellenőrzésére. Az uniós jogalkotásnak ugyanis fontos alapelve, hogy bár egy jogszabálynak különböző nyelvi változatai vannak, azonban azok egy és ugyanazon nyelvi normának minősülnek.^[7]

A hivatali nyelv az átlagember számára bonyolult és befogadhatatlan. Különösen gondot okozhat e szaknyelvi regiszter írott változatának az értelmezése akkor, amikor egy hivataltól érkezett levél több oldalas jogszabályi hivatkozásából kellene kisolabizálnia a lényeges és hasznos információkat, mert azt egyébként a levél közérthetően nem tartalmazza. Elvárhatjuk-e tőle, hogy értelmezzen egy olyan szaknyelvi szöveget, amelynek regiszterét nem ismeri, és soha nem tanulta meg? Elvárhatjuk-e tőle, hogy amennyiben a megértés eleve kudarca van ítélve, betartsa a rá vonatkozó szabályokat, esetleg eleget tegyen egy felszólításnak, vagy befizesse a rá kirótt büntetést?

Vizsgáljuk meg a kérdést a jogtudomány oldaláról is. A jogi szaknyelv a társadalom életében betöltött funkciója miatt még a szaknyelvek között is speciális helyzetben van. A jog a társadalmi együttélés szabályozásában betöltött szerepéből fakadóan számos szakterületet szabályoz, s ezen szakterületek regisztereivel is érintkezik. Több szaknyelvi regiszter találkozása mondhatni tovább bonyolítja a jogi szaknyelvet.

A jogalkotás folyamatát vizsgálva azzal szembesülünk, hogy az évről évre növekvő jogszabályoknak (idetartoznak törvények, törvényerejű rendeletek, kormányrendeletek, miniszeri rendeletek, önkormányzati rendeletek, hatályos uniós jogi aktus) egyszerre kellene megfelelniük a minőségi jogalkotás nyelvi követelményeinek és a közérthetőség kritériumainak. Ugyanakkor teljesen természetes, hogy a diszciplína művelői egymás között és a tudományos párbeszédekben a jogi szaknyelvet használják, hiszen fontos a jogbiztonság, az egységes terminológia: a tárgyilagosság, a pontosság és az egyértelműség. Fontos társadalmi szükséglet azonban, hogy azokat a jogi szövegtípusokat közérthető nyelven tegyék közzé, amelyek az állampolgároknak, átlagembereknek szólnak.

Véleményem szerint akkor közérthető egy szöveg, ha azt az átlagember (a kérdés csak az, hogy kit nevezünk átlagembernek?) különösebb szellemi erőfeszítés nélkül képes értelmezni, mert követhető a szerkezete, logikája, a szöveg egyértelmű és világos, s abban a szaknyelvi terminusokat a lehető legegyszerűbben magyarázzák meg.

A közérthetőségről szociolingvistaként,^[8] a nyelvi tervezés oldaláról írok, és tárom fel azokat a dilemmákat, amelyek rámutatnak arra, hogy a közérthe-

[7] Villányi, 2016, 75. Ugyanakkor a szerző több olyan problémára is rámutat, amelynek megoldásában fontos szerepe van az interdiszciplináris megközelítésnek: pl. az uniós jogalkotás komplex és hosszantartó egyeztetések eredménye a különböző uniós országok eltérő jogalkotása miatt (összehangolási folyamat); 2. az angol nyelvű szövegeket nem angol anyanyelvűek fogalmazzák.

[8] Vö. Wardhaugh, 1995.

tőség miatt jelent problémát a magyar társadalomban. Meggyőződésem szerint a közérthetőséggel kapcsolatos nehézségek nem pusztán abból adódnak, hogy a jog szaknyelvi regiszterét az állampolgárok jelentős része nem birtokolja, és nem érti meg könnyen. Ebben a hosszú és összetett folyamatban fontos szerepe van a tudatos nyelvi tervezésnek, a stratégiai gondolkodásnak és az ehhez kapcsolódó, igen szerteágazó intézkedéseknek és cselekvési tervnek, amelyek meghozatala és összehangolása egyértelműen állami feladat.

II. A HIVATALI ÉLET SZAKNYELVE

A hivatali élet szaknyelve és terminológiája széles spektrumot ölel át. Ide tartozik például a jogi szaknyelv, amely kapcsán már többen rámutattak arra,^[9] milyen fontos, hogy a törvény szövege világos, közérthető és könnyen értelmezhető legyen. Ehelyett az ügyfelekkel való kommunikáció során a hivatalok írásbeliségét inkább a nyakatekert és túlbonyolított megfogalmazás jellemzi, amelynek nem feltétlenül célja a közérthetőség vagy az ügyfélközpontúság. A közérthetőség tulajdonképpen azt jelenti, hogy a szöveg nyelvezete, felépítése olyan, hogy az állampolgár első olvasásra megérti a szöveget, és képes az információt felhasználni és úgy alkalmazni, hogy abból semmilyen hátránya ne származzon, tehát az ügyintézési folyamat sikeres legyen. Egy állampolgár azonban sokféle tudással és végzettséggel rendelkezik.

A jelenlegi jogi szaknyelvet különféle műfajok jellemzik: jogszabályok, bírósági határozatok, perirat, különféle szerződések, tanúkihallgatások jegyzőkönyvei stb. A jogászok hivatásuk során – szakosodásuknak megfelelően – csak bizonyos műfajokkal, szövegtípusokkal kerülnek közelebbi kapcsolatba, amelyet feltételezhetően automatikusan begyakorolnak, és ezek alkalmazása a mindennapok rutinjává válik. Ezek a szövegtípusok eltérő sajátosságokkal bírnak szintaktikai, lexikai és grammatikai szinten is, ugyanakkor stilisztikai szempontból is igazán különfélék. Mégis, a jogi szövegek korpusznyelvészeti elemzése^[10] megerősítette, hogy a jogi szaknyelv bonyolultabb a köznyelvnél (hosszú, többszörösen összetett mondatok); nominális szerkezetekben bővelkedik (főnevesít, mellőzi az igéket); személytelenség jellemzi (terpeszkedő kifejezések, pl.: eldöntésre kerül); szükségszerűen redundáns (a pontosság, a félreérthetlenség és a jogszabály szerkesztési előírások miatt). Ugyanakkor, mint minden szaknyelvnek, a joginak is meg kell küzdenie azzal a problémával, hogy egyszerre szól a szakma művelőjéhez (a jogszabályok és a jogtudomány szintjén) és a joghoz nem értő laikusokhoz (ide sorolok minden nem jogi végzettségű személyt), akik az eljárásokban és a hivatali ügyintézésben találkoznak a jogi szaknyelvvvel, s egyben az ország állampolgárainak több, mint 90%-át teszik ki.

[9] Vö. Pátkay, 2017; Strandvik, 2016; Vinnai, 2011 stb.

[10] Vö. Kurtán, 2003.

A laikusok egy bírósági tárgyalás során például többszörösen hátrányba kerülhetnek: 1. társadalmi helyzetük miatt; 2. nyelvváltozatuk miatt, ami eltér a köznyelvtől; 3. a jogi szaknyelvi regiszter ismeretének hiánya miatt.

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy a jogi nyelv közérthetővé tétele olyan összetett állami feladat, amelyre olyan erre kiképzett személyek alkalmasak, akik ismerik a jogszabályokat és a jog intézményrendszerét, ugyanakkor a jog által szabályozott területeket, azok nyelvhasználatát és a nyelv használóinak igényét is.

III. EURÓPAI KITEKINTÉS: A SVÉD MODELL

A közérthetőség, vagy más néven az akadálymentes kommunikáció iránti igény egyre gyakrabban jelenik meg a 20–21. századi társadalmakban világszerte. A *plain language movement* elnevezéssel az Egyesült Államokból indult el és vált mozgalommá, a nyelvi tervezés részévé több országban.^[11] A közérthetőségre való törekvés több nemzetközi jogforrásban is tetten érhető: Bírák Magna Chartája,^[12] a Vilniusi Nyilatkozat^[13] vagy az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1615-ös számú (2003) ajánlása, amelyben felkérte a Miniszteri Bizottságot a jó közigazgatás egységes, átfogó és konszolidált mintaszabályzatának megalkotására.^[14] A Jó közigazgatás címet viselő ajánlást és az ehhez tartozó A jó közigazgatás kódexe című függelékét a Miniszteri Bizottság 2007. június 20-án fogadta el.^[15] A két dokumentumban megfogalmazták azokat a minimumkövetelményeket, amelyekkel a tagállamok jogrendszerének összhangban kell lennie. Az Ajánlásban megfogalmazott legfontosabb követelmények között szerepelnek a közérthetőség vonatkozásában többek között az alábbiak: (1) a jó közigazgatást olyan minőségi jogalkotásnak kell biztosítani, amely célravezető, egységes, könnyen érthető és alkalmazható; (2) a jó közigazgatás az alkalmas, a hatóságok számára rendelkezésre álló emberi erőforrásoktól és a közhiatalnokok megfelelő képzésétől függ.^[16]

[11] Szoták – Tamás, 2020, 48.

[12] „A bírósági iratokat és a bírósági határozatokat érthető, egyszerű és világos nyelvezettel kell megfogalmazni.” (Strasbourg, 2010. Alapelvek 16. pont).

[13] „Az igazságszolgáltatásnak meg kell tennie a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy erősödjön a bíróságokba vetett közbizalom. (...) Az ítéletek és más bírósági határozatok világos és érthető nyelvezettel történő megfogalmazása mind elengedhetetlen e cél elérése érdekében.” (ENCJ 2011. „Vilniusi Nyilatkozat” 7. pont).

[14] Vö. Pátkay, 2017.

[15] CM/Rec(2007)7.

[16] Szegedi, 2011.

Ennek következtében – de van olyan állam, ahol már sokkal korábban (pl. Egyesült Királyság, Svédország) – nemzetközi szinten is elindult az egyszerűsítés folyamata, s erre a különböző országok különböző kifejezéseket használnak.^[17]

A világban számos jó gyakorlata van a közérthetőségi mozgalmaknak. Ezek egyik legismertebb példája az 1950-es óta működő, leginkább az USA-ban és Angliában ismert *Plain Language Movement*, azaz Közérthetően angolul mozgalom. Az alulról jövő kezdeményezés célja, hogy a hivatali ügyintézésben (pl. törvényhozás, bírósági eljárások) javítsa a kommunikáció hatékonyságát.^[18] Most azt a svéd modellt szeretném bemutatni, amely felülről jövő kezdeményezésként ismert és működőképes. Svédországban évtizedekkel ezelőtt, az 1960-as években kezdték el a közigazgatás reformját, mert a politikusok fontosnak tartották annak gyakorlati érvényesítését, hogy az állampolgároknak joga van a közigazgatási iratok megértéséhez. A reformot felmérések és kutatómunka előzte meg, melynek eredményeképpen megalakult a Svédországi Nyelvi Tanács (*Language Council of Sweden*),^[19] majd a világon egyedülálló módon 1978-ben új, öt féléves egyetemi szakot indítottak el a Stockholmi Egyetemen Svéd Nyelvi Tanácsadói Program (*Swedish Language Consultancy Programme*)^[20] néven. A szak hallgatói a következő tantárgyakat tanulják: nyelvtan, szövegelemzés, mondattan, szociolingvisztika, közlésmódszertan, retorika, nyelvtörténet, nyelvtechnológia, ügyvezetői ismeretek, nyelvpolitika és nyelvi tervezés (külső gyakorlat). A végzősök olyan nyelvi ellenőrzésben és nyelvi tanácsadásban, lektorálásban és a pontos nyelvhasználat oktatásában jártas szakemberek, akik a munkaerőpiacon keresettek, megbecsültségnek örvendenek, s részei a hatékonyan működő és praktikusán működtetett svéd közigazgatásnak. Ezen túl a svédek évente kiosztják a Pontos fogalmazás díját, valamint a Pontos nyelvhasználat kristályát, amely az állam és egyben a reform presztízsét is emeli.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Kutatásmódszertani és Mérésügyi Irodája által kiadott Jó állam jelentés (2019)^[21] egyik hatásterülete a biztonság és bizalom a kormányzatban. A jelentés szerint a jogrendszer szubjektív megítélését befolyásolja számos objektív tényező, s ezek között szerepel az igazságszolgáltatás döntéseinek közérthetősége és a jogrendszer működésével összefüggő médiakommunikáció.^[22] A svéd ajánlásoknak szintén egyik fontos gondolata: „A bizalom az egyik olyan tényező, melynek hatására az emberek hajlandók lesznek együttműködni a hatóságokkal és tiszteletben tartani döntéseiket, bármire

[17] Svédország: pontos nyelvhasználat (clear language); Egyesült Királyság: közérthető nyelvhasználat (plain language); Portugália, Mexikó: pontos fogalmazás (clear writing); Franciaország: a közigazgatási nyelvhasználat egyszerűsítése (simplification of the administrative language); Spanyolország: a jogi nyelv modernizációja (modernisation of the legal language); vö. Strandvik, 2016, 62.

[18] Szoták – Tamás, 2020, 48.

[19] Isof.se: Language Council of Sweden.

[20] Su.se: What is the Swedish Language Consultant?

[21] Nemzeti Közszolgálati Egyetem: Jó Állam Jelentés, 2019.

[22] Nemzeti Közszolgálati Egyetem: Jó Állam Jelentés, 2019, 10–11.

vonatkoznak is azok: adófizetésre, a sebességkorlát betartására, avagy bírósági tanúskodásra. Ha az emberek elveszítik bizalmukat, akkor az egyének és az intézmények közti interakció bonyolultabb lesz. Ha az emberek elvesztik a bíróságba vetett hitüket, akkor bajossá válik a jogi rendszer működtetése, valamint a törvényi előírások betartatása.”^[23]

IV. A MAGYAR TÁRSADALOM RÉTEGZETTSÉGE, ISKOLÁZOTTSÁGI MUTATÓI

A bevezetésben feltett kérdés – kit nevezünk átlagembernek – a KSH demográfiai adatai alapján válaszolható meg. Ha a 15 évnél idősebb népesség iskolázottsági adatait vizsgáljuk, akkor egyértelműen látszik, hogy bár az iskolázottsági mutatók sokat javultak a rendszerváltás óta, a lakosság legnagyobb arányát a 8 osztályt vagy annál kevesebbet, illetve a szakmunkásképzőt végzett állampolgárok alkotják (47,4%), így a közérthetőség mércéjét elviekben ehhez a társadalmi réteghez kellene igazítani. Az egyetemet végzettek aránya 7,8%, de ennek a szegmensnek is csak egy kicsiny része ismeri a hivatali és jogi szakszókincset olyan szinten, hogy azt első olvasatra teljes mértékben értelmezni tudná. A KSH adatai szerint 2019-ban Magyarország 15–74 év közötti népességének iskolai végzettsége a következőképp alakult (összes korosztályos lélekszám: 7 419 000 millió):

8 osztály-nál kevesebb	általános iskola 8 osztálya	középfokú végzettség érettségi nélkül	érettségi		felsőfokú végzettség		összesen
			általános	szakmai	főiskola vagy BA	egyetem vagy MA	
103,0	1 443,5	1 819,3	1 043,4	1 385,6	902,7	721,6	7 419,0
1,38%	19,45%	24,5%	14,06%	18,67%	12,16%	9,7%	100%

1. táblázat: Magyarország 15-74 év közötti népességének iskolai végzettsége 2019-ben
(Forrás: KSH)

A statisztikai trendek azt mutatják, hogy 2019-ben a 8 osztályt el nem végzettek aránya 1,38% volt; a 8 osztályt, szakiskolát, szakmunkásképzőt végzettek aránya 43,95%; érettségivel a társadalom 32,73%-a, míg felsőfokú végzettséggel a lakosság 21,86%-a rendelkezett.^[24]

[23] Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag (Növeljük a bizalmat a bíróságok irányában – stratégiák és ajánlások), SOU 2008:106, Stockholm, 2008.

[24] KSH.hu: A 15–74 éves népesség száma legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként, 2019.

Az adatok alapján az átlagember alatt a legkevésbé iskolázott társadalmi réteget kell tehát értenünk, mert a társadalom jelentős része ide tartozik. A közérthetőség mércéjét hozzájuk kell tehát igazítani annak érdekében, hogy megértsék az állam felől érkező kommunikáció tartalmát, s ezáltal gyakorolni tudják alapvető emberi jogukat, részt akarjanak venni a közéletben, megértsék a választások hívó szavait, megbízzanak az államban, és nem utolsó sorban elfogadják a döntéseket. A közérthetőség segíti az egyén jogérvényesítő képességét, szolgálja a társadalmi igazságosságot és az etikus magatartást, ugyanakkor hozzájárul a társadalom hatékony működéséhez.^[25]

V. A TÁRSADALMI HÁTRÁNY, A NYELVI HÁTRÁNY ÉS A KÖZÉRTHETŐSÉG ÖSSZEFÜGGÉSEI

A tanulás – ahogy azt a történelem folyamán láthattuk – kevesek kiváltsága volt. A társadalmi és technikai fejlődés következtében a társadalmi különbségek nem szűntek meg, csak a különbségeket befolyásoló tényezők alakultak át. A művészi beszéd és az egyszerű ember nyelve közti különbségben vagy a kidolgozott és korlátozott nyelvi kódban^[26] tetten érhető a különböző társadalmi csoportok által használt eltérő nyelvváltozat. Míg az előzőt (korlátozott mértékben) mindenki elsajátíthatja, addig a kidolgozott kódhoz csak a társadalom egy bizonyos rétege fér hozzá, míg a mélyszegénységben élők, a szociálisan hátrányos helyzetűek kevésbé vagy egyáltalán nem. A társadalom periferiáján élő társadalmi csoportok gyerekei eleve hátrányos helyzetben találják magukat, amikor elkezdik iskolai tanulmányaikat, ahol a kidolgozott nyelvi kódot hallják a tanórákon, azaz ennek az egyenlőtlenségnek kihatása lesz az egyén életútjára, s természetesen a társadalmi érvényesülését biztosító kommunikációjára.^[27] A hátrányos helyzetű embereknél a számukra érthetetlen jogi szövegek további hátrányokhoz vezet(het)nek.^[28]

A hivatalok működése és az ehhez kapcsolódó szabályok, törvények ugyanakkor azért jöttek létre, hogy a társadalom hatékony működését szolgálják, és megteremtse az állampolgárok gördülékeny ügyintézésének törvényes körülményeit.

Számoságukban meghatározó társadalmi réteget alkotnak – ahogy már fentebb is láttuk – az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező állampolgárok, akiknek többsége mélyszegénységben él, s akik számára ami „hivatalos helyről

[25] Vö. Tóth, 2017, 16.

[26] Bernstein, 1971a, 169; 1971b.

[27] Bernstein, 1975.

[28] Jogot végzett ismerősöm több éven keresztül heti egy délelőttön az egyik pesti piacon jogi segítséget nyújtott rászoruló embereknek, ingyen. A pro bono jogi segítségnyújtás az ügyvédi kamarába tömörült, felelősségbiztosítással rendelkező jogásztársadalomban egyébként elfogadott, ugyanakkor az ingyenes jogi tanácsadás felelősségi kérdéseit ehelyütt nincs mód elemezni.

jött, az szentírás”. A kevésbé képzett családok gyermekei esetében hátráltató tényezőként jelen vannak még a szociolektusok, míg a beszélt köznyelvi regiszter ismerete általában hiányos (ld. fentebb Bernstein). Mivel az oktatási rendszer a nyelvközösség tanultabb tagjainak értékrendszerét, nyelvi szokásait és normáit részesíti előnyben, így az alacsony iskolázottságú vagy a tartósan munkanélküli emberek gyermekei többszörösen hátrányos helyzetből indulnak, amelyek egyike csak a nyelvi hátrány.^[29]

Mivel ez a réteg a legtöbb esetben nem tudja értelmezni a különböző hivataloktól kapott leveleket, azaz nem tudja kötelességeit sem – nemhogy jogait –, ezért ez a társadalmi csoport kiszolgáltatott a hivatalnak, s számos esetben kerül hátrányos helyzetbe. (Nem mindegy, hogy például egy szabálysértés miatt közmunkát kér vagy leüli azt, vagy a közüzemi számlák nemfizetése miatt kilakoltásra kerül sor, mert nem tud a részletfizetésről.)

Az átlagpolgároktól nem várhatjuk el, hogy hirtelen képzetebbek legyenek a jogalkalmazás területén. Sokkal inkább a hivatalnak kell megküzdnie saját korlátaival: a hierarchikus rendszerből fakadó nehézségek, a szervezet közérthető kommunikációja mind-mind segítheti az ügyfélbarát kiszolgálást.

VI. A KÖZÉRTHETŐSÉG SZEREPE A MAGYAR–MAGYAR KOMMUNIKÁCIÓBAN

Magyarország sajátos geopolitikai helyzetéből és történelméből fakadóan hét szomszédos országban élnek magyar közösségek, így elmondhatjuk, hogy Trianon óta a magyar nyelv egyszerre nyolc országban fejlődik. A szomszédos közösségek nyelvét különböző sajátosságok jellemzik a szétfejlődés következtében, amely többek között az anyaországtól való távolsággal (peremhelyzet), a különböző oktatási rendszerrel és a folyamatos többségi nyelvi hatással magyarázható. A nyelvi szétfejlődés és az eltérő hivatali működés egyik eredménye volt az a félreértés, amely kitűnően szemlélteti a magyar–magyar kommunikáció során fellépő zavart.

A külhonban élő nemzetársaink választójogot kaptak a magyar kormánytól.^[30] A 2014-es országgyűlési választásokon beérkezett 158 ezer határon túli szavazatból 30 ezer bizonyult érvénytelennek azért, mert a külhonban élő, magyarországi szavazati joggal rendelkező választópolgár nem, vagy nem a nyilvántartásban szereplő adatokkal megegyezően adta meg az anyja nevét.^[31] Ennek oka nagyon egyszerű: a környező országok közül nem mindegyikben

[29] Vö. Szépe, 2001, 39.

[30] 2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról.

[31] Ld.: Mandiner.hu: Kvótanépszavazás: Erdély lehet a mérleg nyelve, 2016; Origo.hu: Érvénytelen levélszavazatok: sokan tévesen adták meg az anyjuk nevét, 2016.

használják az anya leánykori nevét személyazonosítóként, ezért nem tudták eldönteni, hogy az anyai név melyik formáját kellene beírni, s általában az anya jelenben használt névformáját adták meg, amely nem a Magyarországon elterjedt leánykori név volt.^[32]

	Románia	Szerbia	Horváto.	Ukrajna	Szlovákia	Magyaro.
NÉV	igen	igen	igen	igen	igen	igen
Lánykori név			igen		igen	igen
Születési hely, idő	igen, csak sz. hely		igen	igen, csak sz. idő	igen	igen
Lakcím	igen	igen	igen		igen	igen
Anyja neve						igen
Egyik szülő neve		igen				
Személyi azonosító szám	igen	igen	igen		igen	
Születési szám		Szül. szám			Szül. szám	
Apja neve			igen	igen (apanev)		

2. táblázat: Személyazonosító adatok öt szomszédos országban és Magyarországon
(Forrás: saját szerkesztés)

A táblázatban összegyűjtött adatok a környező országok személyazonosítással kapcsolatos gyakorlatát szemléltetik. Az öt szomszédos ország legtöbbszörében a név, a lakcím és a személyazonosító szám az azonosítási eljárás során használt leggyakoribb adat.

[32] Szoatak, 2018.

VII. A KÖZÉRTHETŐSÉG GAZDASÁGI VONZATA

Természetesen a közérthetőségnek gazdasági haszna is van, mert ha például a hivatalok informatív, átlátható honlappal rendelkeznek (ld. Anglia),^[33] könnyen értelmezhető leveleket írnak az ügyfeleknek, akkor az abban foglaltakat többen és szívesebben végrehajtják, a szabályokat együttműködőbben betartják. Ennek a folyamatnak az eredménye az elégedett, partnerként kezelt ügyfél, aki bizalommal fordul a hivatalhoz, mert úgy érzi, hogy az az ő érdekeit szolgálja. Ezt a gondolatot igazolja a fentebb ismertetett svéd modell is: „A svédekben az a szilárd meggyőződés él, hogy a jobbiztonsághoz és a jól működő demokráciához nagy szükség van arra, hogy a közigazgatási szervek úgy kommunikáljanak az állampolgárokkal, hogy ők azt meg tudják érteni. Ez a megértés elengedhetetlen ahhoz, hogy a polgárok tudják alapvető jogukat gyakorolni, részt akarjanak venni a politikai életben, és megbízzanak a hatóságokban, elfogadják döntéseiket. Tapasztalataink szerint a közérthető kommunikációval pénzt és időt takaríthatunk meg.”^[34]

Az, hogy a hivatali szövegeket csak egy vékony szakmai réteg tudja értelmezni – s az átlagember csak segítséggel – plusz fáradtsággal jár, és pénzbe kerül. Itt alapvetően szemben áll a hivatal és az átlagember attitűdje. Mindkettőjük érdekeit az állam hivatott azonban képviselni, amelynek erkölcsi felelőssége, hogy állampolgáraival közérthetően kommunikáljon. A szakmabeliek az egyetemi képzés öt évében elsajátított jogi szaknyelvet és annak szófordulatait szeretnék használni. Így van ez minden szakma/hivatás regisztere esetében. S szakmai fórumokon legyen is elvárás ezen terminusoknak a használata. Az átlagember mentális lexikonjában azonban nincs meg ez a regiszter. A közérthetőségi mozgalomnak – de inkább cselekvési tervnek szeretném hívni – mindkét fél érdekeit számításba vevő megoldási javaslatot kell tartalmaznia, amelyben közérthetőségre mint közjóra tekintenek, éppen azért, mert az nem pusztán nyelvi, hanem gazdasági kérdés: „Ha a hatékonyságot a költségek és az eredmények egymáshoz való arányával határozzuk meg, akkor a bizalomra úgy tekinthetünk mint egy katalizátorra, amely egyszerűbbé és gördülékenyebbé teszi a döntéshozatalt, ezzel lerövidíti a hozzá szükséges időt. Így a bizalom növeli nagyjában és egészében véve a társadalom hatékonyságát, ezért az igazságszolgáltatását is.”^[35]

[33] Angliában összevonták az összes közigazgatási oldalt egy helyre, a www.gov.uk oldalra, mert az ügyfélközpontúság áll a középpontban, nem a hivatal. Minden egyes ügytípust újra gondolnak, és aszerint dolgozzák át, hogy a lehető legegyszerűbben el lehessen intézni az interneten keresztül.

[34] Strandvik, 2016, 61.

[35] Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag/Növeljünk a bizalmat a bíróságok irányában – stratégiák és ajánlások, Stockholm, 2008, 106.

VIII. MAGYARORSZÁGI KEZDEMÉNYEZÉSEK

Van olyan jogszabályi példa^[36] és stratégiai dokumentum (Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési Stratégia 2014–2020, Magyar-program^[37]) Magyarországon, amelyben benne volt a közérthetőségre való törekvés, s vannak egyes intézmények/hivatalok által elindított pozitív közérthetőségi programok (a NAV 2018-ban induló közérthetőségi programja,^[38] OBH továbbképzése, amelynek része volt a közérthető, pontos fogalmazás, a rendőrségi szóvivők képzése a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen). Ezek azonban olyan kezdeményezések, amelyek mögött nincs olyan egységesen kidolgozott kommunikációs stratégia és cselekvési terv a közérthetőség megvalósítására, amely áthatná a teljes közigazgatást. Nincsenek folyamatos és kidolgozott felsőoktatási képzések és továbbképzések, amelyek támogatnák a leendő vagy már dolgozó hivatalnokokat.

A hivatali nyelv egyszerűsítése olyan (nyelv)stratégiai feladat, amely kivitelezhetetlen az irányító szervek akarata nélkül. Az eredményként egy olyan szolgáltató állam víziója jelenik meg előttünk, amelyben a közbizalom javul, az emberek „örömmel” és könnyedén tudnak ügyeket intézni, s ezzel mindenki időt és pénzt takarít meg.

Az elmúlt években megindult állami reformfolyamatokban örömmel láthatjuk, hogy az állam gondot fordít az eljárások egyszerűsítésére, a díjak csökkentésére és az állami ügyfélszolgálatok fejlesztésére. Ugyanakkor nehézséget okozhat, ha nincs kitűzött hosszú távú közérthetőségi stratégiai cél, akkor a négy évenként lezajló választásoknak kitett állami működés ciklikusságában a legjobb szándék mellett is elveszhet az ügy, amely alapvető a jó állami működés szempontjából. A téma továbbra is aktuális, a magyar nyelv jövőjével szoros kapcsolatban áll, ugyanakkor a közérthetőséggel kapcsolatos feladatokat/kihívásokat és problémákat csak tudatos és hosszútávra irányuló nyelvi tervezéssel lehet megváltoztatni/megoldani. A nyelvi tervezés cselekvési tervének érintenie

[36] A már nem hatályos 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (vö. 2017. évi XC. tv.): 62/A. § (1) A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság törekszik arra, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személyekkel történő írásbeli és szóbeli kommunikáció során egyszerű és közérthető módon fogalmazzon. A jogokról való tájékoztatást és a kötelezettségekre való figyelmeztetést az érintett személy számára érthető módon, az érintett személy állapotára, személyes jellemzőire figyelemmel kell megfogalmazni. (2) A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság a szóbeli kommunikáció során meggyőződik arról, hogy az elmondottakat az érintett személy megértette-e, ennek hiányában a tájékoztatást, illetve a figyelmeztetést megmagyarázza. 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet a jogszabályszerkesztésről és a 19/2010. (XII. 21.) KIM rendelet a jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet módosításáról: 2. § A jogszabály tervezetét a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen kell megszövegezni. (a 19/2010. [XII. 21.] KIM rendelet rendelkezése, amely 2011. január 1-től hatályos).

[37] „A Magyar Program célrendszere szerint érthető szövegezésű (nem gőgös) és egyszerű szerkezetű (őszinte) jogszabályokat kell írni.” (2011: 34).

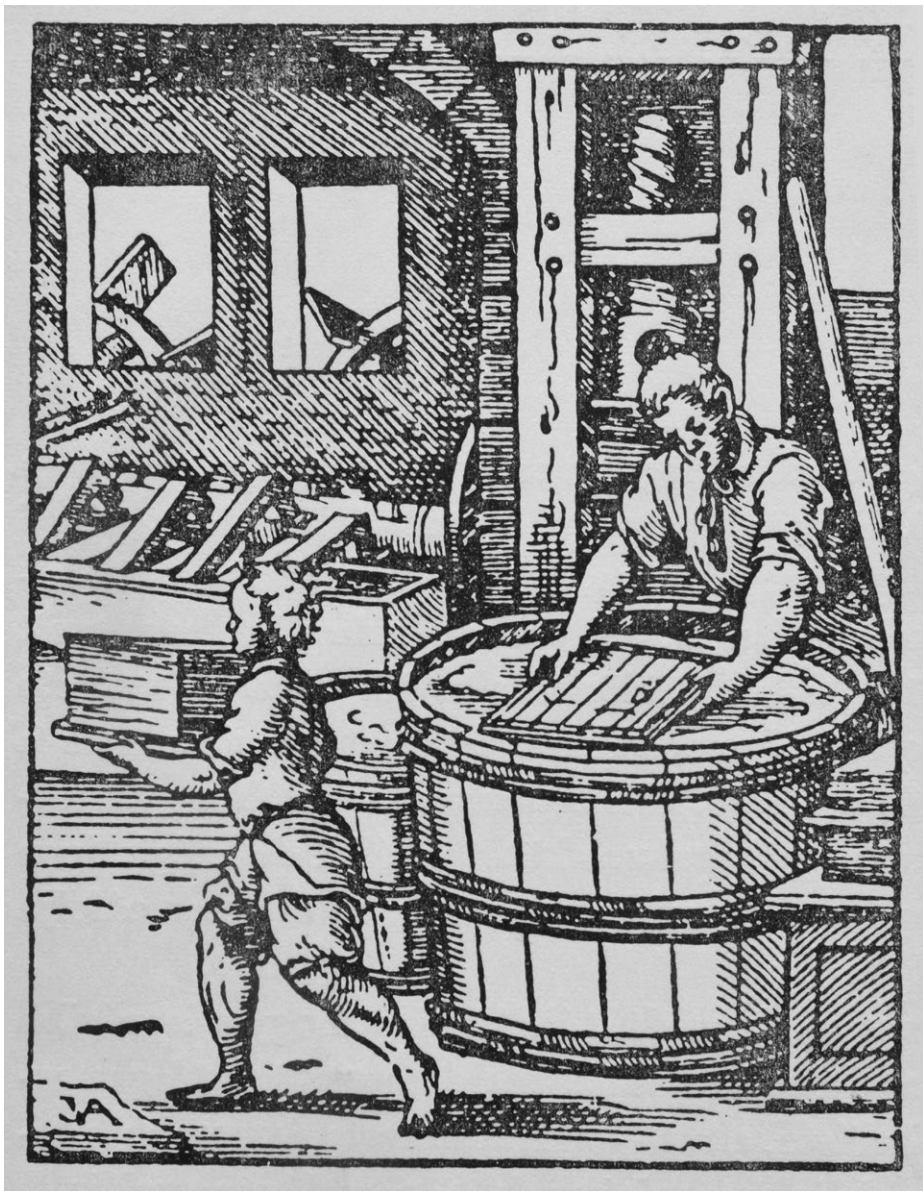
[38] Az adóhivatal az utóbbi két évben nagy hangsúlyt fektetett a közérthetőségre, hogy kitűzött terve szerint a hatósági határozatokat, tájékoztatókat minden adózó könnyen megérthesse. Ennek érdekében tízezernél is több oldalnyi adózóknak szóló levelet, tájékoztatót, nyomtatványt, információs füzetet és kitöltési útmutatót egyszerűsítettek (ld. nav.hu: Nemzeti Adó- és Vámhivatal, 2019).

kell a képzési rendszert, hasonlóan a már eredményesen működő svéd modellhez. Hangsúlyozandó, hogy a meggyőződések, attitűdök és konvenciók megváltoztatása hosszabb folyamat, amelyben jogászoknak és nyelvészeknek együtt kell dolgozniuk.

IRODALOMJEGYZÉK

- A pontos fogalmazás művészete (2015): Luxembuorg, Európai Unió. (Elérhető: <https://op.europa.eu/de/publication-detail/-/publication/725b7eb0-d92e-11e5-8fea-01aa-75ed71a1/language-hu/format-PDF>. Letöltés ideje: 2020.11.23.).
- Bernstein, Basil (1971a): *Class, Codes and Controls*. London, Routledge and Kegan Paul Ltd.
- Bernstein, Basil (1971b): Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció. In: *Valóság*. XV/11. 45–57.
- Bernstein, Basil (1975): *Nyelvi szocializáció és oktathatóság. Társadalom és nyelv*. Gondolat, Budapest.
- Isof.se: Language Council of Sweden. (Elérhető: <http://www.sprakochfolkminnen.se/om-oss/kontakt/sprakradet/om-sprakradet/in-english.html>. Letöltés ideje: 2020.11.23.).
- Kaiser Tamás (szerk.) (2019): *Jó Állam Jelentés*. Nemzeti Közszerződési Egyetem Kutatásmódszertani és Mérésügyi Iroda, Budapest. (Elérhető: https://joallamjelentes.uninke.hu/2019_pages_PDF/Jo_Allam_Jelentes_2019_Elso_Valtozat.pdf. Letöltés ideje: 2020.11.23.).
- KSH.hu: A 5–74 év közötti népesség száma iskolai végzettség szerint, nemenként (1998–2019). (Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf015.html. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- Kurtán Zsuzsa (2003): *Szakmai nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Mandiner.hu: Kvótanépszavazás: Erdély lehet a mérleg nyelve, 2016. (Elérhető: http://mandiner.hu/cikk/20160720_kvotanepszavazas_erdely_lehet_a_merleg_nyelve. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- Németh Gabriella (2020): Az igazságügyi szaknyelvi közfeladatok ellátásának aktuális kihívásai. In: Szoták Szilvia (szerk.): *A hiteles fordítás mint közfeladat*. OFFI Zrt., Budapest. 7–9.
- Origo.hu: Érvénytelen levélszavazatok: sokan tévesen adták meg az anyjuk nevét, 2016. (Elérhető: <http://www.origo.hu/itthon/20160928-kvotareferendum-levelszavazat-nvi.html>. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag (Növeljük a bizalmat a bíróságok irányában – stratégiák és ajánlások), SOU 2008:106, Stockholm, 2008. (Elérhető: <http://www.regeringen.se/contentassets/12726fef03ca4b61a67b5549310d5f4a/okat-fortroende-for-domstolarna---strategier-och-forslag>. Angol összefoglaló: 23–36. Letöltés ideje: 2020.10.12.).
- Pátkay Nándor (2017): A közérthető jogalkotásról – Az általános közigazgatási rendtartás nyelvezete. In: *Magyar Jogi Nyelv*. I/1. 21–27.
- Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration. (Elérhető: <https://rm.coe.int/cmrec-2007-7-of-the-cm-to-ms-on-good-administration/16809f007c>. Letöltés ideje: 2020.10.12.).

- Sárközy Tamás (2016): Civiljogi kodifikáció és a nyelv. In: Katona József Álmos – Maleczki József (szerk.): *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest. 108–115.
- Strandvik, Ingemar (2016): A közérthető nyelvhasználat Svédországban. In: Katona József Álmos – Maleczki József (szerk.): *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest. 60–73.
- Su.se: What is the Swedish Language Consultant? (Elérhető: <http://www.su.se/svefler/english/education/courses-and-programmes/the-swedish-language-consultancy-programme>. Letöltés ideje: 2020.11.23.).
- Szabó Miklós (szerk.) (2010): *Nyelvben a jog*. Bíbor, Miskolc.
- Szabó Miklós (szerk.) (2015): *A jog nyelvi dimenziója*. Bíbor, Miskolc.
- Szegedi László (2011): Az Európa Tanács jó közigazgatásról szóló ajánlásának magyar szövegéhez. In: *Pro Publico Bono*. 2011/1. sz. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.
- Szépe György (2001): *Nyelvpolitikai elvek a 21. század számára. Iskolakultúra*. (Elérhető: http://real.mtak.hu/61076/1/EPA00011_iskolakultura_2001_05_038-046.pdf. Letöltés ideje: 2020.11.23.).
- Szilágyi N. Sándor (2008): A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 105–118.
- Szoták Szilvia – Tamás Dóra (2020): A hiteles fordítás közérthetősége. In: Szoták Szilvia (szerk.): *A hiteles fordítás mint közfeladat*. OFFI Zrt., Budapest. 46–67.
- Szoták Szilvia – Bölcskei Andrea – Kuna Ágnes (2018): Szaknyelvi kommunikáció, terminológia: egy kerekasztal-beszélgetés tanulságai. Szoták Szilvia: A hivatali nyelvről szociolingvisztikai megközelítésben – közérthető nyelvhasználat. In: Bódi Zoltán – Sz. Hegedűs Rita – Szöllősy-Sebestyén András (szerk.): *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében*. Tinta Könyvkiadó–MANYE–MANYSI, Budapest. 141–153.
- Tóth Judit (2017): Az akadálymentes jogalkalmazói kommunikációról. In: *Magyar Jogi Nyelv*. I. (2): 14–19. (Elérhető: <https://joginyelv.hu/az-akadalymentes-jogalkalmazoi-kommunikaciorol/>. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- Villányi József (2016): Egy helyes, két fordított. In: Katona József Álmos – Maleczki József (szerk.): *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest. 73–90.
- Vinnai Edina (2011): *Nyelvhasználat a jogi eljárásban (PhD értekezés)*. ME ÁJK, Miskolc. (Elérhető: http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_12225_section_4264.pdf. Letöltés ideje: 2020.10.12.).
- Wardhaugh, Ronald (1995): Bernstein és a „kódok”. In: *Szociolingvisztika*. Osiris-Századvég, Budapest.

Papírkészítés - Jost Amman fametszet

Mitől közérthető és tömör egy jogi szöveg?

I. BEVEZETÉS

Közérthető, azaz mindenki számára világos szakszöveg valószínűleg nincs, sőt nem is létezhet, hiszen a „szak-, előtag a szaktudásra utal, amelynek csak egy adott szakma vagy tudományág képviselője lehet a birtokában. Ugyanakkor önmagában a szaktudás sem szavatolja az adott szöveg megértését, ha az jelentősen, már-már öncélúan eltér a köznyelvtől. A szaktudást nehéz és szükségtelen is átadni a laikusnak: könnyebb olyan szöveget alkotni, amely a lényegét tekintve érthető.

Ez a tanulmány példákkal szemlélteti a közérthető és tömör fogalmazás eszközeit, végül pedig bemutatja egy mozi házirendjének átírását. Az idézett szövegrészeket a szerző gyűjtötte a nagyközönségnek szóló, jogi tartalmat is hordozó tájékoztatókból, utasításokból, útmutatókból, nyilatkozatokból, közleményekből és szabályzatokból. A cél egyes jelenségek és a velük kapcsolatos „mesterfogások” bemutatása, nem pedig a közreadó intézmények és vállalkozások pellengére állítása, ezért a fogalmazók névtelenek maradnak.

Mivel a Jog-Állam-Politika olvasói számára feltehetőleg hasznosabbak a gyakorlati útmutatások, mint a nyelvészeti fejtegetések, az alábbi elemzésben nincs hivatkozás a téma számos kutatójának megállapításaira. Ezekből az irodalomjegyzék ad ízelítőt.

II. A KÖZÉRTTHETŐSÉG NÖVELESE

1. Mesterkéltségi kifejezés helyett egyszerű köznyelvi szó

A szakszövegek egyik feltűnő jellegzetessége a szakszavak használata. Mivel ezek általában egy nagyobb fogalomrendszeren alapulnak, a szakszövegek szerzői ragaszkodni szoktak az alkalmazásukhoz. Ez azonban megnehezítheti a kívülállókkal folytatott kommunikációt, azok ugyanis csak ritkán ismerik a mögöttes fogalmak összefüggéseit. Ezért a nem bennfenteseknek szóló közleményekben érdemes a bevett köznyelvi szavakkal és kifejezésekkel élni.

Szaknyelvi	Köznyelvi
<i>beszállásra kijelölt hely</i>	<i>beszállóhely</i>
<i>ellenőrzést végző személy</i>	<i>ellenőr</i>
<i>érvénytartam</i>	<i>érvényességi idő</i>
<i>kijelölt gyalogos-átkelőhely</i>	<i>zebra</i>
<i>porral oltó készülék</i>	<i>poroltó</i>

Bár a jobb oldali szinonimák nyilvánvalóan nem elég szabatosak egy hozzáértő számára, sokkal egyszerűbb lenne azokat használni, mint elmagyarázni a bizonytalankodó ügyfeleknek, utasoknak, vendégeknek stb., hogy pl. a *beszállásra kijelölt hely* ugyanaz, mint a *beszállóhely*. És hogy a bevett köznyelvi, sőt szlengszavaknak lehet helyük hivatalos szövegben is, azt jól szemlélteti a BKV egyik tájékoztatója: „Az elsőajtós felszállás bevezetésével lehetséges a *bliccelő* vagy az utazási feltételeket megsértő utasok kiszűrése.” A fogalmazó bizonyára felismerte, hogy a szakszerű, de nehézkes *viteldíjfizetést elmulasztó* főleges pontoskodás lenne a közkeletű *bliccelő* szóhoz képest.

Látszólag ellentmond a fentieknek, de azt, hogy egy szakszövegben mi mesterkéltséget és mi nélkülözhetetlen, nyelvészetiileg nem lehet megállapítani. Aki közérthetően akar fogalmazni, annak ki kell kérdeznie a célközönséget, és értékelnie kell a befogadók reakcióit. Egyébként nem fog kiderülni, hogy a *tárgyi illetékfeljegyzési jog* vagy a *vásárlás-végösszegi kedvezmény* közül melyik a homályosabb, és kinek a számára, illetve az, hogy bármelyik pótolható-e.

2. Szaknyelvi értelemben használt köznyelvi szó helyett egyszerű szaknyelvi szó

A repülőgépek fel- és leszállására szolgáló terület szaknyelvi neve *futópálya*, ez azonban nem szerencsés az utasoknak szóló közleményekben, mert nekik erről a szóról a futballpályák körül kiépített, rekortánnal borított sávok jutnak az eszükbe. A szakemberek általában helytelenítik, hogy az említett út a hétköznapi beszédben *kifutópálya*, a közérdekű szövegekben mégis érdemes lenne követniük a bevett nyelvszokást, vagy az általuk is használt *pálya* szóval élniük. Még egy példa: *A biztosító szolgáltatási kötelezettsége nem áll be, ha....* *A beáll* sok mindent jelent, de – legalábbis a köznyelvben – azt nem, amit ez mondat ki akar fejezni. Jobb lenne így: *A biztosító szolgáltatási kötelezettsége nem érvényes, ha....*, vagy *A biztosító nem tartozik szolgáltatási kötelezettséggel, ha....*, vagy *A biztosító nem köteles szolgáltatást nyújtani, ha....*

3. Választás idegen és magyar szó között

Szintén növeli a közérthetőséget a hangalakjukban és írásmódjukban még meg nem honosodott, szűkebb körben előforduló idegen szavak mellőzése. Egy nemzetközi cég például könnyebben megértetheti magát az ügyfeleivel, ha kerül a belső nyelvhasználatára jellemző angol szavakat és kifejezéseket, pl. *Chief Financial Officer* → *gazdasági igazgató*; *helpdesk* → *(telefonos) ügyfélszolgálat*; *sales representative* → *üzletkötő*. Tény, hogy ezt sokszor nehéz megvalósítani, mert az említett vállalkozások alkalmazottainak ezek a munkaköri megnevezések szerepelnek a névjegyükön, az irodájuk ajtaján stb., de némi odafigyeléssel elérhető, hogy a lakosságot ne riasszák el a számukra értelmezhetetlen anglicizmusok. Megjegyzendő, hogy a magyar megfelelő egyes esetekben csak korlátozottan használható. Az *automatikus* helyett az *önműködően* csak *Az ajtók automatikusan záródnak* mondatba illik, abba viszont nem, hogy *A szerződés automatikusan meghosszabbodik*.

Az idegen szavak nem önmagukban, hanem csak az adott helyzetben, a mindenkori témától, olvasótól, előzményektől stb. függően gátolhatják a kommunikációt. Olyannyira, hogy ennek a fordítottja is lehet igaz. Vannak magyartítások, amelyek a szaknyelvben megrekedve nem tudnak beépülni a köznyelvbe. A szakszövegek íróinak tehát célszerű szem előtt tartaniuk, hogy a ritkább, régiesebb, költői írói vagy kevésbé ismert magyar változat helyett általában jobb az idegen szinonima, pl. *hasonszenvi* → *homeopátiás*; *kihantol* → *exhumál*; *részarányos* → *szimmetrikus*. Ugyanakkor az ilyen szó párok között nincs mindig jelentős gyakorisági és stíluskülönbség (*alga* ≈ *moszat*; *foto* ≈ *fénykép*; *kórus* ≈ *énekkar*), így a választás már nem az érthetőségen, hanem az egyéni ízlésen vagy a szóismétlés kerülésének szándékán fog múlni.

4. Szórendi változtatások

A közérthetőség fokozásához sokszor elegendő előrébb hozni a mondat lényeges részét vagy részeit. Ez sokszor az állítmány (itt a mellékmondat végén lévő *teljesítsék*):

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>Felszólítom társaságukat, hogy tartozásukat a jelen fizetési felszólítás kézhezvételétől számított 8 napon belül az alábbi számlaszámra történő átutalással teljesítsék.</i>	<i>Felszólítom társaságukat, hogy teljesítsék tartozásukat a jelen fizetési felszólítás kézhezvételétől számított 8 napon belül az alábbi számlaszámra átutalva.</i>

A szórendi csere más mondatrészt is érinthet, ha az a téma (más néven topik), vagyis az, amit a beszélő/író és hallgató/olvasó ismer, vagy létezőnek tekint, és amiről a mondat szól.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>Bármelyik fél kérelmére az eljárást folytatni kell.</i>	<i>Az eljárást bármelyik fél kérelmére folytatni kell.</i>

A mondatrészek sorrendjének módosítását néha az indokolja, hogy egy alaptagnak több bővítménye is van. Minél nagyobb ezeknek a száma, annál nehezkesebb a mondat. Az alábbi esetben a *meztámadható* mint alaptag három bővítményt követ: (1) *a közléstől számított 30 napon belül*, (2) *közigazgatási perben*, (3) *a Fővárosi Törvényszékhez címzett keresettel*. Ez egy nem jogvégzett – akár többdiplomás, de ilyen szövegekben járatlan – embernek bonyolult. A megoldás az, hogy a 3. bővítményt az alaptag mögé helyezzük.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>A határozat a közléstől számított 30 napon belül a Fővárosi Törvényszékhez címzett keresettel közigazgatási perben meztámadható.</i>	<i>A határozat a közléstől számított 30 napon belül közigazgatási perben meztámadható a Fővárosi Törvényszékhez címzett keresettel.</i>

III. A RÖVIDÍTÉS ESZKÖZEI

1. A fölösleges szavak és kifejezések mellőzése

Egy nyelvben – minden körülménytől elvonatkoztatva – semmi sem tekinthető fölöslegesnek, egy szövegnek azonban lehetnek olyan részei, amelyek nem adnak semmilyen többletet. Az alábbi esetben például mellékes, hogy a célszámlának mi a teljes (és zárójelbe foglalt rövid) neve. A sikeres átutaláshoz elég a számot és a hatóság pontos nevét feltüntetni.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>A késedelmi pótlékot a Hatóság központosított bevételek beszedési célelszámolási forintszámlája (10032000-01040425-00000000 Központosított beszedési számla) javára kell megfizetni.</i>	<i>A késedelmi pótlékot a Hatóság 10032000-01040425-00000000 számú bankszámlájára kell megfizetni.</i>

Hasonló a következő eset is. Egy autóvezetőnek nem azt kell tudnia, hogy hányféle jelzés vonatkozik rá, hanem azt, hogy követnie kell a parkoló tábláit. (A *forgalomtechnikai tábla* a 2.1. pontban bemutatott életidegen szóhasználatra, a *betartásának figyelembevételével* pedig az alábbi 3.2. pontban tárgyalandó túlbonyolításra példa.)

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>A parkolóba való behajtás a bejáratoknál elhelyezett utasítást adó, figyelmeztető, korlátozó és tiltó forgalomtechnikai táblákon lévő szabályok betartásának figyelembevételével történhet.</i>	<i>A parkolóba behajtani csak a bejáratoknál elhelyezett közlekedési tábláknak megfelelően lehet.</i>

Van olyan is, aminek a leírását a körülmények teszik fölöslegessé. Egy mélygarázsban például *A parkolási díj fizetése a díjfizető automatáknál történik!* helyett elég lenne a *Fizetés az automatáknál*, mivel ott a *fizetés* csak a parkolási díjra vonatkozhat, és az is biztos, hogy az említett automaták blokkot adnak ki, nem italt vagy édességet.

A fizetési felszólítás egyik legfontosabb része az, hogy a tartozást meddig kell rendezni. Mivel egy ilyen levél nem állapít meg más határidőt, az arra való visszautalást szükségtelen kiegészíteni a *teljesítésre meghatározott* jelzővel. A *felszámolási eljárás* egyfajta *bírószógi út*, az utóbbi kifejezés tehát ugyancsak fölösleges, ahogyan a *kezdemenyezés* szó is.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>Amennyiben a teljesítésre meghatározott fenti határidő eredménytelenül telne el, követelésünket bírósági úton, felszámolási eljárás kezdeményezésével fogjuk érvényesíteni.</i>	<i>Amennyiben a fenti határidőn belül nem történik fizetés, követelésünket felszámolási eljárásban fogjuk érvényesíteni.</i>

Végül meg kell említeni a szóismétlést is, amely az egységes terminológia érdekében fontos lehet, de nem minden szövegszó terminus, ráadásul az ismétlés (itt a *gyermek* és a *fő*) más módszerekkel is megvalósítható, vagy akár el is hagyható.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>6 éven aluli gyermekek csoportos utazásánál minden 10 fő gyermekhez legalább egy fő kíséretet kell biztosítani.</i>	<i>6 éven aluliak csoportos utazásához 10 főnként legalább egy kíséret szükséges.</i>

2. A túlbonyolítás kerülése, azaz egyszerűsítés

A hivatalos (főleg a jogi) szövegeket sokan és régóta bírálják a bonyolultságuk miatt. Hogy ez mennyire megalapozott, és tudományosan hogyan ragadható meg, annak tárgyalása túlmutatna a jelen tanulmány céljain. Legyen elég néhány példa olyan mondatokra, amelyeket egyszerűbben is meg lehetett volna fogalmazni. A túlbonyolítás gyakran jár együtt fölösleges szavakkal és kifejezésekkel, ezért az átírás során a rövidítésre is ügyelni kell. Az első esetben szükségtelen az *azok*, mert a *foglalják el* nem vonatkozhat másra, csak a járművekre, valamint a *felfestett*, mert az útburkolati jelek mindig festve vannak.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>A járműveket úgy kell leállítani, hogy azok kizárólag a felfestett burkolati jelek által határolt parkolóhelyet foglalják el.</i>	<i>A járműveket a burkolati jelek között kell leállítani.</i>

A következő mondatban a *menetjegyek esetén a menetdíjakat* helyett természetesebb a *menetjegyek árát*, valamint szükségtelen a *tranzakció*, az *összehatár*, az *utazó* és a *kifejezett*. Ugyancsak indokolatlan a *személypénztár* előtagja, mert a vasúti alkalmazottakon kívül senki nem tudja (és a viteldíj visszaigénylésekor nem is érdekli), hogy valaha *áru-*, *leszámoló-* és *poggyászpénztár* is létezett. A MÁV-START Zrt.-nek sincs hírértéke: magától értődik, hogy nem a Volánbusz pénztáraitól van szó.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>A bankkártyával fizetett belföldi menetjegyek esetén a menetdíjakat tranzakciónként 3000.-Ft összeghatárig a MÁV-START Zrt. valamennyi személypénztárban az utazó kifejezett kérésére készpénzben visszatértjük.</i>	<i>A bankkártyával fizetett belföldi menetjegyek árát kérésre 3000 forintig bármely pénztárban, készpénzben visszatértjük.</i>

Két ellentétes információ egyidejű közlését mindig nehéz elsőre megérteni, ezért az ilyen mondatok átalakításra szorulnak.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>Egy vásárlás alkalmával csak egy kupon használható fel, egy kuponnal azonban egyszerre több termék is megvásárolható.</i>	<i>Egy kupon több termékre is beváltható, de csak egy alkalommal.</i>

A következő példában a jótállás érvényességét nem érinti indokolatlanul áll a mondat végén, hiszen a közlésnek ez a lényege, egyébként pedig egyszerűbben is megfogalmazható, akár csak a jótállási jegy fogyasztó rendelkezésére bocsátásának elmaradása.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>A jótállási jegy szabálytalan kiállítása vagy a jótállási jegy fogyasztó rendelkezésére bocsátásának elmaradása a jótállás érvényességét nem érinti.</i>	<i>A jótállás akkor is érvényes, ha a jótállási jegyet szabálytalanul állítják ki, vagy nem bocsátják a fogyasztó rendelkezésre. Vagy: A szabálytalan vagy hiányzó jótállási jegy nem érinti a jótállás érvényességét.</i>

Egy negatív jelentésű ige (*hiányol, mellőz, nélkülöz, tilt*) és a tagadószó (*nem*) együttes használata hatásos lehet bizonyos műfajokban (glossza, tárca), de egy hivatalos szövegnek csak gátolja a megértését. A *nem mellőzhető* szerkezetnél tehát az olvasó szempontjából jobb a *fel kell használni*.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>A felülvizsgálati eljárásban nem mellőzhető a törvényesen beszerzett és értékelt igazságügyi szakértői vélemény.</i>	<i>A felülvizsgálati eljárásban fel kell használni a törvényesen beszerzett és értékelt igazságügyi szakértői véleményt.</i>

Még egy példa a „büjtatott” kettős tagadásra:

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>A Bank nem mellőzi azon körülmények bemutatását, amelyek befolyásolhatnák az információkból levonható fontos következtetéseket.</i>	<i>A Bank bemutatja azon körülményeket is, amelyek befolyásolhatnák az információkból levonható fontos következtetéseket.</i>

3. A tagmondatok számának csökkentése

Egy összetett mondat nyelvtanilag éppen olyan helyes, mint egy egyszerű, de nem feltétlenül ugyanolyan könnyen érthető is. Ezért a nagy nyilvánosság-nak szóló szövegek alkotása közben érdemes megvizsgálni, hogy az adott mondat milyen tagolással fogadható be hamarabb. Az alábbi esetben a *hogyan olyan...* + *amely a betegekkel* átfogalmazással egyszerűsíthető.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>Ezen munkatársak feladatellátását úgy kell szervezni, hogy olyan ellátási módokban vegyenek részt, amely a betegekkel történő közvetlen találkozást nem igényli.</i>	<i>Ezen munkatársak feladatait úgy kell szervezni, hogy ne legyen szükséges közvetlenül találkozniuk a betegekkel.</i>

Egy összetett mondatot persze nem kell mindenáron egyszerű mondattá alakítani, mert az sokszor csak bonyolódást okoz. Ha azonban így ki lehet iktatni az olyan, akár csak pillanatnyi zavart keltő „szomszédságokat”, mint az *ügyfelei általa*, vagy jobban meg lehet fogalmazni az olyan közléselemeket, mint a *gondoskodik... általa kezelt... biztonságáról*, akkor kifejezetten tanácsos összevonni a két tagot.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>Az adatkezelő kötelezi magát arra, hogy gondoskodik utasai és más ügyfelei általa kezelt személyes adatainak biztonságáról.</i>	<i>Az adatkezelő kötelezi magát utasai és más ügyfelei személyes adatainak biztonságos kezelésére.</i>

4. Igésítés

Ha van valami, ami természetellenessé és hosszadalmassá tesz egy szöveget, az elsősorban az igéből főnevet képző *-ás/-és*, valamint az ilyen szóalakokat kísérelő *által*, *történő* és *való* túlzott használata. A közérthető és tömör fogalmazás alapszabálya az, hogy az említett szerkezeteket lehetőleg ragozott igével kell pótolni.

Megjelent változat	Javasolt változat
<i>A biztosítási szerződés a Szerződő ajánlatának Biztosító által történő elfogadásával jön létre.</i>	<i>A biztosítási szerződés akkor jön létre, amikor a Biztosító elfogadja a Szerződő ajánlatát.</i>

IV. EGY TELJES SZÖVEG ÁTÍRÁSA

Az alábbi táblázat egy nyomtatásban megjelent és az interneten is közzétett házirendet mutat be az átfogalmazott változatával együtt, de helyszűke miatt csak fele terjedelmében és az egyes módosítások magyarázata nélkül.

Megjelent változat	Javasolt változat
A mozijegy lefoglalásával és/vagy megvásárlásával a mozilátogató tudomásul veszi és elfogadja a jelen házirendben foglaltakat.	A látogató a mozijegy lefoglalásával vagy megvásárlásával elfogadja a házirendet.
Jelen házirend legalább egy példánya a mozi területén bárki által látható helyen kifüggesztésre kerül.	A mozi legalább egy példányt kifüggeszt a házirendből egy mindenki számára látható helyen.
A mozi a műsorváltoztatás jogát fenntartja.	A mozi fenntartja a műsorváltoztatás jogát.
A műsorváltásról a mozi legkésőbb a változással érintett előadás kezdetéig ad ki tájékoztatást.	A műsorváltásról legkésőbb az érintett előadás kezdetéig ad tájékoztatást.
A lefoglalt jegyeket soron kívül kiadni nem áll módunkban.	A lefoglalt jegyeket nem lehet soron kívül átvenni.
A pénztárakban pénzt váltani nem áll módunkban.	A pénztárakban nem lehet pénzt váltani.
A pénztártól való távozás után a kiadott jeggyel, a fizetett, vagy visszakapott összegekkel kapcsolatban reklamációt elfogadni nem áll módunkban.	Fizetés után nincs helye panasznak az átvett jeggyel és a kifizetett vagy visszakapott összegekkel kapcsolatban.
A mozi területére nem a moziban vásárolt élelmiszert bevinni tilos.	A moziba tilos bevinni máshol vásárolt élelmiszert.
Belépőjegyet minden látogatónk köteles váltani kortól, foglalkozástól és minden egyéb tényezőtől függetlenül (kicsi gyermekek, újságírók, rendőrök stb.).	Belépőjegyet minden látogató (kiszármak, újságíró, rendőr stb. is) köteles váltani.
A mozi területén érvényes mozijegy nélkül tartózkodókat a mozi személyzete a moziból eltávolítja (távozásig őrizze meg jegyét és blokkját)!	A moziban érvényes jegy nélkül tartózkodókat a személyzet kivezeti, ezért a jegyet és a blokkot távozásig meg kell őrizni.
A mozi magánterület, a mozi fenntartja a jogot, hogy bizonyos személyeket saját belátása szerint a területére ne engedjen be, vagy bármikor onnan kizárhasson.	A mozi fenntartja a jogot, hogy bizonyos személyeket ne engedjen be, vagy bármikor kizárjon.

A mozi területére a közbiztonságra veszélyes és/vagy a többi látogató szórakozását zavaró tárgyat bevinni tilos.	A moziba tilos bevinni közveszélyes és mások szórakozását zavaró tárgyat.
A moziban a Magyarországon hatályos, a szerzői jogokra vonatkozó törvényeket megsértő látogatókat a mozi személyzete a mozi területéről eltávolítja, ellenük a mozi rendőrségi eljárást indít.	Aki megsérti a szerzői jogi törvényeket, azt a személyzet kivezeti, és a mozi rendőrségi eljárást indít ellene.
A mozi területére bevitt értéktárgyakért a mozi felelősséget nem vállal.	A mozi nem vállal felelősséget a területére bevitt értéktárgyakért.
A mozilátogatót egy másik mozilátogató miatt ért bármilyen kárért vagy sérelemért a mozi felelősséget nem vállal.	A mozi nem vállal felelősséget a látogatók egymás miatt elszenvedett kárért vagy sérelemért.
A mozi területe biztonsági kamerarendszerrel van ellátva, melynek képét a mozi rögzíti és megőrzi.	A mozi biztonsági kamerákat működtet, amelyek felvételeit megőrzi.
A mozi egész területén tilos a dohányzás, kivéve az erre kijelölt helyen.	Dohányozni csak a kijelölt helyen lehet.

Ami a mennyiséget illeti, az eredeti szöveg szóközzökkel együtt 1793 leütésből áll. Ezzel szemben az átirat terjedelme 1292 leütés. A csökkenés mértéke eszerint 28%, de a szerzők bevonásával nagyobb is lehetne, azt ugyanis csak ők tudnák megmondani, hogy valóban itt, a 2. pontban, nem pedig a mozi létesítő okiratában vagy üzletszabályzatában kell-e rendelkezni a házirend egy példányának a látogatók számára érdektelen kifüggesztéséről.

A 28% rövidítés egyúttal felveti, hogy egyáltalán van-e értelme zsugorítani valamit, amit a célközönség nagy valószínűséggel soha nem olvas el. A szabályzatok eleve nem tartoznak a legnépszerűbb írásműfajok közé, az emberek pedig végképp nem azért járnak moziba, hogy a házirendet olvassák. Ezt egyébként is nehéz lenne megtenniük, mert a nyomtatott változat apró betűkkel van ráírva egy rosszul megvilágított táblára, amelynek a tetejét néha lábujjhegyre állva, az alját pedig csak görnyedve vagy guggolva lehet elolvasni. Azt tehát, hogy a fenti átirat minőségi változást is képvisel, akkor lehetne kimondani, ha a mozi vezetői és jogászaik közölnék, hogy mely szabálypontok szoktak sérülni, jogvita esetén melyikből származik sok félreértés, és ez mennyiben vezethető vissza egy-egy ügyetlen megfogalmazásra.

Az említett információk hiányában ez az átirat csak a közérthető és tömör szövegezés szemléltetésére alkalmas, de a folyóirat olvasóinak így is a hasznukra válhat.

V. ÖSSZEZÉS

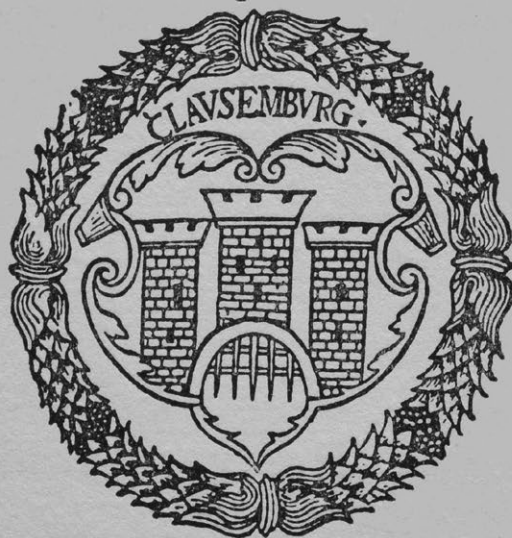
Teljesen közérthető szakszöveg talán nincs, olyat azonban lehet alkotni, amelynek a lényegét a legtöbben megértik. Ehhez elég, ha a fogalmazó a meszterként szaknyelvi kifejezéseket egyszerű köznyelvi szavakra, a szaknyelvi értelembe használt köznyelvi szavakat pedig egyszerű szaknyelvi szavakra cseréli, a ritkább és kevésbé ismert szó helyett – akár idegen, akár magyar – egy gyakoribbat és ismertebbet ír, minél előrébb helyezi el a mondat érdemi részeit, kihagyja a szövegkörnyezet vagy az általános világismeret alapján fölösleges szavakat és kifejezéseket, tudatosan kerüli a túlbonyolítást, csökkenti a tagmondatok számát, valamint igyekszik igévé alakítani azokat az elvont jelentésű, -ás/-és képzős főneveket, amelyek csak az *által*, a *történő* és a *való* segítségével tudnak beépülni a mondatba. Ez a nyolc eszköz, amelyet a tanulmány külön-külön, majd a 4. pontban átirított házi rend esetében együttesen mutat be, csak ízelítőt ad a legfontosabbakból, de remélhetőleg ennyi is bizonyítja, hogy a közérthető és tömör jogi szöveg létrehozása csak akarat és gyakorlat kérdése, nyelvi akadályá ugyanis nincs.

IRODALOM

- Ferenczy Géza (1959): Hivatalos és tudományos nyelvünk magyartalanságai. In: Lőrincze Lajos (szerk.): *Iskolai nyelvművelő*. Tankönyvkiadó, Budapest. 303–311.
- Ferenczy Géza (1971): Hivatali tekintély és hivatalos nyelvi stílus. In: Ferenczy Géza (szerk.): *Anyanyelvi őrzés*. Gondolat Kiadó, Budapest. 213–215.
- Grétsy László (1964): *Szaknyelvi kalauz*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Grétsy László (szerk.) (1976): *Hivatalos nyelvünk kézikönyve*. Pénzügyminisztérium, Államigazgatási Szervezési Intézet, Budapest.
- Hernádi Sándor (1973): Fontoskodó kartárs stílusgyakorlatai. In: Grétsy László (szerk.): *Anyanyelvi kaleidoszkóp*. Gondolat Kiadó, Budapest. 262.
- Horváth Péter Iván (2018): A fogalmazás apró műhelytitkai a hiteles fordításban. In: *Magyar Jogi Nyelv*. I/1. 19–24.
- Kemény Gábor (1978): Hivatali nyelv – jogi nyelv. In: Kovalovszky Miklós (szerk.): *Nyelvünk világa*. Gondolat Kiadó, Budapest. 297–299.
- Kovalovszky Miklós (1977): *Nyelvfejlődés – nyelvhelyesség*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

EXPLORANDAE VERI-
TATIS, QVO HVNGARICA NA-
tio in dirimendis controuersijs ante
annos trecentos & quadragin-
ta vfa est, & eius testimonia
plurima, in Sacratio sū-
mi tēpli Varadien.
reperta.

Colofuarij 1 5 5 0.

A Ritus explorandae veritatis címlapja

Az öregségi nyugdíj és a rokkantsági ellátás megállapítása az Európai Unió koordinációs rendelete alapján - Az időszakok összeszámításának elve a szociális biztonsági rendszerek koordinációjában

I. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az Európai Unió szociális szerepvállalása hosszas fejlődés eredményeként érte el jelenlegi szintjét. Az európai integrációs törekvések kezdeti szakaszában a szociális szempontok háttérbe szorultak a meggyengült gazdaságok helyreállítása iránti törekvések mögött, azt feltételezték, hogy a gazdaság helyreállításával a tagállamok szociális helyzete is egyértelmű fejlődésnek fog indulni. A különböző válságok azonban felismertették, hogy az Európai Uniónak egyre nagyobb szerepet kell vállalnia a tagállamok és az ott élő állampolgárok szociális biztonsági helyzetének javításában, így az 1970-es évektől kezdődően a terület fejlődésének lehetünk szemtanúi. Mára már egyértelmű az elkötelezettség a Szociális Európa megvalósítása iránt, amelyben nagyon fontos szempont az uniós munkavállalók és családtagjaik szociális biztonságának határokon átnyúló védelme is. Azonban erre az Európai Uniónak korlátozott lehetőségei vannak, tekintettel arra, hogy nincs hatásköre egy egységes szociálpolitika, így egy egységes szociális biztonsági rendszer létrehozására sem, tevékenysége csak a 27 tagállam által működtetett rendszer koordinálására szűkül le, a nyitott koordináció módszerének alkalmazásával. Ezen tevékenységnek ugyanakkor kétségtelenül kiemelkedő szerepe van a személyek szabad mozgásának biztosításában, ugyanis ezáltal biztosított, hogy az uniós polgárok egy más európai uniós, vagy Európai Gazdasági Térséghez (a továbbiakban: EGT) tartozó tagállamban történő tartózkodás és munkavállalás során megőrizhessék társadalombiztosítási jogviszonyukból eredő jogosultságaikat.

Jelen tanulmány középpontjában ezen koordinációs tevékenység egyik legfontosabb, a biztosítási időszakok összeszámítására vonatkozó alapelvének érvényesülése áll, a rokkantsági ellátás és az öregségi nyugdíj megállapítása során. Ennek keretében elsőként az Európai Unió és a szociálpolitika kapcsolatának felvázolására kerül sor az Európai Unió Működéséről szóló szerződésben (a továbbiakban: EUMSZ) foglaltak áttekintésével, ahol bemutatásra kerül a koordinációs tevékenység szerepe

az európai uniós célkitűzések megvalósításában. Ezt követően a terület szabályozását tartalmazó másodlagos jogforrások, nevezetesen a szociális biztonsági rendszerek koordinációjáról szóló 883/2004/EK rendelet (a továbbiakban: 883/2004/EK rendelet, koordinációs rendelet, rendelet), illetve annak végrehajtására kiadott 987/2009/EK rendelet (a továbbiakban: 987/2009/EK rendelet, végrehajtási rendelet) áttekintésére kerül sor, különös tekintettel a hatály és az alapelvek kérdéskörére. A tanulmány tulajdonképpeni témájára rátérve a továbbiakban az időszakok összeszámításának elvével foglalkozom, egészen pontosan bemutatva az öregségi nyugdíj és a rokkantsági ellátás megállapításának szabályait több tagállamban szerzett biztosítási időszakok esetén. Végül, de nem utolsó sorban elengedhetetlennek tartom kitérni a tagállamok közötti kapcsolattartás szabályaira és az elektronikus kommunikáció informatikai platformjának bemutatására.

II. AZ EURÓPAI UNIÓ SZOCIÁLPOLITIKÁJA

1. Az uniós szociálpolitika tartalma és keretei

Az Európai Unió szociális szerepvállalásának fejlődését nyomon követve látható, hogy sokáig még maga az Európai Unió sem tudta saját helyzetét, szerepét egyértelműen definiálni a tagállamok szociális, jóléti helyzetének javításában. Jelen tanulmánynak nem célja a fejlődéstörténet bemutatása, de az kétségtelen, hogy mára már az uniós polgárok szociális biztonságának garantálása kiemelt szerephez jut. Az EUMSZ szociálpolitikával foglalkozó része célul tűzi ki a tartósan magas foglalkoztatás megteremtését, valamint a kirekesztés elleni küzdelmet, a foglalkoztatás- és az élet- és munkakörülmények javításával, a megfelelő szociális védelem biztosításával, a szociális partnerek közötti párbeszéd és az emberi erőforrások fejlesztésének elősegítésével.^[1]

Ezen célkitűzések megvalósítása érdekében az Európai Unió az alábbi területeken támogatja és egészíti ki a tagállamok teljesítményét:

- a. a munkakörnyezet javítása a munkavállalók egészségének és biztonságának védelme érdekében;
- b. munkafeltételek;
- c. munkavállalók szociális biztonsága és szociális védelme;
- d. a munkavállalók védelme munkaviszonyuk megszűntetése esetén;
- e. a munkavállalók tájékoztatása és véleményük meghallgatása;

[1] EUMSZ 151. cikk.

- f. a munkavállalók és munkaadók érdekeinek képvisellete és kollektív védelme;
- g. az Unió területén jogszerűen tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok foglalkoztatásának feltételei;
- h. a munkaerőpiacról kirekesztett személyek beilleszkedésének lehetővé tétele;
- i. a férfiak és a nők munkaerő-piaci esélyegyenlősége és az egyenlő munkahelyi bánásmód;
- j. a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem;
- k. a szociális védelmi rendszerek modernizálása.”^[2]

Látható, hogy az uniós szociálpolitika-értelmezés tágabb, mint ahogy azt tagállami szinten értelmezik, ugyanis a munka világgal kapcsolatos összes kérdést érinti. Azonban más megközelítésből szűkebbnek bizonyul, mert végső soron nem érinti a klasszikus szociális ellátórendszer kérdéseit, mint például a nyújtandó szociális ellátások és szolgáltatások köre.^[3] Ennek oka arra vezethető vissza, hogy az EUMSZ egyenesen kizárja a tagállamok törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek bármilyen szintű összehangolását, csak a tagállamok közötti együttműködés ösztönzésére szolgáló intézkedések elfogadására ad lehetőséget az Európai Parlament és a Tanács részére.^[4] Erre az úgynevezett nyitott koordináció módszerének alkalmazásával van lehetőség, amelynek eljárási lépéseit az Európai Tanács 2000. március 24-25-én tartott lisszaboni ülésén határozták meg.^[5] A folyamatban az Európai Tanácsnak, az Európai Bizottságnak és a tagállamoknak egyaránt kiemelkedő szerepük van. Az Európai Tanács által megfogalmazott stratégiai célkitűzések mentén az Európai Bizottság javaslatot tesz a megvalósítási irányvonalakra, és meghatározza a tagállamok teljesítményének mérésére alkalmas indikátorokat is. Ezek mentén a tagállamok kidolgozzák saját nemzeti akcióterveiket, amelyeket a Bizottság részére küldenek meg. A Bizottság a tagállami akciótervek alapján értékeli a tagállamok teljesítményét, illetve továbbfejlesztési irányokra tesz javaslatot.^[6]

[2] EUMSZ 153. cikk (1) bekezdés.

[3] Marján, 2006, 67-70.

[4] EUMSZ 153. cikk (2) bekezdés.

[5] Az Európai Tanács weboldala: Az Európai Tanács 2000. március 24-25-i üléséről készült elnökségi konklúzió.

[6] EUMSZ 258. cikk.

A tagállamok közötti együttműködés uniós szintű ösztönzése az alábbi területekre terjed ki különösen:

- a. foglalkoztatás;
- b. munkajog és munkafeltételek;
- c. alap- és magasabb szintű szakképzés;
- d. szociális biztonság;
- e. munkahelyi balesetek és foglalkozási megbetegedések megelőzése;
- f. munkahelyi egészségvédelem;
- g. egyesülési jog, valamint a munkaadók és a munkavállalók közötti kollektív tárgyalások.^[7]

Több elmélet is létezik a szakirodalomban arra vonatkozóan, hogy miért nem lehetséges egy egységes, minden tagállamra kiterjedő szociálpolitika és ezzel együtt egy uniós szintű szociális biztonsági rendszer létrehozása sem. Ember Alex a választ az uniós tagállamok sokféleségében kereste, ugyanis az egyes államok rendkívül eltérő képet mutatnak a gazdasági fejlettség, az államszerkezeti jellemzők, az adórendszer, a demográfiai viszonyok, valamint a politikai jellemzők tekintetében, amelyek jelentősen befolyásolják a szociális védelmi rendszerek jellemzőit is.^[8] Továbbá azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az idők során, a történelemben lezajló események hatására az egyes államok szociális szerepvállalásának tartalma jelentős változáson ment keresztül, többször újradefiniálva a jóléti állam kifejezés tartalmát is. Tekintettel arra, hogy az uniós tagországok történelmi múltja más és más, a szociális szerepvállalásuk mikéntje, erőssége és célja is különbséget mutat.^[9]

2. A munkavállalók szociális biztonsága

Látható, hogy a munkavállalók szociális biztonságának védelme az Európai Unió kiemelt célkitűzései közé tartozik. Ennek azonban nagyon fontos szerepe van azon uniós munkavállalók tekintetében is, akik születési helyüktől eltérő tagállamban vállalnak munkát. Az EUMSZ 45-48. cikke határozza meg a mun-

[7] EUMSZ 156. cikk.

[8] Ember, 2011, 63.

[9] Kristó, 2014, 73.

kavállalók szabad mozgásával^[10] és az ehhez kapcsolódó szociális biztonsági rendszerek koordinációjával kapcsolatos elsődleges rendelkezéseket.^[11]

Látható, hogy a munkavállalók szabad mozgásának biztosításával közvetlen összefüggésben az EUMSZ előírja az időszakok összeszámításának és az ellátások exportálhatóságának elvét. De – ahogy az a tanulmány következő fejezetében is bemutatásra kerül – a szociális biztonsági koordinációs tevékenységnek ezen említett alapelvek csupán csak egy részét képezik, ugyanis az még kitér többek között az egyenlő bánásmód és az egy tagállam joghatósága alá tartozás elvére is. Ez azzal hozható összefüggésbe, hogy a tevékenység nem csak az uniós munkavállalókra határoz meg szabályokat, hanem célja a tág értelemben vett személyek szabad mozgásának érvényesüléséhez való hozzájárulás. Tekintettel arra, hogy jelen tanulmány témája az időszakok összeszámításának elvére koncentrálni, amely kifejezetten a határon átnyúló munkavállaláshoz kapcsolódó alapelvek, a személyek szabad mozgásával kapcsolatos szabályok tisztázása nem cél, azonban az imént kifejtett információk tisztázása fontos a következő fejezetben foglaltak megértéséhez.

Tehát az Európai Unió feladatai közé tartozik annak biztosítása, hogy az uniós polgárok egy más európai uniós, vagy EGT tagállamban történő tartózkodás során is megőrizhessék társadalombiztosítási jogviszonyukból eredő jogosultságukat, és hozzáférjenek a fogadó ország szociális biztonsági rendszeréhez. Mindezt a különböző tagállami rendszerek közötti koordináció útján, anélkül, hogy harmonizáció alkalmazásával beleavatkozna az Európai Unió a tagállami belső rendszerek működésébe.^[12] Erre alkalmas eszköz a már említett nyitott koordináció módszere, amely nem a tagállamok jogszabályainak összehango-

[10] EUMSZ 45. cikk:

„(1) Az Unión belül biztosítani kell a munkavállalók szabad mozgását.

(2) A munkavállalók szabad mozgása magában foglalja az állampolgárság alapján történő minden megkülönböztetés megszüntetését a tagállamok munkavállalói között a foglalkoztatás, a javadalmasítás, valamint az egyéb munka- és foglalkoztatási feltételek tekintetében.

(3) A közrendi, közbiztonsági vagy közegészségügyi okok alapján indokolt korlátozásokra is figyelemmel, a munkavállalók szabad mozgása jogot biztosít a munkavállalónak arra, hogy:

a) tényleges állásajánlatokra jelentkezzen;

b) e célból a tagállamok területén szabadon mozogjon;

c) munkavállalás céljából valamely tagállamban tartózkodjon az adott tagállam állampolgárainak foglalkoztatására vonatkozó törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseknek megfelelően;

d) egy tagállamban történő alkalmazását követően a Bizottság által rendeletekben meghatározott feltételek mellett az adott tagállam területén maradjon.

(4) E cikk rendelkezései nem vonatkoznak a közszolgálatban történő foglalkoztatásra.”

[11] EUMSZ 48. cikk: „Az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében a szociális biztonság területén elfogadja azokat az intézkedéseket, amelyek a munkavállalók szabad mozgásának biztosításához szükségesek; e célból olyan eszközrendszert hoz létre, amely a migráns munkavállalók és önálló vállalkozók, valamint az azok jogán jogosultak számára biztosítja

a) a különböző országok jogszabályai szerint figyelembe vehető összes időszak összevonását a juttatásokhoz való jog megszerzése és fenntartása, valamint a juttatások összegének kiszámítása céljából;

b) a juttatások kifizetését a tagállamok területén lakó személyek számára.”

[12] Pennings, 2010, 6.

lására törekszik, hanem a szociálpolitikák egymáshoz való közelítésére, meg-hagyva ezzel a tagállamok bizonyos szintű jogalkotási önállóságát. Éppen ezért a módszert az úgynevezett „puha jog” kifejezéssel is illelhetjük, amely egy köz-tes helyet foglal el a kötelező és nem kötelező szabályozási mechanizmusok kö-zött.^[13]

Ezzel el is érkezőnk a tanulmány tulajdonképpeni témájához, amelynek középpontjában a biztosítási időszakok összeszámítása áll, amely a szociális biztonsági rendszerek közötti koordináció egyik legfontosabb alapelve. Ennek megfelelően a tanulmány további részeiben a területen alkalmazott koordináció alapszabályainak felvázolását követően az említett alapelv érvényesülése kerül bemutatásra az öregségi nyugdíj és a rokkantsági ellátás megállapítása során.

III. A SZOCIÁLIS BIZTONSÁGI RENDSZEREK KOORDINÁCIÓJA

Az Európai Unióban egészen 1971-ig nem volt olyan egységes szabályrend-szer, amely a szociális biztonsági koordináció szabályait rendezte volna. A tag-államok állampolgárainak más ország szociális biztonsági rendszeréhez való hozzáférést az egyes államok által megkötött két- vagy többoldalú megállapo-dások biztosították.^[14] Magyarország esetében például beszélhetünk teljes körű szociálpolitikai egyezményekről, illetve szociális biztonsági egyezményekről. A teljes körű szociálpolitikai egyezmények célja az volt, hogy az azt létrehozó országok állampolgárai a másik ország területén történő tartózkodás során meg-őrizzessék és gyakorolhassák szociális biztonsági jogosultságukat. Magyaror-szág ilyen egyezményeket kötött például Bulgáriával, az egykori Csehszlováki-ával, Jugoszláviával, Szovjetunióval és Lengyelországgal. A szociális biztonsági egyezmények érintették mind az egészség-, mind pedig a nyugdíjbiztosítás kér-déskörét. Ilyen egyezmény volt például a magyar-svájci, a magyar-német és a magyar-osztrák szociális biztonsági megállapodás. Ezen kétoldalú egyez-mények egyik jelentős hátránya volt, hogy viszonylag rugalmatlanul reagáltak a jogszabályi változásokra, amelyek bizonyos rendelkezések okafogyottá válá-sához is vezettek, továbbá csak azokra az országokra fejtették ki kötelező ere-jüket, amelyek az adott megállapodást megkötötték.^[15]

Az említett dokumentumok nagy része 1971-ben hatályát veszítette, ugyanis a Tanács, a Római Szerződés felhatalmazása alapján megalkotta az 1408/71/EGK rendeletet és annak végrehajtási szabályait tartalmazó 574/72/EGK rende-letet, amellyel megvalósította a szociális biztonsági rendszerek koordinációját. Mint ahogy az már a tanulmány bevezető részében említésre került, a jelen-leg hatályos szabályozást a 883/2004/EK rendelet és az ennek végrehajtására

[13] Szabó – Láncoş – Gyeney, 2015, 44.

[14] Juhász, 2012, 40.

[15] Hurton – Futó, 2003, 7-25.

kiadott 987/2009/EK rendelet tartalmazza, amelyek megalkotását több tényező is indokolta. Az uniós tagállamok száma folyamatosan növekedett, amely egyidejűleg azt is jelentette, hogy egyre több uniós polgár Európai Unión belüli mozgásával kellett számolni, amellyel egyre jelentősebb teher kezdett nehezedni a szociális biztonsági rendszerek koordinálására vonatkozó szabályokra is. A helyzetet nehezítette az ezredfordulón jellemző átalakítási hullám, amelynek keretében szinte minden európai uniós tagállam átalakította társadalombiztosítási rendszerét és a szociális ellátásokra vonatkozó szabályait is. A 883/2004/EK rendelet előkészítését már 1998-ban elkezdték, majd hosszas folyamat eredményeként 2004. április 29-én hirdették ki.^[16]

1. A szociális biztonsági koordináció hatálya

A rendelet 2. cikke rendelkezik személyi hatály kérdéséről. Ennek értelmében a rendelet alkalmazandó a tagállamok állampolgáira, egy tagállamban lakóhellyel rendelkező hontalanokra vagy menekültekre, valamint ezek családtagjaira és túlélő hozzátartozóira. A rendelet személyi hatálya alá tartoznak továbbá „azoknak a személyeknek a túlélő hozzátartozói, akik egy vagy több tagállam jogszabályainak hatálya alá tartoznak, függetlenül az ilyen személyek állampolgárságától, ha a túlélő hozzátartozók egy tagállam állampolgárai vagy a tagállamok egyikében tartózkodó hontalanok vagy menekültek”.^[17] Tehát ezekből a rendelkezésekből is kitűnik, hogy a hangsúly már nem csak kizárólag a munkaerő szabad áramlásának megteremtésén van, hanem azon, hogy minden olyan személy, aki valamely uniós tagállamban biztosítással rendelkezik, szabadon mozoghasson az Európai Unión, az EGT-n és Svájcban belül bárhol.

A rendelet 3. cikke az alábbiak szerint határozza meg azokat az ellátásokat, amelyekre tárgyi hatálya kiterjed; ezeket összefoglaló néven szociális biztonsági ellátásoknak nevezzük:

„ (1) Ezt a rendeletet a következő szociális biztonsági ágakra vonatkozó valamennyi jogszabályra kell alkalmazni:

- a. betegségi ellátások;
- b. anyasági és azzal egyenértékű apasági ellátások;
- c. rokkantsági ellátások;
- d. öregségi ellátások;
- e. túlélő hozzátartozói ellátások;
- f. munkahelyi balesetekkel és foglalkoztatási megbetegedésekkel kapcsolatos ellátások;

[16] Juhász, 2012, 57.

[17] 883/2004/EK rendelet 2. cikk (1)-(2) bekezdés.

- g. haláleseti juttatások;
- h. munkanélküli-ellátások;
- i. előnyugdíjak;
- j. családi ellátások.^[18]

A koordinációs rendelet a területi hatály kérdéskörét érintően nem tartalmaz tételes felsorolást. A kérdésben csak annyit említ meg, hogy rendelkezéseit az Európai Unió, illetve az Európai Gazdasági Térség tagállamaiban, valamint Svájc területén is alkalmazni kell. Így a 27 európai uniós tagállamon kívül Izlandon, Liechtensteinben, illetve Norvégiában is érvényesek a szabályai, továbbá Svájcban is, amely bár nem tagja az Európai Gazdasági Térségnek, de az Európai Unióval kötött szerződések alapján a személyek szabad mozgása szempontjából azonos jogállásúnak tekintendő.

2. A szociális biztonsági koordináció alapelvei

a. Az egyenlő bánásmód elve

A személyek szabad mozgásának biztosításához különösen fontos, hogy az uniós polgárokat más tagállamban történő tartózkodás során semmilyen hátrányos megkülönböztetés ne érje a szociális ellátórendszerhez való hozzáférés tekintetében sem. A koordinációs rendelet az egyenlő bánásmód elvének deklarálásával biztosítja, hogy a hatálya alá tartozó személyeket bármely tagállamban történő tartózkodás során ugyanolyan jogok illessék meg és ugyanolyan kötelezettségek terheljék, mint a fogadó tagállam állampolgárait.^[19]

Az egyenlő bánásmód elvének egy másik aspektusa az ellátásokkal, jövedelmekkel, tényállásokkal és eseményekkel kapcsolatos egyenlő bánásmód. Ennek értelmében, ha az uniós polgár tartózkodási helye szerinti tagállamban bizonyos szociális biztonsági ellátásnak vagy jövedelemnek kézhezvétele valamilyen jogkövetkezményekkel jár, akkor ezeket a jogkövetkezményeket megállapító jogszabályoknak a rendelkezéseit azokra az egyenértékű ellátásokra és jövedelmekre is alkalmazni kell, amelyeket egy másik tagállam jogszabályai alapján szereztek meg.^[20]

Azonban az egyenlő bánásmód elvének alkalmazását is bizonyos korlátok közé szükséges szorítani annak érdekében, hogy az alkalmazás ne vezessen irreális eredményekhez. Ennek kiküszöbölése érdekében vezeti be a rendelet az arányosság elvét, amellyel igyekszik ezeket az indokolatlan eredményeket elkerülni és az ellátások halmozódását megakadályozni.^[21]

[18] 883/2004/EK rendelet 3. cikk (1) bekezdés.

[19] 883/2004/EK rendelet (8) bekezdés.

[20] 883/2004/EK rendelet 5. cikk.

[21] 883/2004/EK rendelet (12) bekezdés.

Kitekintésként érdemes megemlíteni, hogy az egyenlő bánásmód elvének alkalmazása 2014 és 2016 között az uniós diskurzusok meghatározó témájaként merült fel, az Egyesült Királyság, Németország és Ausztria által indított vitákkal. Az említett államok ugyanis sérelmezték, hogy a keleti bővítés során csatlakozó országokkal szembeni munkaerő-piaci korlátozások feloldását követően jelentős mértéket öltött az uniós polgárok bevándorlása, amely olykor az országok szociális ellátórendszerére is szignifikáns terhet jelentett, főként a munkanélküli- és gyermeknevelési ellátásokat érintően. Ez a jelenség az uniós diskurzusokba szociális-, vagy segélyturizmus néven írta be magát. A Brexit egyik nagyon fontos kiváltó oka is erre vezethető vissza, bár a népszavazást megelőzően folytatott tárgyalások az Egyesült Királyság Európai Unión belüli újr szabályozásáról fontos reformintézkedések bevezetését irányozták elő, mind a személyek szabad mozgásának szabályozásában, mind a 883/2004/EK rendelet módosításában, azonban ezek hatályba lépése csak akkor történhetett volna meg, ha a népszavazás nem a már mindenki által jól ismert eredményre jut.^[22]

b. Az egy tagállam joghatósága alá tartozás elve

A szociális biztonsági rendszerek közötti koordináció megfelelő és igazságos működéséhez elengedhetetlen azon szabályok lefektetése, amelyek meghatározzák, hogy a tagállamok között szabadon mozgó uniós polgárok mely tagállamok joghatósága alá tartoznak, és hol kell teljesíteniük járulékfizetési kötelezettségeiket. A *lex loci laboris* elve értelmében annak a tagállamnak a szociális biztonsági jogszabályai alapján kell az ellátásokat megállapítani, illetve a járulékokat fizetni, ahol az érintett a munkát végzi.^[23]

A rendelet 12. cikke ugyanakkor nagyon fontos szabályokat állapít meg a kiküldetésben dolgozó munkavállalókra vonatkozóan. A szabályozás értelmében a kiküldetésben dolgozó munkavállaló továbbra is azon tagállam jogszabályainak hatálya alá tartozik, ahol a munkáját eredetileg is végzi, feltéve, ha a kiküldetés időtartama nem haladja meg a 24 hónapot, és a személy kiküldetése nem egy másik személye leváltása céljából történik.^[24]

c. Ellátások exportálhatóságának elve

A koordinációs rendelet 7. cikke értelmében, az egyes tagállamokban már megszerzett jogosultságok átvihetők egy másik tagállamba. Ennek megfelelően a pénzbeli ellátások kifizetését akkor is biztosítani kell, ha a jogosult egy másik tagállamban rendelkezik lakóhellyel.^[25] Ez alól kivételt képeznek a speciális, nem járulékalapú pénzbeli szociális ellátások, amelyek csak azon tagállam te-

[22] Kiss, 2019, 158-159.

[23] Lajter-Tóth, 2012, 37.

[24] 883/2004/EK rendelet 12. cikk (1) bekezdés.

[25] 883/2004/EK rendelet 7. cikk.

rületén fizethetőek ki, ahol a jogosult állandó lakóhelye található. Ide tartoznak azok az ellátások, amelyeknek célja, hogy az érintett személyeknek minimális megélhetést biztosítson, és amelyek kifizetés adóbevételekből történik, azaz nem függ semmiféle járulékfizetéstől.^[26]

A munkanélküli-ellátások esetében is csak korlátozottan érvényesülhet az exportálhatóság elve. Ugyanis a rendelet csak az alábbi szabályok mentén teszi ezt lehetővé:

- a. az indulást megelőzően a munkanélküli személynek munkakeresőként nyilvántartásba kell vetetnie magát az illetékes állam foglalkoztatási szolgálatánál, valamint legalább 4 héten keresztül rendelkezésre kell állnia;
- b. a fogadó tagállam foglalkoztatási szolgálatánál is nyilvántartásba kell vetetnie magát 7 napon belül és be kell tartania az ott előírt jogszabályi feltételeket, valamint alá kell vetnie magát az ott alkalmazott ellenőrzéseknek;
- c. a munkanélküli ellátásra való jogosultság 3 hónapig áll fenn, amely egyszeri alkalommal, legfeljebb 3 hónappal meghosszabbítható;
- d. az ellátás folyósítása továbbra is az illetékes intézmény – azaz amelynél az érintett személy az ellátásra jogosultságot szerzett – feladata.^[27]

d. Időszakok összesámításának elve

Az időszakok összesámítása alapelv célja, hogy az Európai Unió bármely tagállamában, illetve Izlandon, Liechtensteinben, Norvégiában és Svájcban megszerzett biztosítási időszakok ne vesszenek el. Ez különösen azon szociális biztonsági ellátások esetében fontos, ahol igazolni kell a szolgálati-, vagy biztosításban eltöltött időt, így a nyugdíjak és bizonyos országokban a rokkantsági ellátások szempontjából is kiemelkedő jelentőséggel bír. A koordinációs rendelet az alábbiak szerint fogalmaz:

„E rendelet eltérő rendelkezéseinek hiányában egy tagállam illetékes intézménye, amely tagállam jogszabályai:

- az ellátásokra való jogosultság megszerzését, fenntartását, időtartamát vagy feléledését,
- a jogszabályok alkalmazását, vagy
- a kötelező, szabadon választható folytatólagos vagy önkéntes biztosításhoz való hozzáférést vagy azok alóli mentességet

a biztosítási, szolgálati, önálló vállalkozóként folytatott tevékenységi vagy tartózkodási idő megszerzésétől teszik függővé, a szükséges mértékben oly módon veszi figyelembe a más tagállam jogszabályai szerint szerzett biztosítási,

[26] 883/2004/EK rendelet 70. cikk (2) bekezdés.

[27] 883/2004/EK rendelet 64. cikk.

szolgálati, önálló vállalkozóként folytatott tevékenységi vagy tartózkodási időket, mintha azokat az általa alkalmazott jogszabályok szerint szerezték volna meg.”^[28]

Tehát az alapelv lényege abban rejlik, hogy ha valamely tagállam jogszabályai bizonyos ellátásokra való jogosultság megszerzését meghatározott mértékű tartózkodási, szolgálati vagy biztosítási időtől teszik függővé (pl.: nyugellátások), akkor nemcsak az adott tagállamban megszerzett időszakokat veszik figyelembe, hanem hozzászámítják a más tagállam területén megszerzetteket is.

e. A részarányos teherviselés elve

A tanulmány témája szempontjából fontos szót ejteni egy kiegészítő alapelvről, amely a részarányos (*pro rata*) teherviselés elve. Az alapelv értelmében, ha az uniós polgár egyszerre több tagállam területén szerezte meg az adott ellátásra való jogosultságot, az illetékes tagállamok az ellátás folyósításából származó terhet felosztják egymás között. Ahogy az a tanulmány további részeiben is bemutatásra kerül, az öregségi nyugdíj és a rokkantsági ellátás esetében ez különösen fontos szerepet játszik, ugyanis az ellátások folyósítása az egyes tagállamok részéről, az adott tagállam területén megszerzett szolgálati idők hosszával arányosan történik.^[29]

IV. AZ ÖREGSÉGI NYUGDÍJ MEGÁLLAPÍTÁSA A KOORDINÁCIÓS RENDELET ALAPJÁN

Az öregségi nyugdíjra való jogosultság megállapításában két nagyon fontos tényező játszik szerepet: az életkor és a szolgálati idő. A tagállamok között jelentősen eltérnek azon feltételek is, amelyek az egyes nyugellátásokra vonatkozó jogosultság megállapítására vonatkoznak, így különböznek a szolgálati időre és a korhatárra vonatkozó feltételek is. Ennek következtében az az uniós polgár, aki egyszerre több tagállam területén is rendelkezett biztosítási jogviszonnal, eltérő időpontokban kérheti az ellátásra való jogosultságának megállapítását is. Az uniós polgárnak lehetősége van továbbá arra is, hogy amennyiben egy adott országban, ahol ő valaha biztosított volt, betöltötte a nyugdíjkorhatárt, de számára kedvezőbb, ha abban az időpontban még nem igényli a nyugdíjat, kérheti nyugdíja folyósításának elhalasztását.^[30]

Az öregségi nyugdíjra vonatkozó szabályok a koordinációs rendelet legbonyolultabb rendelkezései közé tartoznak. Ennek oka, hogy figyelemmel kell lenni a tagállami szintű eltérő szabályozásokra, ugyanis nehézséget okozhat,

[28] 883/2004/EK rendelet 6. cikk.

[29] Takács, 2000, 97.

[30] Varga, 2008, 734.

hogy mikor nyílik meg az adott uniós polgár előtt a nyugdíj jogosultság, illetve, hogy hogyan számítják össze az egyes tagállamokban eltérő mértékességben meghatározott biztosítási időket. Mindezek mellett fontos szem előtt tartani az igénylő érdekeit, és a lehető legkedvezőbb megoldást szükséges alkalmazni a nyugdíj megállapítása során.^[31] Az öregségi nyugdíjra vonatkozó koordinációs szabályok bemutatása során fontos áttekinteni a szolgálati idők összesámítására, az igénybejelentés szabályaira, valamint az ellátások összegének kiszámítására vonatkozó szabályokat is.

1. A szolgálati idők összesámítása

Az időszakok összesítésére vonatkozó különleges szabályokat a 883/2004/EK rendelet 51. és 57. cikke foglalja össze. Az összesámítás során figyelembe kell venni, hogy ugyanazon időszakot csak egyszer lehet beszámítani. A szabály fontossága abban rejlik, hogy előfordulhat, hogy vannak olyan uniós polgárok, akik mialatt más tagállamban vállaltak munkát, például a magyar rendszerben is fizették a járulékot a biztosítási idő szerzése érdekében. Azonban ezen párhuzamos időszakokat csak egyszer lehet figyelembe venni. Tehát például, ha az említett járulékfizetés 10 évig állt fenn, akkor az az öregségi nyugdíj összegének kiszámításakor csak 10 évnél fog számítani, nem pedig a duplájának.

A tagállamok szabályozási rendszerében eltérés tapasztalható abban is, hogy a szükséges biztosítási időt években, hónapokban vagy napokban határozzák meg. Ezen eltérések áthidalására is kiegészítő rendelkezések kerültek megállapításra a 987/2009/EK rendelet által, amely az időszakok átváltásával kapcsolatos szabályokat határoz meg.^[32]

A végrehajtási rendelet 13. cikke értelmében, az átváltás alapja azon tagállam által közölt időszak, amely hatályos jogszabályai alapján az időszakokat megszerezték.^[33] Az időszakok közötti átváltást nem csak az nehezíti, hogy különböző egységekben határozzák meg azokat, hanem azok alapja is különböző lehet. Például az egyes tagállamok között eltér, hogy 1 munkanap hány órának felel meg, vagy, hogy 1 hónapban hány munkanapot szükséges dolgozni. Ezen különbségek kiküszöbölésére is tartalmaz rendelkezéseket a végrehajtási rendelet, különbséget téve a napokban és a napoktól eltérő egységekben meghatározott biztosítási időszakok között. A napokban meghatározott biztosítási időszakok esetén egy táblázat segítségével mutatja be a különböző rendszerek között átváltási szabályokat.^[34]

[31] Hurton – Futó, 2003, 51.

[32] Berki, 2016, 173.

[33] 987/2009/EK rendelet 13. cikk (1) bekezdés.

[34] 987/2009/EK rendelet 13. cikk (1) bekezdés b) pont.

Rendszer alapja	1 napnak megfelelő időtartam	1 hétnek megfelelő időtartam	1 hónapnak megfelelő időtartam	1 negyedévnél megfelelő időtartam	Napok maximális száma egy naptári évben
5 nap	9 óra	5 nap	22 nap	66 nap	264 nap
6 nap	8 óra	6 nap	26 nap	78 nap	312 nap
7 nap	6 óra	7 nap	30 nap	90 nap	360 nap

1 táblázat: Napokban meghatározott biztosítási időszakok átszámítása (Forrás: 987/2009/EK rendelet 13. cikk (1) bekezdése)

Lényeges szabály, hogy amennyiben egy intézmény napokban határozza meg a mérés alapját, akkor nyilatkoznia kell, hogy ez 5, 6 vagy 7 napos rendszert takar-e, mert, ahogy láthattuk, ez az átszámítás szempontjából nélkülözhetetlen információ.^[35] Ezen kívül a számítás során az alábbi átváltási szabályokat is figyelembe kell venni: 3 hónap, vagy 13 hét egy negyedévnek felel meg, illetve 1 év 4 negyedévnek és 52 hétnek felel meg.^[36]

A 883/2004/EK rendelet 57. cikke egy, az időszakok összesítése szempontjából nagyon lényeges szabályt tartalmaz. Ennek értelmében az adott tagállam intézménye nem köteles öregségi nyugdíjat folyósítani, ha az igénylő az érintett tagállamban megszerzett biztosítási ideje kevesebb, mint 1 év. Azonban ezt az 1 évnél kevesebb biztosítási időt a többi érintett tagállam köteles figyelembe venni a szolgálati idők összeszámításakor.^[37] Például tegyük fel, hogy egy magyar állampolgár Németországban 18 év, Magyarországon 10 év, Ausztriában pedig 30 nap jogszerűen megszerzett biztosítási idővel rendelkezik, és betöltötte az említett országokban irányadó öregségi nyugdíjkorhatárt, és az öregségi nyugdíj megállapítása iránti igényét az illetékes intézménynél előterjeszti. Ausztriában 30 nap biztosítási idő után nem folyósítanak öregségi nyugdíjat, azonban Németországban és Magyarországon a nyugdíjszámítás során beleszámítják az Ausztriában megszerzett 30 nap hosszúságú szolgálati időt is, így az természetesen nem veszik el.

2. Az igénybejelentés szabályai

Az igénybejelentés megtételére az előírt nyugdíjkorhatárok betöltésével nyílik meg a lehetőség. Ebből logikusan következik, hogy több tagállamban megszerzett biztosítási időszakok esetében az egyes tagállamokban eltérő időpontokban tehető meg az igénybejelentés. Tehát abban az esetben, ha egy uniós polgár egy tagállamban már kérte öregségi nyugdíjának megállapítását, de ezt

[35] Fürjes, 2014, 180.

[36] 987/2009/EK rendelet 13. cikk (1) bekezdés c) pont.

[37] 883/2004/EK rendelet 57. cikk (1)-(2) bekezdés.

követően egy újabb tagállamban nyílik lehetősége igényelni azt, lévén, hogy az ott előírt nyugdíjkorhatárt is betöltötte, ismételt igénybejelentést szükséges tenni, amely alapján az ellátás összegének újraszámítására kerül sor.^[38]

A végrehajtási rendelet szabályainak megfelelően az igénybejelentést az állandó lakóhely szerinti hatáskörrel rendelkező szervnél kell benyújtani. Ez a szabály akkor is érvényes, ha az állandó lakóhely szerinti tagállamban az igénylő nem rendelkezik biztosítási időszakkal. Ebben az esetben a nyugdíj megállapításával foglalkozó intézmény eljárásból történő mellőzésével is be lehet nyújtani az ellátás megállapítása iránti igényt, ugyanis az igénylő az utolsó biztosítás helye szerinti tagállamban közvetlenül is benyújthatja kérelmét. Az igénybejelentésnek meghatározott formai követelményei vannak, az elbírálás könnyítése, illetve az egészségesség érdekében azt az erre a célra rendszeresített formanyomtatványon kell megtenni.^[39]

Az ellátás iránti igény benyújtásával automatikusan megnyílik mindazon tagállamok jogszabályai szerint járó öregségi nyugellátásra való jogosultság, amelyeknek feltételei az igénylő által teljesítésre kerültek. Ahogy már említettem, kivételes eset, ha az igénylő kifejezetten kéri az öregségi nyugdíj megállapításának elhalasztását. Erre a legtöbb esetben akkor kerül sor, ha valamely tagállamok a nyugdíj összegének növelésével honorálják a nyugdíjmegállapítás korhatár betöltése utáni elhalasztását.^[40]

3. Az ellátás összegének kiszámítása

A 883/2004/EK rendelet alapján az öregségi nyugdíj összegének kiszámítására kettős módszert alkalmaznak, amely során minden illetékes tagállam egyrészt a saját jogszabályai szerint, másrészt a koordinációs szabályok alapján bírálja el az öregségi nyugellátás megállapítása iránti kérelmet. A koordinációs rendelet aszerint határozza meg az öregségi nyugdíj összegének számítási szabályait, hogy az igénylő teljesítette-e az összes olyan feltételt, amelyeket az öregségi nyugdíj összegének megállapításával érintett valamennyi tagállam jogosultsági feltételként állapított meg, avagy sem.

Amennyiben az igénylő rendelkezik a nemzeti jog szerint önálló ellátásra való jogosultsággal, akkor elsősorban az illetékes tagállami nyugdíjbiztosítási szerve az úgynevezett független ellátást, vagy másnéven nemzeti nyugdíjat állapítja meg. Ennek során meghatározásra kerül a nemzeti jogszabályok alapján járó ellátás az ott megszerzett biztosítási idő, illetve átlagkereset alapján. Ezt követően kell kiszámítani a biztosítási idő szerinti arányos (*pro rata temporis*) nyugdíjrészt, amelyet nemzetközi nyugdíjnak nevezünk.^[41] Ennek során kétféle számítást

[38] Pákozdi, 2004, 11.

[39] Prugberger, 2008, 178.

[40] Pákozdi, 2004, 12.

[41] Drenóczi, 2018, 216.

szükséges elvégezni. Elsőként meg kell határozni az úgynevezett elméleti nyugdíj összegét, azaz, hogy mennyi lenne az öregségi nyugdíj összege akkor, ha az egyes tagállamokban külön-külön szerzett biztosítási időszakok mindegyikét az adott tagállamban szerezte volna az igénylő. A másik számítás során az arányos nyugdíj összegét szükséges meghatározni, amely azt a hányadot jelenti, ahogy az adott tagállamban megszerzett szolgálati idő aránylik az egyes tagállamokban megszerzett biztosítási idők összegéhez. Az így megállapított elméleti és arányos nyugdíj közül a jogosult részére a nagyobb összegű ellátás kerül folyósításra.^[42]

Abban az esetben, ha az igénylő az adott tagállam nemzeti szabályai alapján nem rendelkezik önálló jogosultsággal, azaz nem rendelkezik a nemzeti jogszabályok alapján előírt megfelelő mennyiségű szolgálati idővel, akkor az előzőekben ismertetett szabályok közül értelemszerűen az elméleti nyugdíj összegének kiszámítására nem kerül sor. Ennek megfelelően az adott tagállam csak a rá eső arányos nyugdíjrészt számítja ki, és az annak megfelelő összeget fogja folyósítani az ellátott részére. Az érintett tagállamok által folyósított résznyugdíjak összessége fogja adni a jogosult teljes nyugdíjának összegét.^[43]

V. A ROKKANTSÁGI ELLÁTÁS MEGÁLLAPÍTÁSA A KOORDINÁCIÓS RENDELET ALAPJÁN

1. A jogosultság megállapítása

A rokkantsági ellátásra vonatkozó koordinációs szabályok áttekintése előtt az Európai Unióban előforduló rokkantnyugdíjazási rendszerek két alapvető típusával szükséges megismerkedni: az „A” és a „B” típusú rendszerrel. Az „A” típusú rendszerben a rokkantsági ellátásra való jogosultságot nem teszik szolgálati időtől függővé. Ebben az esetben a jogosult fix összegű ellátásban részesül, amely független attól, hogy mennyi ideje végez munkavégzésre irányuló tevékenységet. A „B” típusú rendszer sajátossága, hogy a rokkantsági ellátás megállapítását az európai uniós vagy EGT tagállamban megszerzett biztosítási idők hosszához kötik. Az ilyen rendszerbe tartozó ellátások összegének kiszámítására az öregségi nyugdíj kiszámítására vonatkozó szabályokat alkalmazzák.^[44] Amennyiben egy adott uniós polgár egy típusba tartozó tagállamokban szerzett biztosítási időket, akkor az ellátás megállapítása egyszerűbb, mint az ellenkező esetben. Ez utóbbinál lesz igazán kiemelkedő szerepe a koordinációs rendelet rendelkezéseinek, ugyanis a rendszerek szabályozási különbségeinek áthidalása annak feladata lesz.

[42] Berki, 2018, 175.

[43] Pákozdi, 2004, 12.

[44] Hajdú - Berki - Ács - Janiné Lados, 2015, 93.

A 883/2004/EK rendelet 4. fejezete foglalja össze a rokkantási ellátás koordinációjára vonatkozó szabályokat. A 44. cikk értelmében azon uniós polgárok, akik kizárólag „A” típusú rendszerbe tartozó országok jogszabályai alapján szereztek biztosítási vagy tartózkodási időt, az ellátásra annak a tagállamnak az intézményétől jogosultak, amely jogszabályainak hatálya alá akkor tartoztak, amikor munkaképtelenségét követően a rokkantság bekövetkezett.^[45] Ilyenkor tehát csak annak az országnak a szabályait kell alkalmazni, ahol a rokkantság bekövetkezett, függetlenül attól, hogy az adott uniós polgár rendelkezett-e korábban más tagállamban bármilyen foglalkoztatási jogviszonnyal.

A szabályozás már bonyolultabbnak tekinthető akkor, ha a rokkanttá vált személy életútja során valaha vállalt munkát „B” típusú rendszerhez tartozó tagállamban. A koordinációs rendelet 46. cikke tartalmazza az erre az esetre megállapított szabályokat. Amennyiben az adott uniós polgár csak „B” típusú rendszerbe szerzett biztosítási időt, akkor az ellátás megállapításának és folyósításának menetében az öregségi nyugdíjnál megállapított szabályokat kell alkalmazni. Ennek megfelelően a rokkant személy külön nyugdíjban részesül valamennyi tagállamtól az arányosság elvének figyelembe vételével. Úgy, ahogy az öregségi nyugdíj esetén is, a tagállamok által folyósított ellátás összege arányos az ott megszerzett biztosítási idő hosszával.^[46]

2. Az ellátás összegének kiszámítása

A koordinációs rendelet a rokkantsági ellátás összegének kiszámításával kapcsolatos szabályokat aszerint differenciálja, hogy az uniós polgár „A” vagy „B” típusú rendszerben volt először biztosított. Ha az ellátást igénylő olyan országban volt először biztosított, ahol figyelembe veszik a biztosítási idő hosszát („B” típus), és azután olyan államban vállal munkát, ahol ez nem feltétele az ellátás megállapításának („A” típus), akkor lényegében két nyugdíjban fog részesülni. Az egyik egy arányosított összegű nyugdíj lesz, amelyet a „B” típusú tagállam fog folyósítani, a másik pedig az „A” típusú tagállam teljes összegű ellátása lesz. Az utóbbi tagállam azonban gyakran élnek az úgynevezett beszámítási szabállyal, amelynek értelmében az általa folyósított nyugdíj összegéből levonják a más tagállam által utalt összeget.^[47] Abban az esetben, ha az igénylő először „A”, majd egy „B” típusú tagállamban volt biztosított, szintén két nyugdíjban fog részesülni. Azonban ezen nyugdíjak összege mindkét esetben a megszerzett szolgálati idők arányában kerül megállapításra.

[45] 883/2004/EK rendelet 44. cikk (2) bekezdés.

[46] Berki, 2016, 167.

[47] Czúcz, 2004, 337.

3. A rokkantság fokának megállapítása

A rokkantság fokának meghatározása is kérdéseket vethet fel akkor, ha az uniós polgár egyszerre több tagállamban volt biztosított. Ennek oka az előzőekben már kifejtett egységes, uniós szintű társadalombiztosítási rendszer hiányára vezethető vissza, amelynek következtében az egyes tagállamokban nem nyújtanak azonos típusú ellátásokat sem. A végrehajtási rendelet előírása alapján főszabály szerint a rokkantság fokának megállapítására annak az országnak az orvosszakértői intézményei jogosultak, ahol az uniós polgár a rokkantság bekövetkezésekor biztosított volt.^[48] Tekintettel arra, hogy az egyes országokban eltérnek a szabályok arra vonatkozóan, hogy milyen feltételek bekövetkezése esetén minősül valaki rokkantnak, illetve milyen mértékben, előfordulhat, hogy ha a rokkant állapota javuló tendenciát mutat, akkor az egyes tagállamokban megszűnik az ellátásra való jogosultsága, és csökken a folyósított ellátás összege is.

Az állapotváltozás megállapítására a lakóhely szerinti illetékes orvos jogosult, nem pedig az ellátást folyósító tagállam intézménye. Kiemelendő még, hogy azon tagállamokban, ahol megegyeznek a rokkantsági kritériumok, ott a másik ország által készített orvosi diagnózist el kell fogadni. Amennyiben a szóban forgó kritériumok különböznek, úgy a döntést hozó tagállam mérlegelési jogkörébe tartozik, hogy a másik tagország által készített orvosi diagnózist elfogadja-e.^[49]

VI. A TAGÁLLAMOK KÖZÖTTI KAPCSOLATTARTÁS SZABÁLYAI

Az előzőekben bemutatott szabályokból is egyértelműen kitűnik, hogy az egyes nyugellátásokra való jogosultság megállapítása több tagállamban szerzett biztosítási időszakok esetén meglehetősen bonyolult folyamat, amelynek eredményessége jelentős mértékben a tagállami intézmények közötti kapcsolattartás módján és hatékonyságán múlik. Pontosán ezért a végrehajtási rendelet szigorú és következetes szabályokat ír elő arra vonatkozóan, hogy hogyan történik a tagállami intézmények közötti adatcsere és együttműködés a koordinációs rendeletekben foglaltak végrehajtása során.

1. Az intézmények közötti adatcsere általános szabályai

A végrehajtási rendelet a tagállamok közötti kommunikáció szabályainak meghatározásakor egyértelműen ügyfélbarát szemléletmódot képvisel. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy alapelveként rögzíti, hogy a kommunikációnak a közszolgálatosság, a hatékonyság, az aktív segítségnyújtás, a gyors szolgálta-

[48] 987/2009/EK rendelet 49. cikk (1) bekezdés.

[49] Berki, 2016, 169.

tásnyújtás és a hozzáférhetőség elvein kell alapulniuk.^[50] Ezt az ügyfélközpontúságot támasztja alá azon rendelkezés is, amely előírja az intézmények közötti haladéktalan adatcserét olyan adatok vonatkozásában, amelyek az ellátást kérelmező személy jogainak és kötelezettségeinek megállapításához szükségesek. A végrehajtási rendelet továbbá arra az esetre is határoz meg szabályokat, ha egy személy tévedésből nem a végrehajtási rendeletben meghatározott tagállam illetékes intézményénél terjeszti elő az ellátás megállapítására vonatkozó igényét. Ekkor azon intézménynek a feladata lesz a beérkezett dokumentumok megfelelő helyre történő továbbítása, ahol az adott személy azokat benyújtotta.^[51]

2. Az adatcserék formátuma és módja

A 987/2009/EK rendelet az ügyfelek érdekeinek védelme, illetve a gyors és hatékony igazgatási együttműködés mellett az elektronikus úton történő kommunikációt is kötelezően előírja a tagállami intézmények számára. Ennek kapcsán az igazgatási bizottságot bízza meg azon dokumentumok és strukturált elektronikus dokumentumok szerkezetének, tartalmának és formátumának meghatározásával, amelyek ezen elektronikus kommunikáció során alkalmazandóak. A végrehajtási rendelet továbbá előírja, hogy kapcsolattartási rendszernek egy közös, biztonságos kereten belül kell működnie, amely megfelelően biztosítja az adatok védelmét is. Érdekesség azonban, hogy az érintett személyekkel való kommunikáció során nem írja elő kötelezettségként az elektronikus kapcsolattartást a végrehajtási rendelet, azonban kiemeli, hogy amennyiben lehetséges, előnyben kell részesíteni az elektronikus eszközök alkalmazását.^[52]

A tagállami intézmények közötti elektronikus kommunikáció platformjaként került létrehozásra az EESSI (*Electronic Exchange of Social Security Information*) rendszer, amely lehetővé teszi az illetékes tagállami intézmények közötti gyorsabb és hatékonyabb információcserét, például a betegségekről, nyugdíjakról, munkanélküli ellátásokról, vagy foglalkozási megbetegedésekről. A tagállami hatóságok olyan szociális biztonsági ügyekben, amelyek több tagországot is érintenek, az EESSI rendszeren keresztül, úgynevezett strukturált elektronikus dokumentumok útján kommunikálnak egymással.^[53] Az EESSI létrehozásával és a tagállamok általi implementálásával lehetővé vált az intézmények közötti gyorsabb és pontosabb adatcsere, eredményesebb a csalások elleni küzdelem, illetve a személyes adatok biztonságos kezelése, lehetségessé váltak a különböző statisztika célú adatgyűjtések a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról, valamint egyszerűbbé vált az uniós polgárok szociális biztonsági jogosultsága-

[50] 987/2009/EK rendelet II. fejezet 2. cikk (1) bekezdés.

[51] 987/2009/EK rendelet II. fejezet 2. cikk (2)-(3) bekezdés.

[52] 987/2009/EK rendelet II. fejezet 4. cikk (1)-(3) bekezdés.

[53] Az Európai Bizottság weboldala: Foglalkoztatás, szociális ügyek és társadalmi befogadás – A szociális biztonsági rendszerek koordinálásának digitalizálása.

inak ellenőrzése is. Ezek végső soron a lakossági mobilitás előmozdításához járulnak hozzá, amely egyértelműen elősegíti az egységes belső piac fennmaradását és hatékony működését.^[54] A szociális biztonsági ügyekben érintett szervezetek egy adattárból tudják kikeresni a másik tagállam illetékes intézményének nevét és elérhetőségét. Ezen elektronikus jegyzék naprakészen tartalmazza többek között a szervezetek nevét, azonosító kódját és az EESSI elektronikus címét, a szervezetek funkcióját, hatáskörét és elérhetőségét. Ezt a jegyzéket folyamatosan naprakészen kell tartani, és az abban tett bármilyen módosítást naplózni kell. A tagállamok felelősek azért, hogy a szükséges információkat összegyűjtsék és ellenőrizzék, valamint az Európai Bizottság részére időben megküldjék.^[55]

VII. BEFEJEZŐ GONDOLATOK

Tehát az uniós polgárok szociális biztonsági jogosultságainak védelme mára az Európai Unió szociális szerepvállalásának egyik legfontosabb elemévé vált. A vonatkozó jogforrásokat tanulmányozva világossá válik, hogy egy egységes, minden tagállamra kötelezően kiterjedő, uniós szintű szociális biztonsági rendszer létrehozása milyen jogi akadályokba ütközne, de gyakorlati oldalról megközelítve valójában lehetetlen vállalkozás is lenne – elég csak a tagállamok eltérő fejlettségi szintjére, illetve a gazdasági teljesítőképességek közötti különbségekre gondolni. A szociális biztonsági rendszerek közötti koordinációs tevékenység azonban alkalmas eszköznek tűnik a tagállamok közötti eltérések áthidalására, ám fontos megjegyezni, hogy annak érvényesülése jelentős mértékben függ a tagállamok elkötelezettségétől és együttműködésétől. A mechanizmus kapcsán számos hatékonysági kérdés felvetődhet, azonban úgy gondolom, hogy a módszer az Európai Unió cselekvési lehetőségeit maximálisan kihasználva, egyértelműen hozzájárul a személyek szabad áramlásának megvalósulásához, és ezáltal az egységes belső piac megfelelő működéséhez is.

[54] Hajdú, 2019, 15.

[55] 987/2009/EK rendelet 4. melléklet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berki Gabriella (2016): *Szabad mozgás és az Európai Unió szociális joga*. Iurisperitus Kiadó, Szeged.
- Czúcz Ottó (2004): *Szociális jog I.* UNIÓ Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., Budapest.
- Drenóczi Attila (2018): A szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról és annak végrehajtásáról szóló uniós rendeletek jelentősége. In: Ferencz Jácint (szerk.): *Munkajog és társadalombiztosítási jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- Ember Alex (2011): Erősödő szociális védelem az Európai Unióban: a 883/2004/EK rendelet. In: *Acta Universitatis Szegedniensis*. 2011/1. Szeged.
- Frans Pennings (2010): *European Social Security Law*. Intersentia Antwerp, Oxford, Portland.
- Fürjes Annamária (2014): *Szociális biztonsági koordináció az Unióban – különös tekintettel a nyugdíjakra (Doktori Értekezés)*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Szeged.
- Hajdú József (2019): A szociális jog elmúlt 20 évéről, különös tekintettel az Európai Unióra. In: Miskolczi Bodnár Péter – Kun Attila – Boóc Ádám (szerk.) (2019): *Gazdaság és jog. Húsz év jogalkotási fejleményei a civilisztika területén*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.
- Hajdú József – Berki Gabriella – Ács Vera – Janiné Ladoss Dóra (2015): *Szabad mozgás és az Európai Unió szociális joga*. Képzési anyag: Készült a társadalmi innováció, valamint a társadalom-és gazdaságtudományi kutatási hálózatok együttműködésének erősítése c. kutatás keretében. Szeged.
- Hurton Júlia – Futó Gábor (2003): *Az Európai Unió és a társadalombiztosítás (Összefoglaló áttekintés)*. KOMKONZULT Kft., Budapest.
- Juhász Gábor (2012): A szociálpolitikai közelítési mechanizmusai az Európai Unióban. In: Sziklai István (szerk.): *Az Európai Unió szociális politikái*. ELTE TáTK, Budapest.
- Kiss Gábor Ferenc (2019): *Az EU brit szemmel*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Kristó Katalin (2014): Jóléti állam elméletek és családpolitika. In: *Kodifikáció és közigazgatás*. 2014/2.
- Lajter-Tóth Enikő (2012): A szociális biztonsági rendszerek koordinációja az Európai Unióban. In: *Európai Tükör*. 2012/2.
- Marján Attila (2006) (szerk.): *Az Európai Unió gazdasága*. II. átdolgozott, bővített kiadás. HVG Kiadó, Budapest.
- Menyhárt Szabolcs (2004): A munkaerő szabad áramlása az Európai Unióban a keleti bővítést követően. In: *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny*. 2004/2.
- Pákozdi Ildikó (2004): *Nyugdíj az Európai Unióban*. Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Budapest.
- Prugberger Tamás (2008): *Az európai szociális jog vázlatja*. Lícium-Art Könyvkiadó Kft., Debrecen.
- Szabó Marcel – Láncoz Petra Lea – Gyeney Laura (2015): *Uniók szociális politikák*. 4. kiadás. Szent István Társulat, Budapest.
- Takács Albert (2000): *A szociális biztonsági rendszerek koordinációja*. AduPrint, Budapest.
- Varga Zoltán (2008): A nyugdíjbiztosítás koordinációja az Európai Unióban. In: *Publications Universitas Miskolcensis*. XXVI/2.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

- Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés.
- 883/2004/EK rendelet a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról.
- 987/2009/EK rendelet a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról szóló 883/2004/EK rendelet végrehajtásáról.

INTERNETES FORRÁSOK

- Az Európai Bizottság weboldala: Foglalkoztatás, szociális ügyek és társadalmi befogadás – A szociális biztonsági rendszerek koordinálásának digitalizálása. (Elérhető: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=869&langId=hu>. Letöltés ideje: 2020.12.30.).
- Az Európai Tanács weboldala: Az Európai Tanács 2000. március 24-25-i üléséről készült elnökségi konklúzió. (Elérhető:<https://www.consilium.europa.eu/hu/european-council/conclusions/1993-2003/>. Letöltés ideje: 2021.01.22.).

•
Iniciálék

Recenzió Deli Gergely: *Just Living – Towards an Ethics-based Legal Theory* című könyvéről

„*Mi a jog?*” – idézi Hart híres felvetését^[1] Deli Gergely *Just Living*, azaz *Igazan élni* című könyve. A kérdés tulajdonképpen a könyv középpontjában is áll egyben, hiszen a könyv célja egy új jogelmélet és ezáltal a jog egy új definíciójának megalkotása különböző jogfilozófiai nézőpontok ismertetésén, ütköztetésén és végül integrálásán keresztül. A kérdés vizsgálatát a könyv felütésében felvetett örök dilemma hívja életre: „Hogyan éljük az életünket?”. A probléma értelemszerűen etikai töltetű, és számos elmélet és filozófia létezik, amelynek célja az, hogy választ adjon arra, hogy hogyan kellene helyesen élnünk az életünket. A könyv azonban egyetlen prizmán át szemlélve vizsgálja a helyes élet koncepcióját, és ez a prizma a jog. Célkitűzése tehát nem más, mint egy etikai jogelmélet lefektetése, azaz tulajdonképpen arra kínál magyarázatot, hogy mi is a jog, és hogy miképpen szolgálhat a jog etikai iránymutatásként az érző és gondolkodó ember számára.

A könyv struktúráját tekintve három fő részre oszlik, és ez a váz egyben a módszertan kereteit is meghatározza. Először az emberi viselkedés lehetséges elméleteit mutatja be történelmi modelleken keresztül. Ezzel egy olyan alapot fektet le, amellyel az emberi természet jogelméleti szempontból érthetővé, magyarázhatóvá válik – ez a megértés pedig elengedhetetlen bármilyen etikai elmélet számára. Ezután a jogpozitivizmus problémáját vizsgálja etikai szemszögből, amelynek tükrében egyben lefekteti az etikai jogelmélet alapvetéseit. Végül az így meghatározott etikai jogelméletet különböző jogi, illetve morális dilemmák vizsgálatán keresztül teszi próbára, amely során tulajdonképpen alátámasztja az új jogelmélet gyakorlati alkalmazhatóságát is.

A fenti módszertan átgondolt és logikus ívet ad az elméleti fejtegetésnek, ami szükséges is, hiszen egy teljesen új jogi szemlélet kidolgozása – illetve annak az olvasó általi megértése – nem egyszerű feladat. A struktúra logikája viszont gördülékenyen vezet végig az olvasót az évezredek elméleteit felölelő elméleti okfejtésen, amely egészen az antik görög filozófiától a modern közgazdaságtani szemléletig bezárólag ütköztet számos álláspontot, és végül szinkretizálja azokat az új etikai jogelmélet megalkotása érdekében. A mű a számos tudományos álláspont ismertetésén keresztül teljes képet ad az etikus jogelmületről, és

[1] Herbert, 1978; 1994, 1.

tulajdonképpen a három fő logikai rész önmagában is egy-egy különálló egységet képez, amelyek megalapozottságuk tekintetében akár saját tanulmányt vagy könyvet képezhetnének.

A könyv elméleti megalapozottsága nem meglepő, hiszen a szerző az egyes felhasznált tudományágakkal – így például a római joggal^[2] vagy a jogi közgazdaságtannal^[3] – külön-külön is részletekbe menően foglalkozott, és tulajdonképpen ennek a tudományos munkának az eredménye az a jogelméleti ötvözet, amelyet a könyv ismertet. Talán a könyv első részében – az emberi viselkedés magyarázatának bemutatása során – érezhető ez a leginkább, ugyanis itt számos, akár teljesen ellentétes elméleti álláspont szembeállításával és egyeztetésével kerül bemutatásra az etikai jogelmélet központi problémája: az ember és az emberi viselkedés a jog viszonylatában.

A viselkedéstanok körében négy lehetséges modellt tár elénk a könyv, amelyek közül az első Arisztotelész etikai filozófiája. A fejezetben megismerhetők az elmélet fontosabb elemei, amelyek középpontjában a másoknak való károkozás áll. A könyv ennek során elsősorban a Nikomakhoszi Etikából merít, amely kapcsán meghatározza a károkozás lehetséges módjait. Az arisztotelészi elmélet szerint az ember mind racionális, mind emocionális indíttatásból képes másoknak kárt okozni,^[4] és ebből az alapvetésből a könyv igen fontos megállapításra következtet: arra, hogy az arisztotelészi etika alapján az emberi viselkedés meghatározó eleme egyúttal az értelem és az érzelem is. Ez az alapvetés vezet a következő fontos logikai lépcsőfokhoz, amely szerint – mivel az emberi értelem és érzelem egyaránt meghatározó tényező a viselkedés vizsgálatakor – a jogi értelemben vett bűnösség mércéje az ember jelleme,^[5] azaz pszichéje értelmi és érzelmi elemeinek összessége.

A második viselkedési modellel éles kontrasztot állít a könyv Arisztotelész értelmi és érzelmi állapotot egyaránt értékelő felfogásával szemben, hiszen itt már a modern közgazdaságtan *homo oeconomicus*-át^[6] veszi górcső alá. A *homo oeconomicus* – szemben Arisztotelész érző emberével – abszolút racionális lény, emiatt az érzelmi indíttatásoktól teljesen mentes. Egyetlen mozgatórugó vezérel: cselekvéseinek tökéletes optimalizálása gazdasági érdekeinek megfelelően. Ez a végletekig racionális emberkép viszont önmagában értelemszerűen nehezen lenne alkalmas az etikai vizsgálódásra, ezért a könyv párhuzamot állít a racionalitáson alapuló viselkedés Posner neoklasszikus közgazdaságtanában megjelenő modellje^[7] és a viselkedési közgazdaságtan pragmatikusabb megközelítése között. A párhuzam kézenfekvő, hiszen a viselkedési közgazdaságtan kvázi antitézisként reagál a *homo*

[2] Ld. Deli, 2014; Deli, 2015; Deli – Cserne, 2009.

[3] Ld. Deli – Kemény – Tóth, 2020; Deli, 2016.

[4] Arisztotelész, Nikomakhoszi Etika, 1135b 1.

[5] Ld. Arisztotelész, Rh. 2.1.4.

[6] A kifejezést először John Stuart Mill felfogásának jellemzésére használták, ld. Mill, 1984, 1.

[7] Ld. Posner, 1973, 3-4.

oeconomicus emberképére, és magyarázatot nyújt arra, hogy a fogyasztó miért is viselkedik úgy a gyakorlatban, ahogy – azaz esetenként akár teljesen irracionálisan.

A következő fejezet a római életfelfogást mutatja be. Itt a sztoicizmus a központi filozófia: az emberi élet akkor jó, ha összhangban áll a természeti renddel – ez pedig akkor valósulhat meg, ha az ember képes kordában tartani ösztönös indulatait. A római jogi sztoikus felfogás annyiban sajátos, hogy az államérdék kiemelt szerephez jut benne, tehát lényege az, hogy az állam maga legyen jó. Az állam pedig akkor lesz jó, ha annak állampolgárai maguk is erényesek. A fejezet ezután a római jogi etikai felfogás ismertetésére gyakorlati példákat, illetve problémákat vet fel. Ezek közül kiemelt helyet tölt be a közgazdaságtani modellhez is visszacsatoló római jogi árelmélet ismertetése, amely különbséget tett az aktuális piaci ár, valamint az átlagár között a méltányos elszámolás biztosítása érdekében. Ennek alátámasztásául számos olyan esetet, illetve jogforrást tárgyal a könyv, amely külön kezeli a két árfelfogást.^[8] A szerző ezeken a példákon keresztül rávilágít arra, hogy a római jog szabályrendszere milyen mély közgazdaságtani megértésről tanúskodik.

A viselkedési modellek közül az utolsó a tomista szemlélet bemutatása. A szerző Aquinói Szent Tamás filozófiájának ismertetésével a keresztény etika alapvető erényét, a szeretetet emeli be elméletébe. A könyv itt bemutatja a tomista etika kapcsolatát a joggal: minden ember kötelessége a jog követése, azonban csak az etikus ember cselekszik erényesen. A szerző itt is párhuzamot állít a közgazdaságtannal: amíg a közgazdaságtan szerint az egyéni érdekek, az egyén önzése önmagában is egyensúlyhoz vezethetnek a szabad versenyen keresztül, addig a tomista felfogásban az egyén személyes erényessége is szükséges az etikus élethez. A kapzsiság itt tehát nem mozgatórugó, hanem az erény által korlátozandó bűn.

A viselkedési modellek bemutatásával a szerző meghatározza azokat az elméleti alapokat, amelyek a jogpozitívizmus etikai értékeléséhez szükségesek. A második fejezetben ugyanis Murphy jogfilozófiáról és jogpozitívizmusról alkotott elméletének^[9] ismertetésével és bírálatával a szerző bevezeti a könyv legfontosabb tézisé: a jogpozitívizmus etikai értékelését és kritikáját. Ennek során ismerteti a jogpozitívizmus kelsenianus, illetve harti elméleteit, majd szembeállítja azokkal Dworkin pozitívizmuskritikáját. A szerző következtése szerint ugyanis a Murphy által ismertett pozitivisták jogelmélet igazán csak egy liberális demokráciában értékelhető, viszont egy – hazánkéhoz is hasonló – államtörténet kontextusában nehezebben alkalmazható. Ennek alapja az a történelmi tapasztalat, hogy egy diktatórikus szuverén állam abszolút hatalmát a jogállamiság eszméje képtelen korlátozni, így ezekben az államokban

[8] Példaként szolgál többek között a *lex Falcidia* és a *lex Rhodia*.

[9] Murphy, 2014.

a jog morális értelmezése szükséges. Ennek bizonyítására találó példa a berlini falnál leadott gyilkos lövések esete, amelynek bemutatása rávilágít a pozitívista felfogás legfőbb korlátjára: magára a pozitív jogra, amennyiben az embertelensége révén saját jogalanyai ellen fordul.

A pozitívizmussal szemben a szerző ismét Aquinói Szent Tamás jogfilozófiájára utal vissza. A tomista jogfilozófia ugyanis elfogadja a pozitív jog önmagából fakadó kötőerejét, azonban etikai elemekkel vegyíti azt. Az elmélet elhatárolja a normák jogi, morális és etikai jellegét. A szerző, Dworkinhoz hasonlóan, moralitás alatt azt érti, hogy miképp kell másokkal szemben viselkednünk, míg etika alatt azt, hogy miképp élünk helyes életet. Etikai kötelezettséget csak a természetjogból dedukcióval nyert jogi normák keletkeztetnek, míg a természetjoggal semleges viszonyban álló induktív jogi normáknak morális kötelező ereje van, amely a norma jogi jellegéből, pozitív jogi státuszából fakad. Azok a normák, amelyek viszont ellentétesek a természetjoggal, csupán jogi kötőerővel rendelkeznek, etikai és morális kötelezést viszont nem tartalmaznak. A hidegháború alatt a berlini határőröket jutalmazták a brutalitásukért, így a tisztán pozitív felfogás képtelen lett volna megoldást nyújtani a kérdés jogi kezelésére – emiatt a szerző szerint szükségszerű etikai nézőpontok beemelése a jogértelmezésbe.

Murphy és Aquinói Szent Tamás elméleteinek szembeállítására alapján a szerző összefoglalja az etikai jogelmélet alapvető téziseit. A legfontosabb kijelentés talán az, hogy az ember – egy etikussal, érző lény – csak akkor követi a jogot, ha az saját személyes etikájával összhangban áll. A jogkövetés egyén általi etikai alapú elutasítása azonban értelemszerűen nem érvényteleníti a jogot, így nem is fosztja meg pozitív jellegétől, de lehetőséget adhat a jog megváltoztatására. Ezáltal az elmélet egy individuális etikai szemléleten keresztül tulajdonképpen szintetizálja a pozitívizmus téziséit és a non-pozitívizmus antitéziséit.

Végül a szerző az így megalkotott elméletet három próbatételnek veti alá, ahol bemutatja, hogy az etikai jogelméleti megközelítés milyen módon képes megoldani az etikai partikularizmus, a redisztribúció, illetve az egyéni önzés kontra altruizmus kérdéseit.

Összességében a mű teljes ívet alkot: a cselekvési modelleken keresztül bemutatja az etikai jogszemlélet kereteit, amelyeket később a pozitívizmus vizsgálatokor elméletének megalapozására használ fel. A pozitívizmus kritikája során kialakítja saját álláspontját: az etikai jogelméletet, amely képes kezelni a pozitívizmus által feloldhatatlannak tűnő problémákat. Ezáltal a szerző arra az örök kérdésre nyújt egy lehetséges választ, hogy mi is a jog tulajdonképpen – értelmezésében egy eszköz arra, hogy helyesen éljünk: *honeste vivere!*

IRODALOMJEGYZÉK

- Deli Gergely – Cserne Péter (2009): Law and Morality in the Regulation of Contracts: Lessons from Ancient Rome. In: *Social Science Research Network*. 2009. november 1. (elektronikus formátum).
- Deli Gergely – Kemény Gábor – Tóth József (szerk.) (2020): *Bevezetés a jog viselkedési közgazdaságtani elemzésébe*. Budapest.
- Deli Gergely (2014): *Salus rei publicae: A helyes döntés kritériuma a római magánjogban*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Deli Gergely (2015): *Salus rei publicae: Als Entscheidungsgrundlage des römischen Privatrechts*. Medium Kiadó, Budapest.
- Deli Gergely (szerk.) (2016): *Ésszel az észszerűtlenségben: Aktuális társadalmi problémák viselkedési közgazdaságtani megközelítésben*. Jogállam és Igazság Nonprofit Kft., Budapest.
- Hart, Herbert L.A. (1978, 1994): *The Concept of Law*. Clarendon Press, Oxford.
- Mill, John Stuart (1973): On the Definition and Method of Political Economy. In: Daniel M. Hausman (1984): *The Philosophy of Economics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Murphy, Liam B. (2014): *What makes law Law. An Introduction to the Philosophy of Law*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Posner, Richard (1973): *Economic Analysis of Law*. Little Brown and Co, New York.

HERBARIUM. AZ FÁKNACFŰV

EKNEC NEVEKRŐL, TERMESZETEK-
ről és hasznairól, Magyar nyelvre, és ez
rendre hozta az Doctorec Könyveiből
az Horhi Melius Peter.

Nyomtatott Colofuárát Heltai Cásparne
Műhelyebé, .i. 5. 78. Eftendöben.

Melius Péter Herbáriumának címlapja

- DELI GERGELY egyetemi tanár
SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
- GELLÉN KLÁRA egyetemi tanár
SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
- HETTINGER SÁNDOR jogi szakfordító, mesteroktató
SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
- HORVÁTH ISTVÁN PhD hallgató
SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
- HORVÁTH PÉTER IVÁN egyetemi adjunktus, szakfordító, tolmács
PPKE Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
- MALUSTYIK BRIGITTA PhD hallgató
NKE Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola
- NÉMETH GABRIELLA PhD, főiskolai docens
BME Társadalomtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Intézet
Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. vezérigazgató
- PÁLFI EDINA PhD hallgató
SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
- SCHULTZ BALÁZS joghallgató
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
- SZOTÁK SZILVIA lektorátusvezető, nyelvész
Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt.

Szerzőinkhez (A publikálás feltételei)

---

1. A Jog-Állam-Politika című referált folyóirat magyar, angol és német nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat és könyv-recenziókat – fogad el.

2. A kézirat terjedelme tanulmányok esetén általában nem haladhatja meg az 50000 karaktert, recenziók esetén a 20000 karaktert.

3. A szöveget A/4-es méretben kinyomtatva kérjük leadni, és egyúttal Microsoft Word formátumban, e-mailben is kérjük mellékelni, a szerző nevének feltüntetésével (a cím előtt, ne lábjegyzetben!).

4. Kiemelésként szövegben és lábjegyzetben is *dőlt betű* alkalmazható; kizárólag művek és idegen kifejezések kiemeléséhez. Ritkítás, aláhúzás, vastag betű, kaptális stb. használatát kérjük mellőzni.

5. A hivatkozásokat felső indexben, az adott írásjel után tüntessük fel, pl.:” XY szerint.^{1,2} Továbbá...”. A sorrend minden esetben: idézőjel-pont-lábjegyzetjelölő vagy pont-idézőjel-lábjegyzetjelölő, az idézés szabályainak megfelelően (részmondattal esetén idézőjel van a sor végén, utána az írásjel, egész mondat esetén előbb az írásjel következik).

A feloldást lábjegyzetben, az oldal alján kérjük feltüntetni, több hivatkozás esetén pontosvesszővel:

a) Szerző(k) vezetékneve (gondolatjellel elválasztva, azaz szóköz nagyköötjel szóköz egymás után írásával), évszám, hivatkozott oldal(ak), tehát:

Kiss, 2010, 10.; Nagy, 2020, 20. illetve Kiss – Nagy – Kovács, 2020, 20-30., 40.

b) Online hivatkozásnál Weboldal neve: Téma (nagy kezdőbetűvel), évszám:

Hvg.hu: Cikk címe, 2011. (linket itt ne helyezzük el, csak a tartalomjegyzékben).

6. Az irodalomjegyzék csak a hivatkozott publikációkat tartalmazza, és korlátozunk ezek számát 10-15 forrás megjelölésére. Rendezzük ABC-sorrendbe.

7. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén számozás nélkül közöljük, pont felsorolással ellátva:

a) Könyveknél: Szerző(k) teljes neve (szerk. ha van) (évszám): *Dőlt cím*. Kiadó, helyiség. Például:

- Kiss Péter-Nagy Tamás (2020): *A monográfiánk*. Universitas, Győr.
- Smith, Joe-Doe, John (2010): *A handbook*. ABC Publishing, London.

b) Tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek:

- John, Smith (ed.) (2000): A Chapter. In: Doe, John (ed.): *A Book*. ABC Publishing, London. Tehát a név után (évszám) és kettőspont, majd cím van. Utána In kettőspont szerkesztő kettőspont, majd a kötet címe dőlt betűvel, ponttal lezárva. Végül előbb a kiadó, majd a kiadás helye.

c) Folyóiratban megjelent tanulmány esetében:

- Kiss Péter (2011): Egy cikk. In: *Folyóirat*. 2017/12. sz. Universitas, Győr.

d) Online hivatkozás esetében a webcím (url) és a megtekintés idejének feltüntetésével:

- Hvg.hu: Hitelek. (Elérhető: www.webcim.hu. Letöltés ideje: 2020. február 2.). A webcímet és a Letöltés idejét az URL után pont választja el!

e) Idézett jogszabályok esetén:

- A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény.

8. A Jogforrásokat kérjük külön listában, az Irodalomjegyzék után feltüntetni.

9. Kérjük, segítsék munkánkat a címek, alcímek tekintetében az alábbiak szigorú betartásával:

A fejezet- és alcímek stílusa Cím formátumban kerüljön beállításra, az alcímeknél a listaszintet változtassuk, és lehetőség szerint lássuk el őket automatikus felsorolással az alábbiak szerint:

I. FEJEZETCÍMEK (Behúzás, római számozás, nagybetűs, Times New Roman, 12pt)

1) Alfejezetek címei (Nincs behúzás, arab számozás, nem nagybetűs)

a) Alfejezeten belül (Listaszint szerinti behúzás, arab betűs felsorolás, nem nagybetűs)

i) Alfejezeten belül (Listaszint szerinti behúzás, kis római betűs felsorolás, nem nagybetűs)

Kérjük, hogy a dőlt, félkövér, stb. kiemeléseket mellőzzük! Angol címek esetében az angol helyesírás szerint a szavakat (a kivételektől eltekintve, pl. névelők, prepozíciók) kezdjük nagybetűvel.

9. Tanulmányok esetén kérünk a szerzőktől elektronikus formában egy kb. 15 soros magyar és angol nyelvű összefoglalót (abstract), az 5-6 legfontosabb kulcsszó feltüntetésével.

10. A (fekete-fehér) táblázatokat és ábrákat megfelelően formázva, a forrást feltüntetve, képaláírással ellátva kérjük feltüntetni. A szövegbe építve és külön fájlként is kérjük elküldeni. A hivatkozásra vonatkozó kikötéseket (név, évszám, oldalszám) itt is kérjük betartani. Példa képaláíráásra:

1. ábra: Az ábra tartalma (Forrás: Kiss-Nagy, 2010, 40.)

11. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek a szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele a két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó

elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk. Az opponensi vélemények be nem érkezése esetén a szerkesztőség saját hatáskörben dönt a publikálásról.

12. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

13. Kérjük szerzőinket, hogy elektronikus úton adják meg, hogy milyen módon (foglalkozást munkahely, beosztás) szeretnének szerepelni folyóiratunkban. Kérjük, a kapcsolattartás elősegítése érdekében közöljék elérhetőségeiket (telefon-szám/mobilszám, e-mail cím).

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat,

Szerkesztőség

Fametsző mester - Jost Amman fametszet

- ◆ Nagyon sok közgazdaságtani, azon belül is viselkedési közgazdaságtani tudományos műben felmerülnek vallási témák, az egyik alaptanulmányt, ami a büntetőjoggal kapcsolatos viselkedés-közgazdaságtani problémákat tárgyalja, az izraeli Harel és Segal szerzőpáros jegyzi. A tanulmányukban felvetik, hogy a középkorban a nagy hitszónokok milyen képletesen, élményszerűen és valóságghűen részletezték azt, hogy mi vár a bűnösökre a pokolban. Miért jó az egyházaknak, ha azt hirdeti a híveknek, hogy arra, aki bűnt követ el, irgalmatlan büntetés vár a pokolban? Racionálisan megfigyelhetjük, hogy ezzel csak a szankciót növeli. Ha a hívek a templomban rettegnek attól, hogy mi vár rájuk a pokolban, az lényegében nem más, mint a szankció növelése. Annak a valószínűsége, hogy tetten érik őket, egy hívő ember szerint valószínűleg 100%, egy ateista ember véleménye azonban feltehetően a 0%-hoz áll majd közelebb. | Deli Gergely
- ◆ Minden szerződés ugyanúgy kötelez, mint a törvény. A *pacta sunt servanda* elve szerint önként vállalt kötelezettségét mindenkinek teljesítenie kell. De hogyan teljesíthetőek egyes kötelezettségek, ha a szerződő fél nem érti, amit aláírt? A szerződési szabadság eredeti, klasszikus definíciója speciális értelmezést kap általános szerződési feltétellel való szerződéskötés esetén, hiszen ez esetben inkább a szerződés meg nem kötésének szabadságáról beszélhetünk („*take it or leave it*”). A fogyasztók és a laikusok többsége a 2-3 oldalasnál hosszabb szerződéseket nem olvassa el, a kisbetűvel („apróbetűs rész”) gyakran olvashatatlaná tett egybefüggő, nem eléggé tagolt vagy tördelt, sablonizált szövegblokkok riasztóan hatnak számára, a bonyolultság pedig mindenképpen akadályozza – nemcsak a fogyasztói szerződések esetében –, hogy a potenciális szerződéses vagy jogügyleti partnerek pontosan értelmezni tudják a feltételeket vagy a jogi normát. E szerződéskötés hatása egyfajta szuggeráló hatás is, amely azt eredményezi, hogy a gyakorlatban még a tudatos fogyasztók is csak futólagos átnézéssel és azzal a tudattal kötik meg, hogy azok sokszorosított volta bevett szokásra és gyakorlatra utal, egyedi mérlegelést nem is igényel. | Németh Gabriella
- ◆ Az Európai Unió szabályozását követve, a Ptk. a fogyasztói szerződésekben alkalmazott tisztességtelen szerződési feltételekről szóló 93/13/EKG irányelv (a továbbiakban: Irányelv) rendelkezéseit implementálta. A Ptk. 6:102. § (1) bekezdése rögzíti a tisztességtelen általános szerződési feltétel megállapításának általános klauzuláját. Eszerint tisztességtelen az általános szerződési feltétel, amely a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg. E szakasz (2) bekezdése kimondja, hogy a tisztességtelenségi teszt során vizsgálni kell a szerződéskötéskor fennálló minden olyan körülményt, amely a szerződés megkötésére vezetett, a kikötött szolgáltatás rendeltetését, továbbá az érintett feltételnek a szerződés más feltételeivel vagy más szerződésekkel való kapcsolatát is. | Gellén Klára

